

7183

1921

91(075)
mu-26

8005

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Պ. ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏԱՆ

ՀՐԱՆԴ Ս. ԽԱՆՃԵԱՆ

ՆՈՐ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՈՒ ՔԱՐՏԻՍԱԽՈՐ

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

ՀԱՅՐԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. — ՄԱՐԴԻԿ ՆԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ. — ՆՐԿԻՐԸ.
ՀԱՅԱՍՏԱՆ. — ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԻՆԳՆԱՍԵՐԸ

Գ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԲՈՂՋՈՎԻՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆ

91(075)
Խ-26

Լ. ՊՈԼԻՍ
ԳՐԱՏՈՒՆ Պ. ՊԱԼԵՆՑ
1921

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Պ. ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏԱՆ

ՀՐԱՆԴ Ս. ԽԱՆՃԵԱՆ

ՆՈՐ

155

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՈՒ ՔԱՐՏԻՍԱԽՈՐ

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ

ՀԱՅՐԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ. — ՄԱՐԴԻԿ ՆԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ. — ՆՐԿԻՐԸ.
ՀԱՅԱՍՏԱՆ. — ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԻՆԳ ՄԱՍԵՐԸ

Գ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԲՈՂՋՈՎԻՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒԱՆ

Լ. ՊՈԼԻՍ
ԳՐԱՏՈՒՆ Պ. ՊԱԼԵՆՑ
1921

26658-4.3

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՔ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ա. ՄԱՍ

ՀԱՅՐԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ա. ԳԼՈՒԽ

ԾՆՆԴԱՎԱՅՐ

Ա. ԴԱՍ

ՄԵՐ ՇՐՋԱՊԱՏԸ

ՏԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

Օ. ԱՐԶՈՒՄԱՆ

№ 291

1851
47

5761-57

2004

Դասարանի յատկագիծը. — Կը անանէք որ Դասարանը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ՝ ձեր տան սենեակներուն նման սենեակ մը, որուն մէջ զրուած են դասական առարկաներ. օրինակի համար գրասեղաններ, գրիչ, կաղամար, գիրք, թուղթ, պատերէն կախուած պատկերներ, և այլն:

Եթէ ձեր մէկ բարեկամին ճանչցնել ուզէիք ձեր դասարանը, ի՞նչ պիտի ընէիք. — Պիտի մտածէիք ձեր դասարանին պատկերը գծել, բայց ատիկա ձեզի համար դիւրին չպիտի ըլլար, քանի որ պատկեր գծելու վարժութիւն չ'ունիք դեռ: Ասկէ զատ, այդ պատկերին մէջ ամբողջ դասարանը իր չորս պատերով, բոլոր պատուհաններով ու դուռներով չպիտի կրնայիք ներկայացնել: Ուրեմն ձեր դասարանը ձեր բարեկամին ճանչցնելու ամէնէն դիւրին միջոցը պիտի ըլլար Դասարանին յատկագիծը շինել:

Յատակագիծն ալ գծագրութիւն մըն է. սա տարբերութեամբ որ յատակագիծին վրայ առարկաներու պատկերը չտեսնուիր. այնտեղ առարկաներուն գետնի վրայ կամ հարթ թուղթի մը վրայ բռնած տեղը միայն կը ցուցուի: Սա գիրքը, օրինակի համար, չորս գիծերով կը ներկայացուի յատակագիծի մը վրայ:

Ինչպէս որ այս գիրքին յատակագիծը կըրնանք շինել, նոյնպէս ալ մեր դասարանին յատակագիծը կրնանք պատրաստել. միայն թէ Դասարանը գիրքէն չառ աւելի մեծ ըլլալուն անոր յատակագիծը իր բուն մեծու-

Դասարան մը

թեամբ չշինուիր. ուստի դասարանին ձեւը պզտիկցնելով կը շինենք անոր յատակագիծը:

Ասոր համար կը չափենք դասարանին երկայնութիւնը որ է, ըսենք, 10 մէթր. այս երկայնութիւնը կը ներկայացնենք տախտակին վրայ 1 մէթր երկայնութեամբ գիծով մը. այսինքն 10 անգամ կը պզտիկցնենք: Որպէս զի սրահին ճշգրիտ պատկերը ունենանք, պէտք է որ բոլոր չափերն ալ նոյն համեմատութեամբ պզտիկցնենք, այսպէս ուրեմն լայնութիւնը որ 7 մէթր է, ենթադրենք, տախտակին վրայ պիտի ցոյց տանք 10 անգամ փոքր՝ այսինքն 7 տէսիմէթր երկայնութիւն:

ունեցող գիծով մը: Դասարանը ուղղանկյուն ձևով օրահ մը ըլլալուն, մեր յատակագիծն ալ 1 մէթր երկայնութիւն և 7 տէսիմէթր լայնութիւն ունեցող ուղղանկյուն մը պիտի ըլլայ:

ՀՐԱՀԱՆՔ ԵՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

Ուսուցիչն ու աշակերտները սեւ տախտակին վրայ դասարանին յատակագիծը կը շինեն:

Ըսէր տեսնեմ, քանի՞ դուռ ունի ձեր դասարանը. դասարանին դուռը որ կողմի պատին վրայ բացուած է, մեր աջ կողմի թէ ձախ կողմի, առջեւի՞ թէ ետեւի պատին վրայ.—Մեր աջ կողմի պատին վրայ քանի՞ պատուհան բացուած է. ձախ կողմի՞ պատին վրայ. առջեւի՞ պատին վրայ. ետեւի՞ պատին վրայ.—Դա սատուին զբասեղանը դասարանին դր կողմը դրուած է եւայն:

Բ. ԴԱՍ

ՅԱՏԱԿԱԳԻԾ ՄԸ ՇԻՆԵԼ ՈՒՋՈՒԱՄ ԱՍՏԻՃԱՆՈՎ

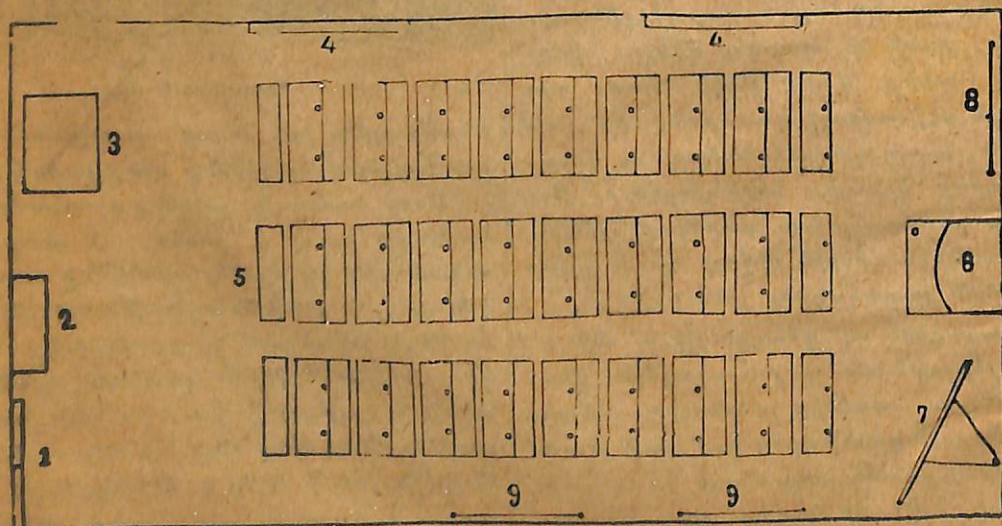
Հիմա ձեր տետրակին վրայ օրինակեցէք դասարանին յատակագիծը որ անցեալ դասէն ի վեր գրատախտակին վրայ կը մնայ:

Նախ ձեր տետրակին ամէնէն վերջին երեւոյթն պզտիկ շերտ մը ծալեցէք երկայնքին ու կամաց մը պատռեցէք. այդ թուղթին

պիտի ստիպուիք պզտիկցնել զայն: Եթէ ուզէք, օրինակի համար, 10 անգամ պզտիկցնել, ան ատեն տախտակին վրայ 7 տէսիմէթր երկայնութիւնը ձեր տետրակին վրայ 7 սանթիմէթրով պիտի ներկայացնէք, նոյն պէս տախտակին վրայ 1 մէթր երկայնութիւնը 1 տէսիմէթրով պիտի ներկայացնէք ձեր տետրակին վրայ. և այսպէս պիտի ունենաք յատակագիծ մը որ ձեր դասարանը կը ներկայացնէ $\frac{1}{100}$ (մէկ հարիւրերորդ) աստիճանով, որովհետեւ տախտակին վրայ շինուած յատակագիծին երկայնութիւնները, որոնք արդէն տախտակին վրայ շինուած յատակագիծին երկայնութիւններէն:

վրայ տպագրուած կապոյտ գիծերուն վրայէն մեկնելով անցէք. այս կերպով կ'ունենաք աստիճանի մը ձողիկները. ասոնք իրարմէ մէկ մէկ սանթիմէթրի չափ հեռաւորութիւն ունին:

Բնականաբար ձեր պզտիկ տետրակին վրայ չպիտի կրնաք՝ սև տախտակին վրայ գծուածին չափ մեծ յատակագիծ մը շինել:

Դասարանին յատակագիծը (մանրամասն)

Եթէ դասարանին յատակագիծին տեղ, դպրոցին յատակագիծը չի նկատուի, նորէն միեւնոյն քանակը պիտի ընէիք. միայն թէ ինչ աստիճանով որ չի նկատուի դասարանին յատակագիծը, նոյն աստիճանով չպիտի կրօնայիք ներկայացնել դպրոցը, քանի որ ձեր տետրակը չպիտի բաւէր ասոր: Ասոր համար, 10 մէթրի երկայնութիւն մը 1 տէսիմէթրով ներկայացնելու տեղ՝ 1 սանթիմէթրով պիտի ներկայացնէիք և ան ատեն աւելի համառօտ պիտի ըլլար ձեր յատակագիծը. իր աստիճանը պիտի ըլլար $\frac{1}{1000}$ (մէկ հազարերորդ):

Իսկ եթէ ուզէիք դպրոցին պարտէզը և լողիկը եկեղեցին ալ ներկայացնել յատակագիծին վրայ, ան ատեն շատ աւելի փոքր աստիճան մը պիտի գործածէիք. օրինակի համար 10 մէթրի երկայնութիւնը 1 սանթիմէթրով ներկայացնելու տեղ, 20 մէթրի կամ 30 մէթրի երկայնութիւնը 1 սանթիմէթրով պիտի ցոյց տայիք, և ձեր յատակագիծին աստիճանը պիտի ըլլար $\frac{1}{2000}$ կամ $\frac{1}{3000}$:

Ըսել է թէ ներկայացուելիք մակերեսը ձեր քան աւելի ընդարձակ ըլլայ, այնքան ա-

ւելի համառօտ կ'ըլլայ յատակագիծը, քանի որ նոյնքան աւելի փոքր աստիճան մը գործածել հարկ կ'ըլլայ:

Ալ հիմա աղէկ մը սորվեցաք հարկաւ թէ աստիճանը այն երկայնութեան չափն է որ մերքին տեղ կը դրուի յատակագիծներ (կամ քարտեզներ) շինելու համար:

ՀՐԱՀԱՆՔ ԵՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

Պէտք դասարանին յատակագիծը մէկ հարիւրերորդ աստիճանով:

Պրատախտակին վրայ գծուած յատակագիծը տետրակին վրայ օրինակել մէկ տասներորդ աստիճանով:

Ի՞նչ է աստիճանը.—Ի՞նչպէս կը շինեն սենեակի մը ճիշդ յատակագիծը.—Մեր շինած յատակագիծին վրայ մի առ մի ցոյց տուէք ինչ դասարանին պարունակած առարկաները, ամէն մէկուն անունը տալով.— Գրնամք մեր դասարանին կից միւս դասարաններուն յատակագիծը շինել. ի՞նչպէս.—Շինեցէք ամբողջ դպրոցին յատակագիծը.—Մեր դասարանին յատակագիծը շինելու համար ի՞նչ աստիճան որ գործածենք, կրնա՞նք նոյն աստիճանը գործածել դպրոցին յատակագիծը շինելու համար.— Ինչո՞ւ աւելի փոքր աստիճան պիտի գործածենք:

Գ. ԴԱՍ

ԱՐԵՒԵԼՈՒՄ .- ԽՆՁՊԵՍ ԿԸ ԳՏՆԵՆՔ ՄԵՐ ՃԱՄԲԱՆ

Անշուշտ դիտած էք թէ արեգակը ամէն առտու մեր վարժարանին ո՞ր կողմէն կը ծագի, ո՞ր պատուհաններէն կը լուսաւորէ մեզ, ցորեկին ո՞ր կը հասնի և իրիկուան ո՞ր կողմը կ'իջնէ ու կամաց կամաց աներեւոյթ կ'ըլլայ:

Արդ, արեգակին ամէն առտու ծագած կողմին կ'ըսեն, Արեւելք: Արեւելքին ճիշդ դիմացի կողմը, ուրտեղ արեգակը ամէն իրիկուն աներեւոյթ կ'ըլլայ, կը կոչուի Արեւմուտք (արեւին մարը մտած տեղը): Այն կողմը ուր արեգակը ցորեկին կը փայլի՝ կը կոչուի Հարաւ. ասոր ալ հակառակ կողմը կը կոչուի Հիւսիս:

Արեւելքը, Արեւմուտքը, Հիւսիսն ու Հարաւը կը կոչուին Չորս զլխաւոր կողմերը: Երբ ալ ձեռքերնիս Արեւելքին, ձախ

Արեւելում

ձեռքերնիս Արեւմուտքին ուղղելով կենանք, դիմացի կողմերնիս կ'ըլլայ Հիւսիս, ետեւնիս ալ Հարաւ:

Երբ արեւելքին ու արեւմուտքին մէջտեղ միտքովնիս ուղիղ գիծ մը քաշենք, ուրիշ ուղիղ գիծ մըն ալ հիւսիսի ու հարաւի մէջտեղ, այս երկու ուղիղ գիծերը իրար կը խաչաձեւեն:

Ուրեմն որ եւ է տեղի մը այս չորս կող-

մերէն եթէ միայն մէկը գիտնանք, միւսները գտնել կարելի է:

Այս չորս կողմերը փնտռել գտնելը Արեւելում կ'ըսուի:

Երբ արեւելքին ուղղութիւնը գիտենք, երեսնիս այն կողմը կը դարձնենք, մեր կրօնակը կ'ըլլայ արեւմուտք, աջ կողմերնիս հարաւ, ձախ կողմերնիս ալ հիւսիս:

Երբ հիւսիսին ուղղութիւնը գիտենք, երեսնիս այն կողմը կը դարձնենք և թեւերնիս տարածած կը կենանք. ան ատեն մեր առջեւ կ'ըլլայ հիւսիս և մեր կռնակը՝ հարաւ, աջ կողմերնիս արեւելք, ձախ կողմերնիս արեւմուտք:

Եթէ ուշադրութիւն ընէք, պիտի տեսնէք որ արեգակը կէս օրին ոչ թէ ձիւտ ձեր գլխուն վրայէն կ'անցնի այլ դէպի հարաւի կողմէն, եւ երկինքը երկու անհաւասար մասերու կը բաժնէ. հիւսիսային մասը մեծ կ'ըլլայ, հարաւային մասը փոքր:

Հետեւաբար տուն մը որ չորս երես ունի, արեւելեան, արեւմտեան ու հարաւային կողմերուն պատուհաններէն արեւ կ'ընդունի, բայց հիւսիսային կողմի պատուհանէն բնաւ արեւ չընդունիր: Ասոր համար է որ մեր դպրոցին մէջ հիւսիսային կողմի դասարանները բնաւ արեւ չեն ընդունիր, մինչդեռ հարաւային կողմի դասարանները միշտ արեւի մէջ են:

Յորեկ ատեն արեգակը միշտ կրնայ ցուցնել մեր գտնուած տեղին արեւելումը:

Եթէ առաւօտ է, արեգակին գտնուած կողմը

արեւելք կ'ըսուի. եթէ կէս օր է, արեգակին լուսաւորած կողմը հարաւ և մեր ստուերին երկարած կողմը հիւսիս կ'ըսուի. եթէ իրիկուն է, արեգակին գտնուած կողմը արեւմուտք կ'ըսուի:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Կան չորս գլխաւոր կողմեր, որոնց միջոցաւ կրնանք մեր ուղղութիւնը գտնել՝ Արեւելք, Արեւմուտք, Հիւսիս եւ Հարաւ:

2. Առտուն արեգակին ծագած կողմը Արեւելքն է. իրիկուն արեգակին աներեւոյթ եղած կողմը՝ Արեւմուտք. ցորեկին արեգակին գտնուած կողմը հարաւ: Յորեկին մեր շուքին ուղղութիւնը Հիւսիսը կը ցուցնէ:

ՀՐԱՀԱՆՔ ԵՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

Արեւելումի շատ մը վարժութիւններ ընել տալ, աշակերտները տարբեր տարբեր դիրքերով կեցնելով դասարանին, դպրոցին բակին կամ պարտէզին մէջ:

Դպրոցին ո՞ր կողմէն կը ծագի արեգակը. ո՞ր կողմը կը գտնուի ցորեկին. իրիկուսն.— Ձեր մարմինը օրուան ո՞ր ատենին ամէնէն փոքր շուքը կը ծգէ հողին վրայ, — Երեսնիդ հիւսիսին դարձուցէք եւ ըսէք ինծի թէ որո՞նք են այդ ուղղութեան մէջ ձեր տեսած տուները. — Ձեր տունը դպրոցին ո՞ր կողմը կը գտնուի — Երեսնիդ արեւմուտքին դարձուցէք եւ ըսէք թէ ո՞ր կողմը կ'ըլլայ Հիւսիս, Հարաւ, Արեւելք:

Դ. ԴԱՍ

Փ Ո Ղ Ո Յ, Թ Ա Ղ

Ամէնքդ ալ գիտէք թէ փողոցը երկայն համարայ մըն է, որուն երկու եզերքներուն վրայ տուններ, պարտէզներ, եկեղեցիներ, խանութներ, եւ ուրիշ շէնքեր շինուած են:

Ամէն շէնք թիւ մը կ'ունենայ, ատով դիւրին կ'ըլլայ փողոցի մը մէջ ուղղուած շէնքը գտնել:

Կանոնաւոր մեծ փողոց մը պէտք է որ

շատ լայն եւ սալաշատակուած ըլլայ. այսինքն գետինը քարերով յատակուած ըլլայ: Փողոցին երկու եզերքները ժողովուրդին անցուղարձին համար քիչ մը բարձր շինուած կ'ըլլան, և այդ բարձր մասերը Մայր կը կոչուին:

Իրար խաչաձեւող չորս փողոցներու բերանը Քառուղի կ'ըսուի: Հրապարակ

կ'ըսեն փողոցի մը շատ ընդարձակ մասին:

Ամէն փողոց ու ամէն հրապարակ անուն մը կ'ունենայ:

Իրարու կից շատ մը փողոցներ մէկանց թաղ մը կը կազմեն:

Ամբողջացնենք հիմա մեր անցեալ օրուան յատակագիծը. աւելցնենք անոր վրայ դպրոցին փողոցը եւ նոյն փողոցին վրայ գտնուած ուրիշ շէնքերը: Բնական է որ առնց ամէնքին համար ո՛չ գրատախտակը պիտի բաւէ, ոչ ալ մեր տետրակը: Ի՞նչ ընելու ենք ուրեմն.— Պէտք է աւելի փոքր աստիճան մը ընտրենք, ըսենք թէ մեր տետրակին վրայ մէկ սանթրիմէթրի իւրաքանչիւր գիծը 5 մէթրի երկայնութիւն մը պիտի ներկայացնէ: Ան

ատեն մեր յատակագիծը շատ աւելի համառօտ, շատ աւելի փոքր պիտի ըլլայ, և ամէն մանրամասնութիւն չպիտի կրնանք ցուցնել անոր վրայ: Բաւական պիտի սեպենք նշանակել դպրոցին չորս պատերը և պարտէզը. փողոցն ալ պիտի ներկայացնենք երկու գիծերով:

ՀՐԱՀԱՆՔ ԵՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

Շինել թաղին ժօտաւոր յատակագիծը. — Այս յատակագիծին վրայ ցուցուցէք մեր վարժարանը. — Ի՞նչ է այս վարժարանին անունը, ինչո՞ւ այսպէս կը կոչուի. — Այս յատակագիծին վրայ ցուցուցէք թաղին եկեղեցին, մեծ ճամբան. եւ այլն. — Մեր դպրոցին արեւելեան կողմը ո՞ր փողոցը կայ. Հարաւային կողմը ո՞ր փողոցը կայ. յատակագիծին վրայ ցուցուցէք այս փողոցները:

Ե. ԴԱՍ

ՀԱՄԱՅՆՔ.—ԳԻՒՂ, ՔԱՂԱՔ

Մարդիկ՝ այր, կին ու զաւակներ՝ ընտանիք կազմած կը բնակին զատ զատ տուներու մէջ:

Տուներու կամ բնակիչներու համախմբութիւն մը Համայնք մը կը կազմէ: Համայնք մը երբ քիչ թիւով տուններ կը պարունակէ՝ Գիւղ կը կոչուի: Փոքր Գիւղին՝ Ծեմ կամ Գիւղակ կ'ըսեն, մեծ գիւղին ալ՝ Աւան:

Երբ համայնք մը հազարաւոր տուններէ բաղկացած է՝ Քաղաք կը կոչուի: Ուրեմն քաղաքը՝ աւանէ մը կամ գիւղէ մը շատ աւելի մեծ է և շատ աւելի բնակիչներ կը պարունակէ:

Քաղաքի մը սահմանէն դուրս մնացած մեծ թաղերը նոյն քաղաքին Արուարձանները կը կոչուին: Բերա, Սկիւտար, Գատըքէյ, և այլն, Պոլսոյ արուարձաններն են:

Համայնք մը (գիւղ, աւան կամ քաղաք) իր պէտքերը կ'ունենայ. ինչպէս՝ մաքուր ու լայն ճամբաներ ունենալ. ջուրի և ուրիշ տեսակ հեղուկներու համար խողովակներ և

ականներ ունենալ. ժողովուրդին զբօսանքին համար պարտէզներ, թատրոններ, թանգարաններ ունենալ: Մէկ խօսքով համայնք մը պէտք ունի շինելու և շինել տալու այն ամէն հաստատութիւնները, որոնք կրնան ծառայել բնակիչներուն հանգստութեան, առողջութեան կամ զբօսանքին:

Այս ամէն պէտքերը հոգալու համար հարկ եղածը ընելու պաշտօն ունեցող իշխանութիւնը Թաղապետութիւն կամ Քաղաքապետութիւն կը կոչուի:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Համայնք կը կոչուի բնակիչներու համախմբութիւն մը. համայնքի տարբեր մասեր են գիւղը եւ քաղաքը: Քաղաքը գիւղէն աւելի բազմամարդ է. քաղաքին մէջ կը գտնուին համայնքին գլխաւոր շէնքերը:

ՀՐԱՂԱՆԳ ԵՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

Երբ դպրոցէն տուն դառնաք ո՞ր փողոցէն կ'երթաք.— Կրնա՞ք ըսել ինծի թէ ո՞ր փողոցին մէջ կը գտնուի ձեր տունը, ո՞րչափ կը տեսէ ձեր տունէն մինչեւ դպրոց.— Որո՞նք են ձեր թաղին գլխաւոր փողոցները.— Ո՞ր փողոցէն եկեղեցի կ'երթաք, ի՞նչ է

ձեր եկեղեցիին անունը, նկարագրեցէ՛ք ինծի ձեր եկեղեցին. որո՞նք են գլխաւոր մասերը. ո՞ր է թեմը, զամսը, ատենա՞նք, գաւթի՞քը, զանգակատո՞ւնը.— Ո՞ւր տեղացի էք դուք.— Ի՞նչ է ձեր համայնքին անունը. զի՞ւղ է ան թէ քաղաք.— Ի՞նչ թաղեր կան ձեր քաղաքին մէջ.— Դպրոցը ո՞ր թաղին մէջ կը գտնուի.

Զ. Դ Ա Ս

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՆՆԴԱՎԱՅՐԻՆ ՎՐԱՅ

1. ԳԵՏՆԻ ԱՆՀԱՐԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ԶՈՒՐԻ ԸՆԹԱՑՔՆԵՐ

Ձեր բնակած գիւղին կամ քաղաքին հողը դասարանին տախտակամածին պէս հարթ չէ, այնպէս չէ: Պտոյտի գացած ատեննիդ դիտած էք անշուշտ որ երբեմն զառիվերներէ ելլելու, երբեմն ալ զառիվարներէ իջնելու պէտք կ'ունենաք: Զառիվերէ մը ելլելունդ՝ եթէ ուղէք վազել, չուտով կը յոգնիք ու կը սկսիք հեւալ. բայց երբ ծանր ծանր վեր ելլէք, շատ չանցած զառիվերին գլուխը կը հասնիք: Գիտէ՞ք թէ ինչ կ'ըսեն գետնին այդ վեր ցցուած, բարձրացած մասերուն.— Ատոնք Բլուր կը կոչուին. բլուրին վերի ծայրն ալ Գագար կը կոչուի:

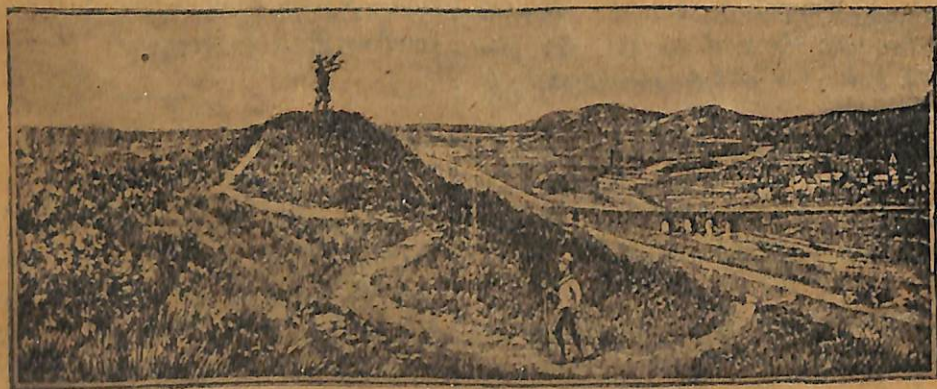
Տեսէք սա պատկերին մէջ երեւցած գետնի բարձրութիւնը. անիկա բլուր մը կը ներկայացնէ, որուն գագաթը ելած է ձեզի պէս փոքր տղայ մը. կրնա՞ք ըսել ինծի թէ ի՞նչ ձեւ ունի բլուրին գագաթը հա նող ճամբան. ի՞նչու այնպէս է.— Բլուրներ տեսած էք դուք ալ. ի՞նչ են անունները. ձեր համայնքին ո՞ր կողմը կը գտնուին. անոնց գագաթէն մինչեւ ո՞ր կրնաք տեսնել:

Շատ մեծ ու բարձր բլուրներուն Լեռ կ'ըսեն. Լեռներ կան որոնցմէ վեր ժամերով և նոյն իսկ օրերով ելլելու էք գագաթը հասնելու համար. լեռներ ալ կան որոնք այնքան բարձր են որ ոչ անոնցմէ վեր կրնաք ելլել, ոչ ալ անոնց գագաթը կրնաք հասնիլ: Այդ տեսակ լեռներ կան ձեր բնակած տեղերուն մօտ. ըսէք, տեսնեմ, ձեզմէ ո՞վ տեսած է լեռ մը. ի՞նչ է անունը այդ լեռան:

Լեռան մը կամ բլուրի մը բոլորտիքի գագաթները կոչ կ'ըսուին. իսկ կողերուն վարի մասերը՝ Ստորոտ: Շատ քաղաքներ կամ գիւղեր լեռներու կամ բլուրներու ստորոտը շինուած կ'ըլլան. ձեր բնակած տեղը ի՞նչպէս է:

Զմռանամ ձեզի ըսելու թէ բլուրի մը կամ լեռան մը գագաթը կամ սրածայր կը վերջանայ և կամ հարթ ու ընդարձակ կ'ըլլայ:

Լեռան մը կամ բլուրի մը հարթ ու ընդարձակ գագաթը Սարահարթ կ'ըսուի: Կան

Պզօիկ բարձրութիւն մը բլուր կը կոչուի

համայնքներ որ սարահարթի մը վրայ շինուած են:

Բերայի արուարձանը այսպէս բլուրի մը ընդարձակ սարահարթին ու կողերուն վրայ կազմուած է: Բերայի բոլորտիքը շատ մը զառիվարներ կան. անոնցմէ ոմանք դէպի Կալաթա արուարձանը կը տանին:

Կ. Պոլիս ալ քանի մը բլուրներու վրայ շինուած մեծ քաղաք մըն է: Կ. Պոլսոյ թաղերն ու փողոցները այդ բլուրներու գագաթներուն, կողերուն և ստորոտներուն վրայ կազմուած են:

Գետինը միշտ դէպի վեր ցցուած, բարձրացած չըլլար. Եթէ քաղաքէն դուրս ելլէք, ամէն կողմ պիտի տեսնէք արտեր, գեղեցիկ արտեր որոնց մէջ ցորեն, գարի կամ եգիպտացորեն կը մշակեն: Այդ արտերուն մէջ

կը տեսնէք հողագործներ որոնք կը հերկեն, կը ցանեն կամ կը քաղեն: Ահա քիչ մը անդին կանանչ մարգագետիններ, որոնց վրայ կովեր ու ոչխարներ կ'արածեցնեն. աւելի հեռուն անտառներ, որոնք մեզի փայտ կը հայթայթեն՝ մեր բնակարանները տաքցնելու կամ մեր տունները շինելու համար: Այլ ու ձախ կողմերնիս մօտակայ գիւղերը կը տեսնուին. մեր ձամբան շիփ չիտակ կ'երկարի հեռուն, առանց ելեւէջի: Ահա առիկ գետնի այս հարթ և ընդարձակ տարածութիւնը Դաւոս կը կոչուի:

Բլուրներու մէջտեղ մնացած խոր դաշտերուն Ձոր կ'ըսեն: Բերայի հիւսիսային կողմի ստորոտը ձոր մը կայ որուն անունն է Քեահաքիանէ: Քեահաթանէ ձորին մէջ կան մարգագետիններ ու արտեր, նաեւ գիւղ մը՝ Քեահաքիանէ գիւղ:

Է. Դ Ա Ս

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՆՆԴԱՎԱՅՐԻՆ ՎՐԱՅ

2. ԶՈՒՐԻ ԸՆԹԱՑՔՆԵՐ. ԼԻՃՈՐ

Անշուշտ դիտած էք որ անձրեւ եկած ատեն՝ ջուրը փողոցին ալ սւ ձախ կողմերը ժողվուելով առուակներ կը ձեւացնէ մայթի բուն երկայնութեամբ. այդ առուակները կը վազեն, կ'երթան քիչ մը անդին փոսի մը մէջ կը կորսուին, անձրեւը դադրելուն՝ հողը կամաց կամաց կը ցամքի ու շատ չ'անցած առուակի հետք անգամ չ'մնար հողին վրայ:

Բայց առուակներ կան որ շարունակ կը հոսին, անձրեւ ըլլայ կամ ոչ: Բացատրեմ ձեզի թէ ի՞նչպէս.— Անձրեւներու ջուրին մէկ մասը հողին երեսէն հոսելու տեղ՝ հողին մէջ կը մտնէ և հետզհետէ շատնալով կը տարածուի մինչեւ որ ծակ մը գտնէ նորէն դուրս ելլելու համար. այդ ծակը ուրկէ դուրս կ'եկնէ վճիտ և յստակ ջուրը Այլ կամ Աղբիւր կը կոչուի:

Ակէն ելող ջուրը ինքն իրեն ճամբայ մը կը բանայ հողին երեսը և անկէ վար կը հոսի շարունակ. կրնա՞յ կանգ առնել, կրնա՞յ ետ դառնալ.— ո՛չ. վասն զի հողին գառիվայրը կը ստիպէ որ ջուրը վար իջնէ միշտ: Այսպէս հոսելով անիկա կը ձեւացնէ Վտակ

մը. եթէ այդ վտակին հետեւինք իր անցած մարգագետիններուն մէջէն, պիտի տեսնենք որ շատ չանցած ուրիշ վտակ մը կուգայ կը միանայ անոր: Զմռանամ ձեզի ըսելու որ երկու վտակներու իրար խառնուած տեղը անոնց Գետախառնուցէր կը կոչուի. փոքր վտակը մեծին Օժանգակը կ'ըլլայ: Այնուհետեւ աւելի լայնցած և խորունկցած է ջուրի ընթացքը. ալ հիմայ դուք չէք կրնար անոր վրայէն ցատկել մէկ եզերքէն միւսը. պզտիկ կամուրջ մը ըլլալու է որ վրայէն անցնիք: Քիչ մը հեռուն անիկա ուրիշ վտակ մըն ալ կ'ընդունի իր մէջ և արդէն իսկ Գետակ մը դարձած է: Այսպէս ուրեմն շատ մը վտակներ որ իրարու կը միանան և միեւնոյն փոսին մէջէն կը հոսին, Գետակ մը կը կազմեն: Մեծ ու լայն գետակ մը Գետ կը կոչուի. ինչպէս Նեախա գետ:

Գետի մը կամ գետակի մը վերջացած տեղը, հոն ուր ջուրերը ծովին հետ կը խառնուին՝ Գետաբերան կը կոչուի:

Գետի մը հոսանքն ի վար իջնողին ալ կողմը Աջակողմեան գետեզը, իսկ ձախ կողմը՝ Ձախակողմեան՝ գետեզը կը կոչուի:

Անկերու ջուրը վճիճտ կ'ըլլայ թէ պղտոր. — Ձեր քնակած տեղը վտակներ կ'ա՛ն. ուրկէ կը թփին. ո՛րը իրար կը խառնուին եւ կամ ո՛րը կը թափին. — Քա- նի մը վտակներ ի՛նչ կը կազմեն. — Ի՛նչ կը կողուն մեծ գետակները. — Ի՛նչ է ձեզի ծանօթ գետին ա- նունը. ձեր համայնքին ո՛ր կողմէն որ կողմը կը հո- սի — Ի՛նչ բաներ կ'ան եզերքը. — Ձեր շրջականները կա- մուրջ տեսած էք, ո՛րը ծգուած են, ո՛ր գետին կամ գետակին վրայ:

Քիչ առաջ ձեզի կ'ըսէի թէ անձրեւէն ետքը՝ ջուրին մէկ մասը ժամանակ մը կը մնայ՝ ճամբուն խոր ու փոս մասերուն մէջ եւ հոն կը դիպուի ու ջրակոյտեր կը ձե- ւացնէ: Ատիկա ձեզի ցոյց կուտայ թէ ջուրը միշտ չ'վազեր, առուակներ, գետակներ կամ

գետեր կազմելով. կը պատահի երբեմն որ փոսացած տեղ մը կանգ առնէ եւ ժողովուի. դաշտը պտոյտի ելած ատեննիդ անշուշտ տե- սած էք որ կենդանիներ ջրակոյտերու ջուրը կը խմեն. երբ այդ ջուրի տարածութիւնը աւելի մեծ է՝ Լճակ կը կոչուի. եթէ շատ մեծ է, այն ատեն Լիճ կ'ըսուի: Կան այն աստիճան մեծ լիճեր, որ օրերով քաղելու էք անոնց բոլորտիքը դառնալու համար: Զրա- կոյտերու, լճակներու եւ լիճերու ջուրը կա- յուն ջուր է:

Ձեր կողմերը տեսած էք լիճ կամ լճակ. ի՛նչ է անունը. — Կրնա՞ք ըսել թէ ինչ տարբերութիւն կայ ջրակոյտի մը, լճակի մը եւ լիճի մը միջեւ:

Ը. ԴԱՍ

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԾՆՆԴԱՎԱՅՐԻՆ ՎՐԱՅ

3. ԵՈՎ ԵՒ ԵՈՎԵԶԵՐՔ

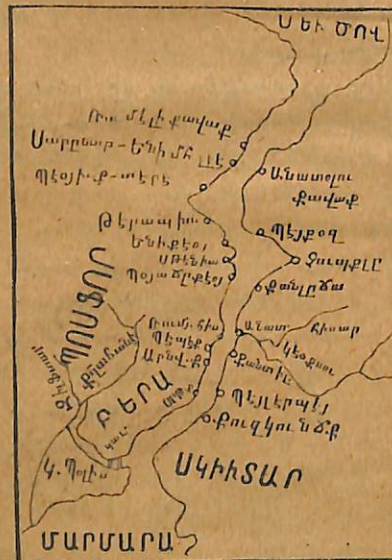
Պոլիս կամ Կոստանդնուպոլիս որ թուր- քերէն բառով Ստամպոլ կը կոչուի, ծովե- դերեայ մեծ քաղաք մըն է: Եռանկիւնի մը ձեւը ունի, ինչպէս կը տեսնէք սա յատա- կազմին վրայ:

Այս մեծ եռանկիւնին երկու կողմերը ծովով շրջապատուած են. երրորդ կողմը ցամաք է: Երբ ծով կ'ըսեմ, անշուշտ կ'ե- րեւակայէք թէ ծովն ալ ցամաքի մաս մըն է, որ մէկէն ի մէկ իջած, փոսացած է եւ հոն ժողովուած են ցամաքէն իջնող ջուրերը: Ծովուն ջուրը աղի է, չի խմուի, ծովուն մէջ կ'ապրին տեսակ տեսակ ձուկեր. ձրկ- նորանքը ուռկանով ու կարթով կ'որսան զանոնք եւ կը ծախեն:

Պոլսոյ բոլորտիքը կան Մարմարա ծովը, Ոսկեղջիւրի ծոցը եւ Վոսփորի նեղուցը:

Ծովուն եզերքի ցամաքը Ծովեզերք կամ Ծովափ կը կոչուի:

Ծովեզերքները ուղիղ գծի վրայ չ'են ըլլար. խիստ շատ անգամ ծուռ ու մուռ կ'ըլլան. այ- տինքն երբեմն ծովուն մէջ կը յառաջանան, երբեմն ալ ընդհակառակը ծովն է որ ցա- փէն մէջ կը մտնէ:

Վոսփորի քարտէսը

Ծովուն այն մասը որ ցամաքէն ներս մտած եւ հոն վերջացած է, Ծոց կ'ըսուի:

Այսպէս Ոսկեղջիւրի ծոցը Մարմարա ծո- վուն մասն է որ Պոլսոյ առջեւ ցամաքէն ներս յառաջացած է:

Նեղուց ըսելով կը հասկցուի նեղ ծով մը. որ երկու մեծ ծովեր իրարու կը միա- ցնէ: Նեղուցին երկու ծայրերը մէկ մէկ ծովի կցուած են. ըսել է որ մէկ ծովէն միւս ծովը երթալու համար ճամբայ մըն է նեղու- ցը: Օրինակի համար Վոսփորի նեղուցը Մար- մարա ծովը կը միացնէ Սեւ Ծովուն հետ. կամ Մարմարա Ծովէն Սեւ Ծով երթալու համար ճամբայ մըն է:

Սեւ Ծովը Վոսփորի նեղուցին միւս ծայրն է. ամէն օր նաւեր Սեւ Ծովէն Մարմարա

կուգան կ'երթան, Վոսփորի նեղուցէն անց- նելով:

Նեղուցը երկու եզերքներ կ'ունենայ. Վոսփորի նեղուցին երկու եզերքներուն վրայ կան շատ մը գեղեցիկ գիւղեր:

Պոլսոյ մօտը մեծ արուարձաններ են Կա- լաթա ու Բերա. ասոնք Պոլսոյ հիւսիսային կողմը կը գտնուին Ոսկեղջիւրի ծոցէն անդին: Մեծ արուարձաններ են Նոյնպէս Սկիւտար եւ Գատըքէոյ քով քովի, Պոլսոյ արեւելեան կողմը, Վոսփորի նեղուցէն անդին:

Թ. ԴԱՍ

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԾՆՆԴԱՎԱՅՐԻՆ ՎՐԱՅ

4. ՀՈՂԱՌՈՐԾՈՒԹԻՒՆ. ԱՐՏԵՐ

Ամէնքդ ալ տեսած էք հողագործ-մշակ- ներուն արտերու մէջ աշխատիլը. տեսած էք որ անոնք կը հերկեն, կը ցանեն, կը հնձեն, չոր խոտ կը կտրեն, պտուղներ կը քաղեն, եւն. : Արտերու մէջ կատարուած բոլոր աշ-

խուղներն են. անիկա մեզի կուտայ ամէն տեսակ պտուղներ, մանաւանդ խաղող, որմէ գինի կը շինեն: Երկրագործութիւնն է դարձ- եալ որ մեզի կը հայթայթէ խոտաւէտ մար- գագետիներու վրայ պարարտացած եզներու,

Առանց երկրագործութեան չէինք կրնար աղբիլ

խառութիւնները կը կոչուին հողագործական կամ երկրագործական աշխատութիւններ:

Երկրագործութիւնն է որ մեզի ապրուստ կուտայ. անիկա մեզի կուտայ ցորեն որ ա- լիւրի վերածուելով հաց չինելու կը ծառայէ, գետնախնձոր, լուբիա եւ ուրիշ բերքեր, ո- րոնք հացէն ետքը ամէնէն թանկագին սը-

կովերու, ոչխարներու եւ այծերու միսն ու կաթը:

Վերջապէս, առանց երկրագործութեան չէինք կրնար ապրիլ:

Տեսէք սա վերի պատկերը որ արտ մը կը ներ- կայացնէ, կրնա՞ք ըսել ինծի թէ ի՛նչով կը պարա- պին այնտեղ տեսնուած մարդիկ. — Ի՛նչ կ'ընէ անոնց

իւրաքանչիւրը. — Զեր համայնքին մէջ ալ կա՞ն այս-
պէս ընդարձակ արտեր. որքան տեղ կը գրաւեն ա-
նոնք. ի՞նչ բաներ կը ժշակուին անոնց մէջ. — Ըն-
դարձակ մարգագետիններ կա՞ն. ի՞նչ կենդանիներ
կ'ապրին անոնց վրայ. — Ոչխարները բազմաթիւ են
թէ կովերը. անոնց կաթէն ի՞նչ բաներ կը շինեն. —

Այգիներ շատ կան ձեր տեղը — Ի՞նչ բաներ կը պատ-
րաստեն խաղողէն. — Հաւ ու հաւկիթ շատ կան ձեր
կողմերը. — Տեսա՞՞ծ էք մեղուի փեթակներ. — Ինչո՞ւ
փեթակ կը պահեն. — Շերամ պահողներ ալ կա՞ն ձեր
համայնքին մէջ. ի՞նչ բանի կը ծառայէ շերամը ի՞ն-
չով կը մնանի այդ կենդանին.

Ժ. Դ Ա. Ս

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԾՆՆԴԱՎԱՅՐԻՆ ՎՐԱՅ

5. ՏԵՂԱԳԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍ

Բնականաբար ամէնքդ ալ ունիք տեսակ
տեսակ խաղալիքներ, գիրքեր, պատկերներ.
բայց գիտէ՞ք թէ ասոնք ինչպէս կը շինուին.
անոնք արտերուն մէջ չեն բուսիր, ո՛չ ալ
ծառերէն կը քաղուին: Մարդիկ կը շինեն
զանոնք թուղթով, խաւաքարտով, փայտով,
երկաթով, ձգախէժով և ուրիշ նիւթերով:
Մարդիկ կը շինեն նաև դեռ ուրիշ շատ բա-
ներ, որոնց ամէն օր պէտք կրնանք ունենալ,
ինչպէս մեր հագուստին համար պէտք եղած
կերպասները, մեր տուններուն կարասիները,
արհեստաւորներուն պէտք եղած բոլոր գոր-
ծիքները, եւն. ևւն.:

Այս ամէն բաներէն քիչ ատենի մէջ
շատ քանակութեամբ շինելու համար կը
ժողովեն բանւորներ և գործաւորներ, որոնք
մէկտեղ կ'աշխատին մեծ գործարաններու մէջ,
ուր տեղ կան խոշոր մեքենաներ:

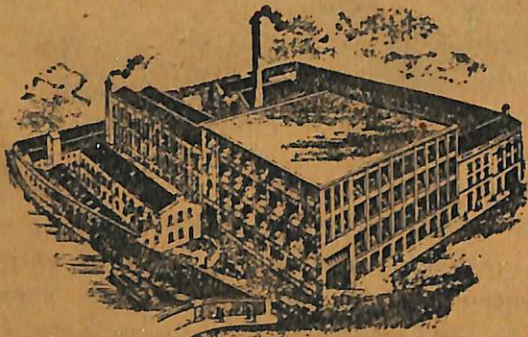
Գործարանը մեծ չէ՞ք մըն է. հոն շատ

մարդեր արհեստներ կը բանին, կարեւոր ա-
ւարկաներ կը շինեն:

Փոքր գործարան մը՝ ուր մէկ քանի հոգի
միայն կ'աշխատին՝ Արհեստանոց կ'ըսուի:

Բանւորներուն գործարաններու և ար-
հեստանոցներու մէջ ըրած աշխատութեան
ձարտարունակս կ'ըսեն:

Տեսա՞՞ծ էք քնաւ գործարան մը. ի՞նչ կը շինեն
այնտեղ. — Զեր համայնքին մէջ մարդիկ ի՞նչ գրա-
ղումներ ունին. ի՞նչ արհեստներով կը պարսպին. —
Ի՞նչ է ձեր ծնողին գրաղումը. — Աղօրիքներ տեսա՞՞ծ
էք. ի՞նչ կը պատրաստեն անոնց մէջ. — Զեր կողմերը
մետաքսի մանարաններ կա՞ն. ի՞նչ կը շինեն այնտեղ.
— Գորգի արհեստանոցներ տեսա՞՞ծ էք. ի՞նչ կը շինեն
այնտեղ. ձեր կողմերն ի՞նչ գործարաններ կամ ար-
հեստանոցներ կան. — Ինչե՞ր կը գործեն հոն. ինչե՞ր
կը շինեն՞ այդ գործուածքներէն. — Ի՞նչ նիւթեր կը
գործածեն. — Ինչո՞վ կը բանին այդ գործարանները.
— Ճարտարաւո՞ւնստ՞ըսելով ի՞նչ կը հասկնաք. — Ի՞նչ
բանով կը շինուի դանակ մը, կօշիկ մը, թաշկինակ
մը, եւայլն:

Գործարան մը

Ժ. Ա. Ս

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԾՆՆԴԱՎԱՅՐԻՆ ՎՐԱՅ

6. ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գործաւորներու շինած առարկաները կը
գնէ վաճառականը, որ զանոնք իր խանութ-
իւն մէջ կը շարէ ու ժողովուրդին կը ծախէ:

Խանութը չէ՞ք մըն է, ուր վաճառա-
կանը վաճառքներ կամ ապրանքներ կը պահէ
ու կը ծախէ: Խանութներ շատ գտնուած
տեղին Շուկայ կ'ըսեն:

Հարկաւ տեսած էք ձեր տեղին շուկան, ի՞նչ կը
ծախեն այնտեղ, ո՞րչափ խանութներ կան. — Այդ խա-
նութներուն մէջ ի՞նչ բաներ կը ծախուին. — Ո՞ւր կը
գտնուի ձեր հօրը խանութը. ի՞նչ վաճառքներ կը
ծախուին հոն:

Վաճառք ըսելով կը հասկցուին վաճա-
ռականի մը ծախած առարկաները, ինչպէս
անուշդ, ըմպիկք, զգեստ, կօշիկ, գլխարկ,
կարասի, գիրք, թուղթ, գրիչ և դեռ հա-
զար տեսակ բաներ:

Վաճառականը իր վաճառքները կը գնէ
գործարաններէն ու արհեստանոցներէն:

Վաճառականը իր առած վաճառքներուն
կամ ապրանքներուն փոխարէն գործարանին
տիրոջ դրամ կուտայ. ասիկա է գնելը:

Վաճառականը յաճախողներու տուած
վաճառքին փոխարէն անոնցմէ դրամ կը
ստանայ. ասիկա է ծախելը:

Վաճառականին այս գործը, գործարանի
տիրոջմէն աժան գնել, ու ժողովուրդին՝ շա-
հով ծախել, կը կոչուի վաճառականութիւն:

Վաճառականութիւնը փոխանակութիւն
մըն է, ապրանքը դրամի հետ փոխանակել:

Հիմա ըսէք տեսնեմ. որո՞նք են ձեր համայնքին
գլխաւոր վաճառականութիւնները. — Ի՞նչ ապրանքներ
կը ծախէ նպարավաճառը, թղթավաճառը, զոհա-
րավաճառը, զինավաճառը, եւայլն — Ի՞նչ է վաճա-
ռականութիւնը. — Մեզի պէտք եղած բաներուն ա-
մէնքն ալ մեր համայնքին մէջ յառաջ կուգան. —
Զեր համայնքին շուկային մէջ ի՞նչ առուտուրներ
կ'ըլլան. — Գիւղացիները ի՞նչ բաներ կը գնեն՝ իրենց
ծախած բաներուն փոխարէն առած դրամով:

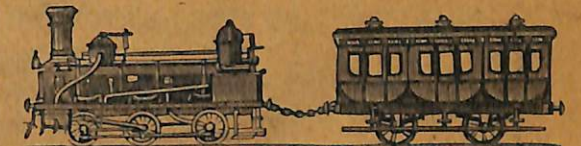
7. ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Փոխադրութիւնը և հաղորդակցութիւնը
դիւրացնելու համար մարդիկ կանոնաւոր
ճամբաներ բացած են, կամուրջներ շինած
են, փողոցները հարթած ու սալարկած են:

Մեծ փողոցներու մէջ երկու կողմերը
մայթեր կան ոտքով գացողներու համար.
կառք, թրամուէյ, ձի, սայլ, բեռնակիր,
փողոցին միջին մասէն կ'երթան:

Զեր մէջէն անոնք որ Պոլսեցի են, գի-
տեն թէ Պոլսոյ եզերքէն դէպի Կալաթա՝
անցուղարձը դիւրացնելու համար Ոսկեղջիւրի
վրայէն երկու կամուրջներ ձգուած են այդ
երկու եզերքներուն մէջտեղ: Գիտեն նաեւ
թէ Կալաթայէն Բերա ստորերկրեայ երկա-
թուղի մը (թիւնկ) շինուած է, որ զառի-
վերը ելլել իջնելու յոգնութիւնը կը խնայէ,
մարդեր փոխադրելով վակոններու մէջ:

Սակայն, ցամաքի վրայ փոխադրութեան
ամէնէն արագ միջոցը երկաթուղին է: Հար-
կաւ տեսած էք երկաթուղին որ չողեշարժ
կառախումբի մը միջոցաւ մեծ արագութեամբ
ճամբորդութիւններ և բեռեր կը փոխադրէ:

Երկաթուղի

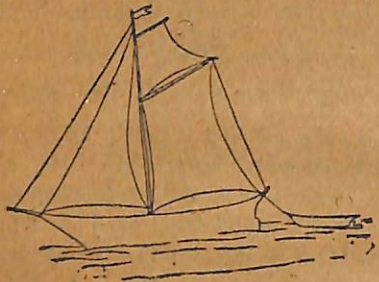
Երկաթուղին փոխադրութիւնն ու հաղոր-
դակցութիւնը կը դիւրացնէ շատ մը հեռա-
ւոր քաղաքներու միջեւ:

Ինչպէս որ ցամաքի վրայ երկաթուղիներ-
ը, այնպէս ալ ծովու վրայ չողենաւերն են
փոխադրութեան ամէնէն արագ միջոցները:

Շոգենաւ

Շոգենաւը մեծ նաւ մըն է որ շոգիով, կրակի զօրութեամբ կը շարժի, և ճամբորդներ ու բեռեր կը փոխադրէ շատ հեռու տեղեր:

Առագաստանաւ

Առագաստանաւն ալ մեծ նաւ մըն է, սակայն շոգիով չշարժիր. առագաստներ կը

բանայ հովին դէմ որ զայն առաջ կը մղէ, կը շարժէ:

Ծովեզերեայ քաղաքներու միջեւ շոգենաւեր ու առագաստանաւեր մարդ և բեռ կը փոխադրեն: Ուրիմն ծովը դիւրացուցած է փոխադրութիւնը եզերքներուն մէջտեղ: Ծովեզերքներուն վրայ նաւամատոյցներ կը շինեն. շոգենաւերը հոն մօտենալով, ճամբորդ ու բեռ կը ձգեն ու կ'առնեն:

Ծովեզերեայ մեծ քաղաքներ ունին նաւ քարափներ որոնք մեծ շոգենաւերու եզերու-մին համար են. շոգենաւերը քարափին մօտենալով ճամբորդ ու բեռ կը պարպեն ու կ'առնեն:

Մէկ խօսքով, ճամբաները երկաթուղիները, գետերն ու ծովերը հաղորդակցութեան ճամբաներ են կամ մէկ երկրէն միւս երկրը երթալ գալու միջոցներ:

Ձեր քնակած տեղը կանոնաւոր ճամբաներ կամ խճուղիներ կան, կառքերու երթելու թեան համար. — երկաթուղի տեսա՞ք էք. շոգենաւ. — Որո՞նք են ձեր քնակած տեղին հաղորդակցութեան միջոցները. — Ի՞նչ բաներ կը փոխադրեն անոնք. — Ի՞նչ է երկաթուղին առաւելութիւնը.

Ժ. Գ. Ա. Ս

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԾՆՆԴԱՎԱՅՐԻՆ ՎՐԱՅ

Ց. ԲՆԱԳՁՈՒԹԻՒՆ

Քանի մը դաս առաջ դուք սորվեցաք թէ 50-60 տունէ բաղկացած համայնք մը գիւղ կը կոչուի: Գիւղերու բնակիչները գիւղացի կ'ըսուին. ասոնք հողագործութեամբ, այգեգործութեամբ, ձկնորսութեամբ և որսորդութեամբ կը պարապին. առողջ և ուժով մարդիկ կ'ըլլան: Գիւղերու մէջ վարուցան կ'ընեն, տաւար, ոչխար կը պահեն. գիւղացիի մը հարստութիւնը իր հողերը, այգիներն ու հօտերն են:

Իրարու մօտ գիւղեր Գիւղախումբ մը կը կազմեն:

Մեծ գիւղերը որոնք 4-500 տունէ բաղկացած են Աւան կը կոչուին:

Համայնքներ կան շատ ընդարձակ, որոնք մէկ քանի տասնեակ հազար բնակիչներ կը պարունակեն. ասոնք Քաղաք կը կոչուին: Քաղաքներու մէջ տուններն աւելի խիտ են և աւելի գեղեցիկ, խանութներն ու վաճառատուները աւելի բազմաթիւ կ'ըլլան հոն. փողոցներն աւելի լայն ու մաքուր. քաղաքներու մէջ մարդիկ վաճառականութեամբ և արհեստով կը զբաղին. քաղաքացիները աւելի ուսեալ են. անոնց հարստութիւնը կը կազմեն վաճառատուներ, մեծ շէնքեր և դրամ:

Պոլիս մեծ քաղաք մըն է, հարիւր հազարաւոր տուներով. ունի բարձրագոյն

վարժարաններ, եկեղեցիներ, մզկիթներ, խանութներ, պանդոկներ, դատարաններ, թատրոններ, վաճառատուներ, ապարանքներ և ուրիշ գեղեցիկ շէնքեր:

Պոլսոյ մէջ կը բնակին Հայեր, Թուրքեր, Յոյներ, Հրեաներ և օտարականներ:

Միեւնոյն ցեղէն եղող, միեւնոյն կրօնքը ունեցող, միեւնոյն լեզուն խօսող մարդիկ Ազգ մը կը կազմեն:

Բոլոր Հայերը կը կազմեն Հայ ազգը. բոլոր Թուրքերը կը կազմեն Թուրք ազգը. բոլոր Յոյները կը կազմեն Յոյն ազգը. բոլոր Հրեաները կը կազմեն Հրեայ ազգը:

Պոլսոյ մէջ Եւրոպացի կոչուած զանազան ազգերէ օտարականներ ալ կան. ասոնք ուրիշ երկիրներէ Պոլիս եկած և հոն հաստատուած են:

Ամէն ազգ իրեն յատուկ կրօնք մը կ'ունենայ, յատուկ լեզու մը կը խօսի, յատուկ գիր և այլուքէն կ'ունենայ:

Քանի մը կրօնքներ կան, Քրիստոնէութիւն, Մահմետականութիւն, Հրէութիւն: Քրիստոնէութիւնը Քրիստոսի սորվեցուցած

կրօնքն է. Հայերը, Յոյներն ու Եւրոպացի օտարականները քրիստոնեայ են: Քրիստոնեաները Եկեղեցիի մէջ կ'աղօթեն:

Մահմետականութիւնը Թուրքերուն կրօնքն է. մահմետականները Մզկիթի մէջ կ'աղօթեն:

Հրէութիւնը Մովսէս մարգարէին հաստատած կրօնքն է. բոլոր Հրեաները Մովսէսական են, Սինակոկին մէջ կ'աղօթեն:

Ոստուած լեզուներ են հայերէն, թուրքերէն, յունարէն, հրեայերէն և եւրոպական լեզուներ:

Ամէն ազգ իր լեզուով կը խօսի. ամէն ազգ իր լեզուով կարդալ ու գրելու համար յատուկ այբուքէն ունի:

Ի՞նչ է ձեր քնակած տեղը, գիւղ թէ քաղաք. — Քանի՞ տուն կայ ձեր գիւղին մէջ. որչափ քնակիչ կայ ձեր քաղաքին մէջ. — Ի՞նչ շէնքեր կան ձեր գիւղին կամ քաղաքին մէջ. — Ձեր գիւղին կամ քաղաքին ժողովուրդը գլխաւորաբար ի՞նչ բանով կը զբաղի. — Որո՞նք են ձեր գիւղին կամ քաղաքին բնակիչները. — Քանի՞ տուն հայ կայ ձեր գիւղին մէջ. — Քանի՞ եկեղեցի, քանի՞ դպրոց. — Ի՞նչ լեզուներ կը սորվեցնեն ձեր դպրոցը. — Հայերէ գատ ուրիշ ի՞նչ ազգեր կան ձեր գիւղին կամ քաղաքին մէջ. եւրոպացիներ ալ կան:

Ժ. Գ. Ա. Ս

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԾՆՆԴԱՎԱՅՐԻՆ ՎՐԱՅ

Գ. ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Որպէս զի համայնքի մը ժողովուրդը հանգիստ ապրի, բարեկարգութեան և մաքրութեան հսկելու համար յատուկ պաշտօնեաներ կան, որոնք կառավարական պաշտօնեաներ կը կոչուին:

Կառավարական պաշտօնեաներ են ոստիկանները, զինուորները, թաղապետական պաշտօնեաները և դատաւորները:

Ա. Ոստիկանները կը հսկեն որպէս զի չար ու անիրաւ մարդիկ չլսաւ մը չի տան պատուաւոր քաղաքացիներու, սխալ բանի մը վրայ վէճ ու կռիւ չպատահի, իրաւունքներ չկորսուին:

Ոստիկանական պաշտօնեաներու բնակած

և սպասած շէնքերը պահականոց կը կոչուին:

Բ. Զինուորները զէնքերով զինուած մարդիկ են. ասոնք ոստիկանութեան կ'օգնեն պէտք եղած առեւ. ուստի միշտ պատրաստ կը գտնուին իրենց պահականոցին կամ զօրանոցին մէջ:

Զինուորի աստիճաններ են յիսնապետ, հարիւրապետ, հազարապետ, գնդապետ ու զօրապետ:

Ամէն համայնքի մէջ կայ զինուորական պահականոց կամ զօրանոց. ամէն պահականոցի մեծը զինուորական հազարապետ մըն է որ կը հրամայէ հարիւրապետին, յիսնապետին ու զինուորներուն:

Գ. Թաղապետական պաշտօնեաները կը հսկեն փողոցներու մաքրութեան, ինչպէս նաեւ ծախուած սնունդներուն լաւ և ընտիր ըլլալուն, որպէս զի ժողովուրդը անգիտաբար սնունդներ գնելով՝ առողջութիւնը չի խանգարէ:

Թաղապետական պաշտօնեաներն ալ իրենց աստիճանները ունին: Անոնց բնական շէնքը Թաղապետարան կ'ըսուի: Ամէն համայնքի մէջ մէկ մէկ Թաղապետարան կայ:

Դ. Դատաւորները գիտուն պաշտօնեաներ են. ասոնք ժողովուրդին մէջ ծագած վէճերն ու դատերը կը քննեն, կը դատեն ու վճիռ կ'արձակեն:

Դատաւորներու պաշտօնավարած տեղը Դատարան կ'ըսուի:

Ոստիկանութիւն, Թաղապետութիւն, դատաւորներ, ասոնց ամէնքը մէկ կը կազմեն համայնքին կառավարութիւնը:

Հիմա ըսէք տեսնեմ թէ որո՞նք են ձեր համայնքին կառավարական պաշտօնեաները.— Ի՞նչ բանով կը զբաղին անոնք ի՞նչ է իրենց պաշտօնը.— Ի՞նչ բանի կը հսկէ ոստիկանը Թաղապետական չափուշը, դատաւորը:

ՀՐԱՆՔԱՆՔ ԵՒ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ

Վերատեսութիւն եւ ըզն ժողով դասերու:

ԺԴ. ԴԱՍ

ՄԵՐ ՀԱՄԱՅՆՔԸ ԿԱՐՑՑ Է ՈՒՐԻՇՆԵՐՈՒ

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Հրահանգներ.— Երեւակայական պտոյտներ համայնքին ու մօտակայ գիւղերուն մէջ. արեւելումի փորձեր ընել տալ. ո՞ր տեղերէն պէտք է անցնիլ այդ միջոցին.— Ի՞նչ են անոնց մշակութիւնը.— Գործածել աշխարհագրական սեպակաւն բառերը

ԸՆԹԵՐՑՈՒՄ

Կը սիրեմ իմ ծննդավայրս: Հաճելի է հոն բնակիլ. ոչ շատ ցուրտ է, ոչ շատ տաք. ոչ շատ չոր է, ոչ շատ խոնավ. մարդ շատ առողջ կը զգայ այն տեղ ինքզինքը. հանգիստ կ'ապրի, վասն զի աշխատութիւն կը գտնէ այն տեղ:

Կը ճանչնամ զրեթէ բոլոր բնակիչները. անոնք ալ զիս կը ճանչնան, եւ եթէ ճամբան անոնցմէ մէկուն հանդիպիմ՝ «բարի երթաս, պզտիկ հայորդի» կ'ըսեն ինծի. ինքզինքս մինակ չեմ զգար:

Երբ գիւղէն ելլեմ, հայրիկիս հետ շուկայ երթալու համար, ինծի այնպէս կ'երեւայ որ շատ հեռու եմ եւ հաճոյք կը զգամ տուն դառնալով: Տանիքներուն մուկերը նշմարելուս պէս, ինքզինքս մեր տունը կը գտնեմ:

Մեր համայնքին մէջ բանի մը պակասութիւն չունինք. սակայն պէտք է խոստովանիլ որ վաճառականները կ'երթան ուրիշ տեղերէ կը բերեն ինչ որ մենք չենք շինել, ինչ որ մեր տեղը չգտանիր: Օրինակի համար՝ չպիտի ունենայինք գլխարկ, կօշիկ, զգեստ, ժամացոյց, եթէ հեռու տեղերէ բերել չտային զանոնք. չպիտի ունենայինք խահուէ, շաքար, զրեւութիւն, կարդալիք գիրքեր, եւ ոչ ալ շատ մը ուրիշ բաներ: Եւ յետոյ պէտք է որ մենք ալ ուրիշ տեղեր ծախենք մեր շատ ունեցածներէն, որպէս զի բոլոր այս բաները կարենանք գնել:

Եթէ մեր համայնքը մէկէն ի մէկ գատուէր, բաժնուէր աշխարհի մնացած մասէն, շատ երջանիկ չպիտի ըլլայինք: Մենք պէտք ունինք ուրիշ երկիրներու, անոնք ալ մեզի կարօտ են: Ինչպէս որ մարդու մը խամար՝ նոյնպէս մեր համայնքին համար ալ կրնանք ըսել՝

Ոչ որ կրնայ պարծենալ թէ ուրիշներուն պէտք չունի:

Բ. ԳԼՈՒԽ

ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

ԺԵ. ԴԱՍ

ՄԵՐ ԳԱՒԱՌԱԿԸ ԵՒ ԳԱՒԱՌԸ

Հիմա կրնանք չինել մեր համայնքին քարտէսը.

Գարտէսն ալ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ յատկապէս մը. մինակ թէ քարտէսը աւելի պզտիկ աստիճանի մը վրայ, կրնայ աւելի ընդարձակ տեղեր ներկայացնել:

Դենք գրատախտակին ճիշդ մէջտեղը պզտիկ կլոր մը որ մեր համայնքին տեղը կը ցուցնէ: Գրատախտակին ո՞ր եղբրքը պիտի ըլլայ հիւսիսը. — Ո՞ր որ ուղեւոր, այնպէս չէ.— Սակայն գիտնալու էք որ սովորութիւն եղած է քարտէսներուն վրայ հիւսիսը դնել վերի կողմը. ան ատեն բնականաբար հարաւ կ'ըլլայ վարի կողմը. արեւելք կ'ըլլայ աջ կողմը. արեւմուտք կ'ըլլայ ձախ կողմը:

Ըսէր ուրեմն, ի՞նչ տեղեր կան ձեր համայնքին հիւսիսային կողմը, արեւելեան կողմը, հարաւային կողմը. արեւմտեան կողմը. Եթէ մեր համայնքէն դուրս ելլէք, ո՞ր գիւղերը պիտի տեսնէք դէպի արեւելք, դէպի արեւմուտք, դէպի հիւսիս եւ դէպի հարաւ. Ասոնք ալ նշանակեցէք գրատախտակին վրայ, պզտիկ կլորներով: Ասոնք ամէնքը մէկ ձեր համայնքին հետ մեկտեղ Գաւառակ մը կը կազմեն: Գրատախտակին վրայ շինուած քարտէսը ձեր գաւառակին քարտէսն է ուրեմն:

Գաւառակի մը գլուխը կը գտնուի Փոխկառավարի մը, որ կը բնակի գաւառակին ամէնէն գլխաւոր քաղաքին մէջ. և որուն պարտականութիւնն է պարբերաբար գիւղերը այցելել. և գաւառակին քաղաքային, ելեւ. մշտական ու ոստիկանական գործերուն ա. ղէկ կառավարութիւնը հսկել: Մէկ քանի գաւառակներ մէկանց Գաւառ մը կը կազմեն. Գաւառ մը կը կառավարուի Գաւառապետով կամ կառավարիչով մը որ իր իրաւասութեան

տակ գտնուած գաւառին ելմական ու ոստիկանական լիարջութեան մասին պատասխանատու է:

Այլ եւ այլ պաշտօնեաներ ունի իր հրամանին ներքեւ, ինչպէս հաշուակալ մը, թղթակցութեան տեսուչ մը, պետական կալուածահամարի պաշտօնեայ մը և ոստիկանական մար. ին մը եւայլն եւայլն:

Ձեր գաւառակին քարտէսը ունի՞ր ձեր առջեւ. կրնա՞ր անոր վրայ աւելցնել ձեզի դրացի գաւառակները՝ որոնք ձերին հետ մէկտեղ մէկ գաւառ կը կազմեն. ըսէք տեսնեմ անոնք ձեր գաւառակին որ կողմը կը գտնուին. բանի՞ քաղաք կայ ձեր գաւառակին մէջ, Ձեր գաւառը ծով կը տեսնէ՞. լեռնո՞տ է թէ դաշտային. կլիման ինչպէս է. ի՞նչ բերքեր ունի. ուրո՞նք են բնակիչները. ի՞նչ բանով կը զբաղին.— Ո՞ր չափ հայ բնակչութիւն կայ ձեր գաւառին մէջ:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Գաւառակը քաղաքի համայնքներու համախմբութիւն մըն է. — Գաւառակի մը գլխաւոր քաղաքին մէջ կը գտնուին դատաւոր մը, հարկահաւաք մը, ոստիկանական հարկւրապետ մը եւ ուրիշ պաշտօնատարներ:
2. Գաւառակի մը գլխաւոր քաղաքին մէջ կան վաճառականներ, որոնք չէին կրնար հաստատուիլ պզտիկ գիւղի մը մէջ (ինչպէս...):
3. Մէկ քանի գաւառակներ մէկտեղ գաւառ մը կը կազմեն:

ՀՐԱՆՔԱՆՔ

Գրատախտակին վրայ գծել գաւառակին քարտէսը, Այս քարտէսը օրինակել տետրակի վրայ, Գծել նաեւ գաւառին քարտէսը.

ԺԶ. ԴԱՍ

ՆԱՀԱՆԳԻ ԿԱՄ ԿՈՒՍԱԿԱՆԹԻՆ

Ինչպէս որ մէկ քանի գաւառակներ մէկանց գաւառ մը կը ձեւացնեն, այնպէս ալ մէկ քանի գաւառներ մէկտեղ Նահանգ մը կամ Կուսակալութիւն մը կը կազմեն:

Նահանգը կը կառավարուի Կուսակալով մը կամ Նահանգապետով մը:

Կուսակալին անհիշական իրաւասութեան տակ կը գտնուին վարչական զանազան պաշտօնէութեանց պետերը. Կուսակալն է որ պատասխանատու է նահանգին բարեկարգութեան և ան է որ կը հսկէ դատարաններու կողմէ տրուած վճիռներուն գործադրութեան:

Կուսակալի տեսչութեան տակ են ելեւմտից պաշտօնեան, թղթակցութեանց տնօրէնը, ինչպէս նաեւ կրթական, երկրագործական և առեւտրական տնօրէնները, ոստիկանական և այլ պաշտօնէութիւնները:

Ո՞ր քաղաքն է ձեր Կուսակալութեան կեդրոնը. ո՞րչափ բնակիչ ունի. ուրիշ ի՞նչ գաւառներ կը պարունակէ ձեր Կուսակալութիւնը. ո՞ր կողմը կը զետնուի. — Ի՞նչ բերքեր կ'արտադրէ ձեր նահանգը. ի՞նչ բանով կը զբաղին բնակիչները. ի՞նչ բանի վաճառականութիւն կայ. ի՞նչ արհեստներ կան ձեր նահանգին մէջ:

Ի՞նչ տեսակ դատարաններ կան ձեր Կուսակալութեան մէջ:

Որո՞նք են ձեր Կուսակալութեան հաղորդակցութեան միջոցները. — Ո՞րչափ բնակիչ ունի ձեր նահանգը. ո՞ր ազգութեանց կը պատկանին բնակիչները. Հայերը թաղմամբ ի՞նչ են ձեր նահանգին մէջ:

Որո՞նք են զխաւոր քաղաքները. ատոնցմէ ո՞րը ծովու եզերք, կամ գետի մը ափը, ո՞րը լեռան մը ստորոտը կամ դաշտի մը մէջ շինուած է:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Նահանգը կամ Կուսակալութիւնը կը պարունակէ մէկ քանի գաւառներ:

2. Նահանգին գլխաւոր քաղաքին (Կուսակալանիստ քաղաք) մէջ կը բնակին Կուսակալը եւ իր տեսչութեան տակ գտնուած թաղմամբիւ պաշտօնատարները:

ՀՐԱՀԱՆԳ

Գրատախտակին վրայ գծել Կուսակալութեան քարտէսը, մինակ գլխաւոր քաղաքները նշանակելով: Քարտէսը աւելցնելով նշանակելով ամէնէն կարեւոր գաւառակները, եւ իրենց կեդրոնները:

ԺԷ. ԴԱՍ

ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Մեր նահանգին պէս դեռ ուրիշ շատ նահանգներ կան, ոմանք մերինէն աւելի բազմամարդ են, ոմանք աւելի քիչ բնակիչ ունին. ոմանց մէջ պղտիկ քաղաքներ միայն կան. ուրիշներ ունին մեծ ու կարեւոր քաղաքներ. ոմանք դաշտային են, ոմանք ալ բլուրոյն ծածկուած են լեռներով. ոմանք շատ ցուրտ կլիմայ ունին, ուրիշներ աւելի մեղմ. կան ալ որ տաք կլիմայ ունին:

Այս բոլոր նահանգները մէկանց կը կազ

մեն Հայաստանը որ մեր հայրենիքն է, մեր ծնողքներուն ու պապերուն մէկ խօսքով մեր նախահայրերուն ծննդավայրը. —

ԸՆԹԵՐՑՈՒՄ

ՄԵՐ ՀԻՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Երկու հազար տարինէն աւելի է որ մեր նախահայրերը հաստատուել են Հայաստանի մէջ: Անոնք ունեցեր են հոն մեծ ու

պզտիկ իշխանութիւններ, երբեմն ալ բաւական զօրաւոր թագաւորութիւններ: Այս քարտէսը կը ներկայացնէ Հին Հայաստանը. մեր հին թագաւորներէն Արսաւես Աբխաւիսի եւ անոր որդւոյն Մեծ Տիգրանի օրով է որ այսչափ մեծ Հայաստան մը ունեցեր ենք: Հին Հայաստանը բաժնուած էր 15 մեծ նահանգներու, որոնց անուններն են Բարձր Հայք, Տայք, Գուգարք, Ուտի, Չորրորդ Հայք, Տուրուբերան, Այրարատ, Վասպուրական, Սիւնիք, Արցախ, Փայտակարան, Աղծնիք, Մոկք, Կործայք, Պարսկահայք:

Իրաւ է որ մեծ քաղաքները քիչ էին Հայաստանի մէջ բայց բազմամարդ աւաններ եւ գիւղերով շրջապատուած ամրոցներ խիստ շատ կային: Կլիման շատ ցուրտ ըլլալուն՝ բնակարանները կէս մը հողին մէջ թաղուած շէնքեր էին, ունէին ընդարձակ տարուկ սենեակներ, ուրտեղ ընտանիքի պետը իր գաւակներով, թոռներով ու հարսերով շրջապատուած կ'ապրէր:

Հայերը բաւական բարեկեցիկ էին, լաւ հունձքեր կը քաղէին, արջառ եւ համբաւաւոր ձիեր կը պահէին, այծու մագէ կամ բուրդէ կտուներ ու կ'ապերտներ կը գործէին: Մետաղագործութիւնն ալ բաւական առաջ գացած էր, հողին տակէն կը հանէին արծաթ, պղինձ եւ երկաթ, կը շինէին գէնքեր ու գրահներ: Բաւական կարեւոր էր նաեւ վաճառականութիւնը. Հրեղ-կաստանի եւ Բաքելոնի կարաւանները Հայաստանէն կ'անցնէին Սեւ ծով իջնելու համար: Մէկ խօսքով Հայաստան հարուստ եւ արդիւնաշատ երկիր մըն էր հին ատեն: Բայց իր աշխարհագրական դիրքը շատ աննպաստ էր. ամէն կողմէ շրջապատուած էր զօրաւոր թշնամիներով. Հարաւային կողմը կային Ասորեստանցիները եւ անոնցմէ ետքը՝ Արաբները, Արեւելքի կողմը՝ Պարսիկները, Արեւմտեան կողմը Բիւզանդիոնի թոյն կայսրերը, Հիւսիսային կողմն ալ Կովկասի պատերազմասէր եւ աւարառու ցեղերը. Հայաստան ասոնց ճամբուն վրայ գտնուելով շարունակ անոնց յարձակման առարկայ եղաւ եւ քանի քանի անգամներ կորսնցուց իր անկախութիւնը. Ամէնէն վեր-

ջը Արեւելքի կողմէն արշաւող բարբարոս ցեղեր Սելեուզեան Թուրքերը, Մոնկոլները եւ յետոյ Օսմանցի Թուրքերը, հուրի եւ սուրի մատնեցին մեր գեղեցիկ Հայրենիքը, ամէն բան քանդելով, արշտկելով: Այս բարբարոս ցեղերու արշաւանքին առջեւ Հայերու մէկ մասը քաշուեցաւ Տօրոս լեռները եւ հոն Բագրատունեաց ցեղէն Ռուբէն իշխանը հիմնեց Կիլիկիոյ Հայ թագաւորութիւնը, որ երբեք հարիւր տարի տեւեց. բայց ի վերջոյ ան ալ դրացի մահմետական ազգերու յարձակման առջեւ անպաշտպան մնալով ինկաւ անոնց լուծին տակ:

Այնուհետեւ Հայաստան տարիներով գերութեան մէջ մնաց եւ անլուր աղէտներու ենթարկուեցաւ. Թուրք տիրապետութիւնը դժոխք դարձուց մեր դրախտանման հայրենիքը:

Վերջին ընդհանուր պատերազմին չորս տարիները Հայ ազգին համար մասնաւորապէս աղէտալի եղան. Թուրք կառավարութեան հրամանով մէկ միլիոնէ աւելի Հայեր, այր, կին, ծեր, տղայ, երախայ, հուրի եւ սուրի մատնուեցան, անօթի ծարաւ մեռան անապատներուն մէջ, անանկ խուժ-դուժ ու վայրագ կերպով որ պատմութեան մէջ նմանը տեսնուած չէ:

Սակայն Հայերը միլիոնաւոր զոհերու արեան զնով նորէն ծեռք ձգեցին իրենց անկախութիւնը եւ այսօր Հայաստանի փոքրիկ հանրապետութիւնը կը կանգնի Բագրատունեաց հին թագաւորութեան փառապանծ հետքերուն վրայ:

Տեսէք որքան փոքր է արդի Հայաստանը բաղդատմամբ Հին Հայաստանի. անոր մէկ նահանգին չափ բան մըն է գրեթէ. պէտք է գիտնաք որ կարեւոր մաս մը կայ որ դեռ ազատագրուած չէ, բայց քիչ ատենէն պիտի կցուի Հայկական Հանրապետութեան, կազմելով Միացեալ ու Անկախ Հայաստանը:

ՀՐԱՀԱՆԳ ԵՒ ՀԸՐՑՈՒՄՆԵՐ

Գծել Հայաստանի քարտէսը եւ նշանակել պատմական բաժանումները. — Ի՞նչ ըսել է հայրենիք. — Ո՞րն

է մեր հայրենիքը.— Հին ատեն քանի նահանգներու կը բաժնուէր Հայաստան. որոնք են ամէնէն մեծերը.— Մեր ո՞ր թագաւորներուն օրով Հայաստան ամենէն աւելի ընդարձակուած է.— Քանի՞ անգամ

մեր անկախութիւնը կորսնցուցած ենք. ինչո՞ւ — Վերջին անգամ երբ նորէն ձեռք անցուցինք մեր անկախութիւնը — Ինչ ըսել է Միացեալ եւ Անկախ Հայաստան.— Ի՞նչպէս պիտի կազմուի ան.—

ժԳ. ԴԱՍ

ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Հայաստան բաղկացած է բարձրաւանդակներէ որոնց մէջ ամէնէն բարձրն է Կարնոյ Դաւթը կամ բարձրաւանդակը, ծովուն երեսէն 2000 մէթր բարձրութեամբ. նշանաւոր են նաեւ Բասէնի, Շիրակի, Տարօնի դաշտերը, Արարատեան լեռնադաշտը եւայլն:

Հայաստանի բարձրաւանդակներուն կը տիրէ մեր պատմութեան մէջ համբաւոր Արարատ կամ Մալիս լեռը: Այս լեռնէն զանազան ուղղութեամբ կը բաժնուին ընդարձակ լեռնազօտիներ, ինչպէս Բաղդոյ լեռներ՝ Սուկաւեօ գագաթով, Բիւրակեան լեռներ՝ Մամնց գագաթով. Մաղկանց լեռներ, որոնց բարձրագոյն գագաթն է մեր պատմութեան մէջ յիշուած Նալա լեռը: Կարեւոր լեռներ են նաեւ Սիլիան ձիւնապատ սարը, Նեբրովք և Գրգուռ լեռները, Վարազ լեռը, Արագած լեռը, որոնք մարած հրաբուխներ են:

Հայաստան ունի առատ ջուրի ընթացքներ որոնք անուանի են պատմական յիշատակներով: Մեծ գետերն են Սեւախ, Ճորոխ, Եփրատ և Տիգրիս:

Բուն իսկ Հայկական գետն է Սեւախ կամ Արաքս, որ Բիւրակեան լեռներէն կը բխի, կը թրջէ Բասենի, Շիրակի, Շարուրի դաշտերը, Արարատեան դաշտը և Գարապաղը, ու վրաստանը թրջող Կուր գետին հետ միանալով Կասպից ծովը կը թափի:

Սեւախ կ'ընդունի իր մէջ բազմաթիւ գետակներ, ինչպէս Ախուրեան, Հրազդան կամ Զանգի, Տղմուս գետակ, ևայլն:

Սփրատ գետը կը կազմուի երկու ճիւղերէ. Արեւմտեան Սփրատ որ Կարնոյ բարձրաւանդակէն կ'իջնէ և Արեւելեան կամ բուն

Հայկական Եփրատ, որ կը կոչուի Արածանի և կուգայ Մաղկանց լեռներէն:

Տիգրիսն ալ ունի երկու ճիւղ, արեւելեան եւ արեւմտեան:

Սեւախի հովտին մէջ է որ կը գտնուին մեր պատմութեան կարեւորագոյն քաղաքները ինչպէս Արմաւիր որ Հայկազանց թագաւորութեան մայրաքաղաքն էր. Արտաշատ՝ Արշակունեաց հեթանոս թագաւորներուն մայրաքաղաքը Վաղարշապատ՝ Արշակունեաց Բրիտանոսայ թագաւորներուն մայրաքաղաքը, Երուանդաշատ, Բազարան, եւայլն: Իսկ Արածանիի հովտին նշանաւոր քաղաքներն են Բազաւան, Վաղարշակերտ, Թորդան, Թին Աւան, Երեզաւան, Անի ամրոց (Հայ թագաւորներու գերեզման). Աշտիշատ, ևայլն:

Հայաստան ունի բազմաթիւ լիճեր. որոնց մեծագոյններն են Գեղամայ լիճը որ ծով ալ կ'ըսուի, և Վանայ լիճը, որ կը կոչուի նաեւ Բզնունեաց ծով: Գեղամայ ծովուն մէջ կը գտնուի Սեւան կղզին, իսկ Վանայ ծովուն մէջ՝ Կսուց, Առսեհ, Լիմ և Աղքամար կղզիները:

Հայաստան իր լեռնային կազմութեան պատճառաւ ընդհանրապէս շատ ցուրտ կլիմայ ունի. թէպէտ կան տեղեր ալ որոնց կլիման քաղցր ու բարեխառն է և ամառը նոյն իսկ շատ տաք: Հինուց ի վեր համբաւոր է Հայաստանի երկարատեւ ձմեռը. ձիւնը մէկ ու կէս, երկու մէթրի չափ բարձրանալով կը ծածկէ երկիրը. և ձիւնի մրրիկներու հետեւանքով մեծ վտանգներու կ'ենթարկուին ճամբորդները: Երկարագոյն է Բարձր Հայքի ձմեռը որ 7-8 ամիս կը տեւէ: Այրարատեան

Նահանգի մէջ ալ ցուրտը սաստիկ կ'ըլլայ ձմեռը, բայց Սեւախի հովիտներն ու Երեւանի դաշտը աւելի մեղմ ձմեռ մը կ'ունենան: Ասով հանդերձ Հայաստանի կլիման առողջ է գրեթէ ամէն տեղ: Իր մաքուր և անապակօղբ, զով ուվճիտ ջուրերը, գեղեցիկ և խնկաքոյր լեռները ամբողջ մթնոլորտին կուտան կենդանարար ոյժ մը եւ մեր երկիրը իրապէս Դրախտ մը կը դարձնեն:

Հայաստանի հողը շատ բարեբեր է. կ'արտադրէ ընտիր ցորեն, հաճար, գարի և տեսակ տեսակ բանջարեղէններ: Իսկ բամպակ, ծխախոտ, գլխոր, կտաւատ կը բուսնին շատ կողմերը: Պատուական են նոյնպէս պտղատու ծառերը, մանաւանդ ծիրանին ու խնձորենին: Որթեառունկը Հայաստանի բնական տունկերէն մէկն է. Արաքսի հովիտները (Գողթն = Դարաբաղ) ու Ակոռիի սարերը հինուց ի վեր կը յիշուին իբր գինեբեր գաւառներ:

Ամրան մէջ խիստ անուշահոտ տեսակ տեսակ ծաղիկներ դաշտերն ու պարտէզները կը զարդարեն: Հայաստանի հաստարմատ ու անտառային բոյսերուն մէջ յիշուելու արժանի են մրտենին, տօսախը, մայրին, կաղամախն ու բարտին:

Թթենին ալ յաջողութեամբ կ'աճի, որով շատ տեղեր շերամ կը պահեն:

Հայաստանի բնտանի կենդանիներուն մէջ ամէնէն համբաւորը երկվարը, նոյնպէս ի խաւերը և ուրիշ ընտանի անասունները բազմաթիւ են և խիստ պարարտ. բազմատեսակ են նոյնպէս հաւերն ու թռչունները: Իսկ վայրի երէներ խիստ շատ կան անտառներուն ու լեռներուն մէջ ուր որսորդները կ'երթան զանոնք որսալու. Հայաստանի գետերուն ու լիճերուն մէջ ալ պատուական ձուկեր կ'աճին:

Հանքերու կողմէ հարուստ երկիր մըն է Հայաստան. ունի շատ տեսակ քարերու հանքեր. նոյնպէս վանակն կամ բիւրեղաքար: Նշանաւոր եղած են հայկական կաւը, հայքարը և հայկական բորակը: Բազմաթիւ են աղի հանքերը. անուանի են Կողբի աղու-նակի հանքերն ու Նախիջեւանի եւ Արարատի աղահանքերը: Մետաղներէն երկաթն ու պղինձը առատ են: Բայց շատերը չափազործուած չեն:

Հայաստան դեռ կոյս գետին մըն է և կարօտ գիտական զննութիւններու: Անթիւ հարստութիւններ ունին Հայոց լեռներն ու սարատափերը, գետերն ու հովիտները:

ժԳ. ԴԱՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ

Հայաստանը իր արդի սահմաններուն մէջ կը բովանդակէ Երեւանի, Կարսի, Գանձակի նահանգները, չրջակայ գաւառներով, որոնք կը համապատասխանեն մասամբ Հին Հայաստանի Արցախ, Սիւնիք, Այրարատ, Բարձր Հայք նահանգներուն:

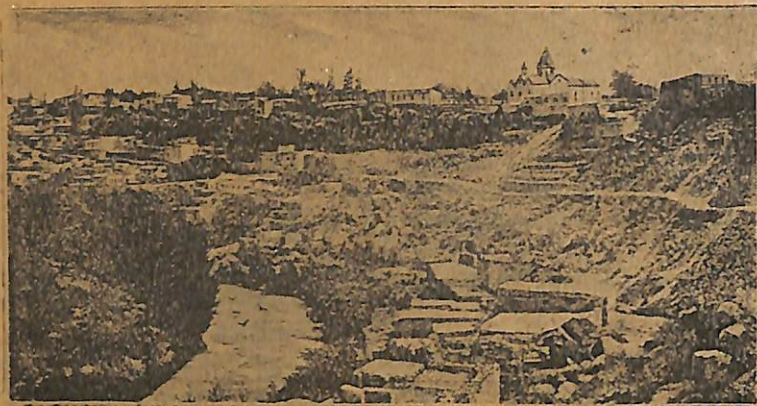
Երեւանի նահանգը. — Ամէնէն կարեւորն է Երեւանի նահանգը, վասն զի հոն կը գրտնուի Հայկական Հանրապետութեան մայրաքաղաքը՝ Երեւան:

Պէտք է գիտնաք թէ երկրի մը կառավարութիւնը ո՞ր քաղաքին մէջ որ կառավարուած է, այն քաղաքը կը կոչուի Մայրաքաղաք: Հայաստանի ալ մայրաքաղաքն է Երեւան, ուր կը բնակին բոլոր հայ նախա-

րարները որ Հայաստանի կառավարութեան գլխաւորներն են:

ԵՐԵՎԱՆ մայրաքաղաքը Հրազդան կամ Զանգի գետին վրայ յիշուած և այգիներով չրջապատուած գեղեցիկ քաղաք մըն է: Իբր կեդրոն Հայկական կառավարութեան, ունի համալսարան, տպարաններ, գրադարներ, թանգարան: Երեւանի մօտ է Էջմիածինը, ուր կը նստի Վեհափառ կաթողիկոսը. Էջմիածնայ մէջ է Գէորգեան ճեմարանը որ ունի հարուստ մատենադարան և թանգարան:

Երեւանի նահանգին մէջ Հայերէն զատ կ'ապրին նաեւ Թուրքեր, Քուրդեր, Յոյներ, Ռուսեր և Ասորիներ: Բնակիչներուն գլխաւոր զբաղումներէն մէկն է հողագործութիւնը:

Երեւան մայրաքաղաք

Աղեքսանդրապոլ գաւառը ինչպէս հին ատեն, նոյնպէս ալ հիմա կը համարուի այս երկրին հացի շահմարանը:

Երեւանի նահանգին մէջ ծաղկած է նաև պարտիզպանութիւնը. Երեւանի խաղողն և ուրիշ պտուղները ամբողջ երկրին մէջ համբաւուր են. նահանգին հարթ տեղումքը ծաղկած է բամպակի մշակութիւնը. Ագուլիսի և Օրսուպատի կողմերու բնակիչները կը կը պարապին նաև շերամապահութեամբ: Երեւանի նահանգը հարուստ է աղանձքերով որոնք կը գտնուին Կողբի և Նախիջևանի մօտերը:

Երեւանի նահանգին մէջ կարեւոր քաղաքներ են Աղեքսանդրապոլ՝ բերդաքաղաք. Նոր Պայազիս՝ Սեանայ լճին մօտ. Հին Նախիջևան՝ այգիներով հարուստ. մօտը կայ աղահանք:

Կարսի Նահանգ. — Երեւանի նահանգին տարեմտեան կողմն է Կարս նահանգը. բնակիչներն են՝ բացի Հայերէ, Քուրդեր, Թոյներ և Ռուսեր: Բնակիչներու զլխաւոր զբաղումներն են հողագործութիւն, պարտիզպանութիւն և անասնապահութիւն: Գլխ. քաղաքն է Կարս անուանի բերդաքաղաք որ երկաթուղիով միացած է Թիֆլիսի հետ: Կարսը են նաև Կալզուան՝ Արաքսի աջ եզերքին վրայ: Օլթի, Արսանան՝ բերդաքաղաք: Կարսի հարաւ տարեւելեան կողմը՝ Ախուրեան գետի աջ ափին վրայ է Հայաստանի հին մայրաքաղաքը Անի, այժմ աւերակ:

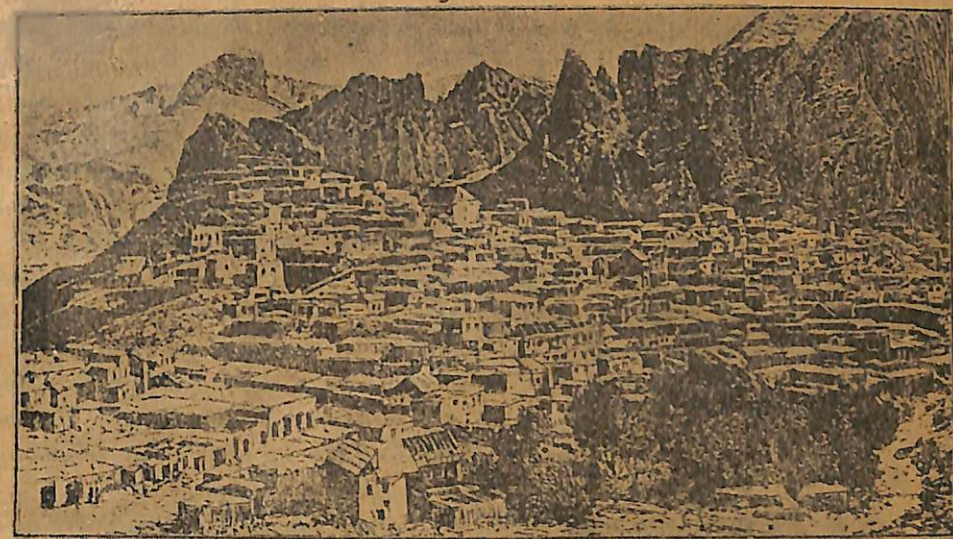
Գանձակ նահանգ. — Գանձակ նահանգը Երեւանի արեւելեան կողմը կը գտնուի և կը համապատասխանէ հին Արցախ նահանգին: Գանձակ նահանգին մաս կը կազմէ Ղարաբաղի գաւառը որ հին Սիւնեաց նահանգին կը համապատասխանէ:

Գանձակ նահանգի բնակիչներն են Հայերէ զատ՝ Թուրքեր և Ռուսեր. բնակիչներու զբաղումն որ զբաղումն է երկրագործութիւնը. գինեգործութիւնն ևս մանաւանդ Գանձակի գաւառին մէջ ծաղկած է: Հաւիտաւոր են Ղարաբաղի ձիերը. մետաքսագործութեան մասին Գանձակի նահանգը ծաղկած է, մանաւանդ Շուշի և Նուխի գաւառները:

Նշանաւոր քաղաքներն են Գանձակ կամ Էդիսաբէքուպոլիս, Նշանաւոր իր այգիներով: Նուխի մետաքսի առուտուրի կեդրոն. — Շուշի բարձր սարի մը ծայրը. առուտուրի զլխաւոր առարկաներն են մետաքսը ու գորգը: Գանձակ նահանգին մէջ կը գտնուի Գեօքքեկի պղնձահանքը:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՐՅԱՐԱՆ

1. Ինչ կը կոչուի ձեր նահանգը — Ծով կը տեսնէ՞. լեռնային է թէ դաշտային. — Որո՞նք են լեռները բլուրները. — Որո՞նք են ձեզի ծանօթ վտակները, գետակներն ու գետերը. — Ձեր նահանգին կլիման ինչպէս է. — Ո՞ր եղանակներուն կ'անձրեւէ. — Ձիւնը ո՞րչափ ատեն կը մնայ. — որո՞նք են ձեր նահանգին բնական արտադրութիւնները. —

Կարս քաղաք

2. Ո՞վ կը կառավարէ ձեր նահանգը. քանի՞ գաւառներ ունի. որո՞նք են. — Քանի գաւառակներ կան ձեր նահանգին մէջ, որո՞նք են. — Ձեր բնակած քաղաքը ո՞ր գաւառին եւ ո՞ր գաւառակին մէջ է. — Ո՞րչափ բնակիչ ունի ձեր նահանգը. որ ազգերը կը կազմեն բնակչութիւնը. — Ո՞րոնք են ձեր նահանգին ամէնէն կարեւոր քաղաքները. — Եթէ ծովեզերեայ է նահանգը, ո՞րոնք են ամէնէն բանուկ նաւահանգիստները:

3. Ո՞ր տեղերու հետ կը հաղորդակցիք ծովով. — Ձեր նահանգին մէջ երկաթուղի կա՞յ. — Որ տեղերու հետ կը հաղորդակցիք երկաթուղիով. Կամուրջ կա՞յ ո՞ր գետին կա՞յ գետակին վրայ ձգուած է, կառուղի կա՞յ, ուրկէ՞ ուր. — Ո՞ր արհեստները ամէնէն աւելի զարգացած են ձեր նահանգին մէջ. ինչ ձեռարուեստ-

ներ կան. Ձեր նահանգը ի՞նչ տեսակ ապրանքներ կ'ընդունի դուրսէն եւ ի՞նչեր կը ղրկէ դուրս:

4. Որո՞նք են ձեր նահանգին սահմանակից նահանգները. — Նշանակեցէ՛ք զանոնք ձեր բարեկամ վրայ իրենց անուններով. — Ձեզի սահմանակից նահանգներուն մէջ ի՞նչ կարեւոր քաղաքներ կան. — Որո՞նք կը բնակին, ի՞նչ բաներով կ'զբաղին. — Այլ նահանգներուն հետ ի՞նչ յարաբերութիւն ունի ձեր նահանգը — Ի՞նչպէս կը հաղորդակցի անոնց հետ. երկաթուղի կա՞յ:

5. Ձեր նահանգը Հայաստանի ո՞ր պատմական բաժանումին կը համապատասխանէ. — Որո՞նք են ձեր նահանգին պատմական տեղերը. Ի՞նչ յիշատակներ կ'արթնցնեն անոնք ձեր մտքին մէջ:

Ի. Գ Ա Ս

ՀԱՅՐԵՆԻ ԵՐԿԻՐ. — ՕՏԱՐ ԵՐԿԻՐ

Եթէ Հայաստանի բոլոր քաղաքները պարտելով մինչև վերջին Հայկական գիւղը երթանք, այսինքն մինչև երկրին ծայրը կամ սահմանագլուխը հասնինք, անկէ անդին ալ մեր հայրենիքը չէ:

Հիւսիսային կողմը Վրացիներուն երկիրը կամ Վրաստանն է: Վրացիներն ալ Քրիստոնեայ ազգ մըն են. անոնք ալ մեզի պէս երկար ա-

տեն հալածուած են. անոնք ալ մեզի պէս նոր ձեռք ձգեցին իրենց անկախութիւնը: Բայց անոնք ուրիշ օրէնքներու կը հպատակին, ուրիշ կառավարութիւն ունին. անոնք իրենց չահերուն վրայ կը մտածեն ոչ թէ մեր իրենին, նոյն իսկ եթէ մեզի բարեկամ ալ ըլլան: Վրաստանի մէջ ալ շատ Հայեր կան:

Մեր երկրին արեւելեան կողմը՝ Պարսկ-

ներուն երկիրն է. Պարսիկները Իսլամ տէրու-
թիւն մը կը կազմեն. մեզի պէս հին ազգ
մին են անոնք ալ:

Իսկ Արեւմտեան կողմը՝ Թուրքերուն եր-
կիրը կամ Թուրքիան է: Թուրքերն ալ Իս-
լամ են. իրենց թագաւորը Սուլթան կը
կոչուի. Թուրքիոյ մէջ ալ կան շատ Հայեր:

Հայաստանը մեր հայրենիքն է. դրացի
երկիրները օտար երկիրներ են: Մեր ամէնուս
պարտքն է պաշտպանել մեր հայրենիքը, եթէ
օտարներ գան յարձակին անոր վրայ:

Ը Ն Թ Ե Ր Յ Ո Ւ Մ

Ս Ի Ր Ե Ն Ք Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք Ը

Հայրենիքը մեր նախահայրերուն երկիրն է,
ուր անոնք ծնած ու ապրած են, եւ ուր կը
գտնուին անոնց գերեզմանները: Մեր հայ-
րերը իրարու հետ միանալով հայրենիքը
պաշտպանած են մէկէ աւելի անգամներ.
Թշնամիներու ծեռքէն ազատած են զայն:
Անոնք մշակած են հայրենի հողը, զայն աւելի
պտղաբեր ու առողջ դարձուցած են եւ զայն
հարստացուցած են: Հայրենի հողին վրայ
կանգնած են մեր գիւղերը, քաղաքները, եւ
հոյակապ շէնքերն ու յիշատակարանները, ու
այս ամէնը մեզի ժառանգութիւն ձգած են:

Մեր հայրերը աշխատած են միշտ աւելի
կրթուած, աւելի բարի ըլլալու. իրենց բոլոր
սորվածները մեզի թողած են: Մենք անոնց
պարտական ենք մեր գեղեցիկ լեզուն ու

գրուածքները: Հայրենիքի յառաջդիմութիւնն
ու բարգաւաճումը ամենամեծ գոհունակու-
թիւն կը պատճառէ հայրենիքի բոլոր ան-
դամներուն. իսկ անոր թշուառութիւնն ու
տառապանքը՝ ցաւ կը պատճառէ ամէնուն,
այնպէս որ հայրենիքի ամէն անդամ սիրով
կը զոհէ իր ինչը, իր անձը եւ ամէն բան՝
հայրենիքի փրկութեան համար:

Մեր հայրենակիցները մեզի համար տե-
սակ մը մեծ ընտանիք են. անոնք կը խոր-
հին ու կը խօսին մեզի պէս, մենք կ'օգտը-
ւինք անոնց աշխատութենէն, անոնք ալ
մեր աշխատութենէն կ'օգտուին, անոնք կը
սիրեն մեզի, կը սիրեն մեր հայրենիքը: Մենք
ալ զանոնք սիրենք:

Չպիտի ուզէինք հարկաւ պատկեցած,
տկարացած հայրենիք մը թողուլ մեր զա-
ւակներուն. աշխատինք ուրեմն արժանի ըլ-
լալ մեր նախահայրերուն. կրթուինք աւելի
լաւ ծառայելու համար մեր հայրենիքին, ըլ-
լանք բարի եւ ուղղամիտ, ըլլանք վերջապէս
ազնիւ եւ պատուական Հայեր:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Հայաստանի հա՛ր քարտէսին վրայ նշանակել
դրացի օտար երկիրներու անունները:

Վերատեսութիւն Ա. մասի. — Երեւակայական ու-
ղեւորութիւններ հայկական նահանգներու մէջ:

Ո՞ր է մեր հայրենիքը. — Ի՞նչ ըրած են մեր նա-
խահայրերը մեզի համար. — Ո՞րն է մեր հայրենիքը. —
Ի՞նչ է հայրենասիրութիւնը. — Ի՞նչ պարտք ունինք մեր
հայրենիքին նկատմամբ. — Մեր հայրենակիցներուն
նկատմամբ:

Բ. ՄԱՍ

Ե Ր Կ Ի Ր Ը

Գ. Գ Լ Ո Ւ Խ

Ե Ր Կ Ի Ր Ը Մ Ի Ջ Ո Ց Ի Ն Մ Է Ջ

ԻՍ. Գ. Ա. Ս

Ե Ր Կ Ի Ր Ը Կ Լ Ո Ր Է

Երկիրը կ'որ է, գունտի մը կը նմանի.
և մենք անոր շատ փոքր մէկ մասը միայն
կրնանք տեսնել միեւնոյն պահուն:

Երբ հեռուէն եկող՝ նաւ մը ծովեզերքին
մօտենայ, ծովեզերքէն դիտող մը ամէնէն

Երկրի կլորութիւնը

առաջ նաւին վերի մասերը կը տեսնէ, այսինքն
նախ կայմերուն ծայրերը, յետոյ կայմերը
և առագաստները և ամէնէն վերջը նաւուն
մարմինը: Ասոր պատճառը երկրիս կլոր ըլ-
լալն է: Եթէ երկիրը տափարակ ըլլար, որ-
չափ ալ հեռուն ըլլար նաւը, դարձեալ ամբող-
ջութեամբ պիտի կրնայինք տեսնել զայն.
բաւական է որ աչքերնիս հեռաւոր առար
կաները որոշելու չափ զօրաւոր ըլլար:

Երբ բարձր տեղ մը կամ տափարակ դաշ-
տի մը մէջտեղ կենանք և շուրջերնիս դի-
տենք, մեզի անանկ կ'երեւայ որ հեռուն
մինչև աչքերնիս առած տեղը՝ երկինքն ու
երկիրը իրարու կցուած են կլոր գիծ մը ձե-

ւացնելով: Այս կլոր գիծը կամ չըջանակը
Հորիզոն կը կոչուի, և ամէն կողմէ վերջ կը
դնէ մեր տեսութեան:

Քանի՜ բարձր տեղեր ելլենք, հորիզոնն ալ
այնքան կ'ընդարձակուի, այնքան աւելի տեղ
կը տեսնենք. բայց որքան ալ բարձրերը
գտնուինք, նորէն սահմանափակ է հո-
րիզոնը:

Երկրի կլոր ըլլալուն մէկ ուրիշ ապա-
ցոյցն ալ սա է որ շատ մարդիկ երկրի
չըջանը կ'ընեն, այսինքն երկրի երեսին
մէկ կէտէն մեկնելով և շարունակ մի-
եւնոյն ուղղութեամբ երթալով երկրի
շուրջը կը դառնան ու նորէն կը հասնին
իրենց մեկնած տեղը: Ասիկա անկարելի
պիտի ըլլար, եթէ երկիրը նարինջի մը կամ
գնդակի մը պէս կլոր չըլլար:

Ա. Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Հորիզոն կը կոչուի այն կլոր գիծը
ուրտեղ կարծես իրարու փակած են եր-
կինքն ու երկիրը: Մարդ քանի բարձրանայ,
հորիզոնը այնքան կ'ընդարձակուի:

2. Պատճառն ան է որ երկիրը կլոր է
գունտի մը պէս:

ԵՐԿԻՐԸ ԿԸ ԴԱՌՆԱԹ. - ՅՈՐԵԿ ԵՒ ԳԻՇԵՐ

Բանի որ մարդիկ երկրի շրջանը կ'ընեն, պիտի հարցնէք թէ ի՞նչ բանի վրայ կեցած է ան: — Երկիրը բանի մը վրայ կեցած չէ. անիկա միջոցին մէջ կը թաւալի, հոյի (so-պրան) մը նման ինքն իր վրայ դառնալով:

Մենք ալ անոր հետ մէկտեղ կը տարուինք միջոցին մէջ, առանց զգալու, վասն զի երկրին վրայ գտնուած ամէն բան մեզի հետ մէկտեղ կը տարուի: Եթէ հեռուն երկրին չդպչող առարկաներուն նայինք, օրինակի համար արեգակին, լուսինին, աստղերուն նայինք, մեզի այնպէս կ'երեւայ որ անոնք կը դառնան մեր շուրջը. արեգակը կարծես երկրիս մէկ կողմէն կը ծագի, մեծ պտոյտ մը կ'ընէ մեր գլխուն վերեւ, յետոյ կ'երթայ մարը կը մտնէ արեւմտեան կողմը: Իրապէս մեր հողագունտն է որ արեգակին դիմացը կը դառնայ. երբ նաուս մը կամ շոգեկառքի մը մէջ նստած ճամբորդելու ըլլանք, մեզի առանկ կուգայ որ դուրսը գտնուած առարկաները կը քալեն, կ'անցնին մեր առջեւէն, մինչդեռ իրօք մենք ենք որ կը տեղափոխուինք արագ արագ:

Առէք պզտիկ գունտ մը և վառած ճրագ մը դրէք քիչ մը հեռուն միեւնոյն ուղղու թեան մէջ: Դարձուցէք գունտը իր վրայ, պիտի տեսնէք թէ գունտը անշարժ եղած

ատենն ալ, արագ արագ դարձած ատենն ալ միշտ ճրագին դէմ ինկած կէսը կը լուսաւորուի և անոր հակառակ կէսը մութի մէջ կը մնայ: Գունտը դարձուցած ատեննիդ պիտի տեսնէք թէ իր մակերեւոյթին ամէն մէկ կէտը յաջորդաբար մութէն լոյսը և նորէն լոյսէն մութը կը մտնէ: Ըսել է թէ առանց ճրագը տեղէն չարժելու, մինակ գունտին իր վրայ դառնալովն է որ իր մակերեւոյթին ամէն մէկ կէտը փոխն ի փոխ կը լուսաւորուի ու նորէն մութի մէջ կը մնայ:

Արդ, այդ փոքրիկ գունտին տեղ երեւակայեցէք երկիրը, և այս տկար ճրագին տեղ երեւակայեցէք արեգակը, ու ան ատեն պիտի հասկնաք թէ, ինչպէս երկրին ինքն իր վրայ դառնալէն յառաջ կուգան գիշեր ու ցորեկ երկրին ամէն մասերուն համար:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Երկիրը միջոցին մէջ կը թաւալի: Անիկա ինքն իր վրայ կը դառնայ արեգակին դիմացը որ յաջորդաբար անոր ամէն մասերը կը լուսաւորէ մէկ օրուան մէջ:

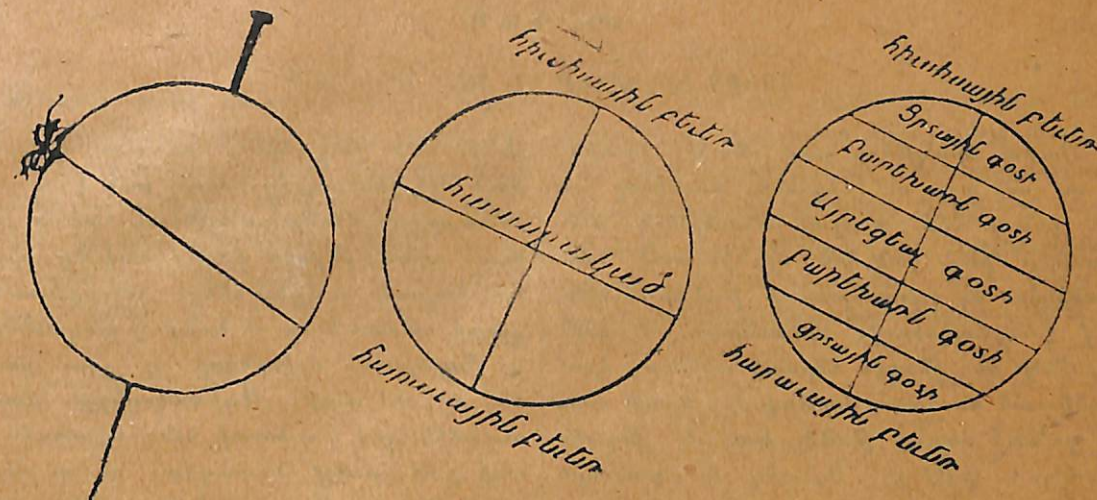
2. Երկրիս մէկ կէսը լոյսի մէջ է, մինչդեռ միւս կէսը մութի մէջ կ'ըլլայ:

ՀԱՍՏԱՐԱԿԱՄ ԵՒ ԲԵՒԵՌՆԵՐ

Սա նարինջին մէջէն գուլպայի ասեղ մը անցուցէք և նարինջը ասեղին շուրջը շուտ դարձուցէք. ահա այդպէս է որ երկիրը կը դառնայ ինքն իր վրայ, իբր թէ իր մէջէն անցած ասեղի մը շուրջը:

Կրնա՞ք ըսել հիմա թէ նարինջին ո՞ր մասն է որ ամէնէն մեծ շրջանը ըրած կ'ըլլայ. բը-

նականաբար այն կէտը որ ամէնէն աւելի հեռու է ասեղէն, եթէ մըջիւն մը դնենք ասեղին ճիշտ քովը, վերի կամ վարի կողմը, տեսէք թէ որքան քիչ ճամբայ ըրած կ'ըլլայ ամէն մէկ շրջանին. ընդհակառակն որքան մեծ շրջան մը ըրած պիտի ըլլար եթէ ասեղին երկու ծայրերուն մէջտեղ ճիշտ կէս ճամ-

ԲԵՒԵՐՆԵՐ

բուն վրայ դրած ըլլայինք մըջիւնը: Երկրիս այն կէտը որ էն պզտիկ շրջանը կ'ընէ ԲԵՒԵՆ կը կոչուի. մեր նարինջին վրայ երկու բեւեռներ կան, այսինքն այն երկու կէտերը ուր տեղ ասեղը դուրս կ'ելլէ: Երկրիս մէջէն ասեղ անցած չէ որ ասեղի երկու ծայրեր երեւան երկրիս վրայ. սակայն կան երկու բեւեռներ և այդ երկու բեւեռները երկրիս այն կէտերն են որ ամէնէն փոքր շրջանակները կը գծեն և կոչուին Հիւսիսային բևեռ և Հարաւային բևեռ (1):

Արեգակը այնքան աղէկ չլուսաւորեր ու այնքան չտաքցնէր երկու բեւեռները որքան երկրին մնացած մասը. շատ ցուրտ կ'ընէ բեւեռներուն շուրջը. գրեթէ ամբողջ տարին սառած է հոն. մարդ չկրնար բնակիլ: Երկու բեւեռներուն ամենէն մօտ երկիրները ցուրտ երկիրներն են:

Երբ երկու բեւեռներուն մէջտեղ ճիշտ կէս ճամբուն վրայ ըլլանք, Հասարակածին վրայ

կը գտնուինք, այնտեղ ալ շատ տաք կ'ընէ: Արեգակին ճառագայթները չիփ չիտակ կ'իյնան Հասարակածի երկրներուն բնակիչներուն գլխուն վրայ, տաքութիւնը չափէն աւելի է հոն:

Այս քառ երկիրներուն ու ցուրտ երկիրներուն մէջտեղ, հասարակածէն ու բեւեռներէն հեռու եղող երկիրները ոչ շատ տաք են ոչ ալ շատ ցուրտ. անոնք բարեխառն երկիրներ են:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Հողագունտին այն երկու կէտերը որ միջոցին մէջ ամէնէն փոքր շրջանակները կը գծեն, բեւեռ կը կոչուին (հիւսիսային բևեռ և հարաւային բևեռ): Երկու բեւեռներուն մէջտեղ հասարակած կը կոչուի:

2. Բեւեռներուն ամէնէն մօտ երկիրները ցուրտ երկիրներ են. հասարակածին ամէնէն մօտ եղողները քառ երկիրներ: Նախընտրելի է բնակիլ մերինին պէս բարեխառն երկիր մը, ոչ շատ տաք, ոչ շատ ցուրտ:

(1) Երկրիս առանցքը կը կոչուի այն երեւակայական ասեղը որուն վրայ կը դառնայ երկիրը, երկու բեւեռները առանցքին երկու ծայրերն են:

ԻՌ. ԳԱՍ

ՅՈՒՐՏ ԵՐԿԻՐՆԵՐ ԵՒ ՏԱՔ ԵՐԿԻՐՆԵՐ

Յուրտ երկիրները շատ բնակիչ չունին, ոչ ալ շատ բոյս ու կենդանի. տունկերը հոն չեն կրնար աճիլ արեգակ չտեսնելնուն. մամուռներ միայն կան հոն, ձիւնին տակ. կենդանիներն ալ գլխաւորաբար թանձր մազերով (մուշտակներով) պատսպարուած կենդանիներ են, ինչպէս ճերմակ արջերը, կամ ծածկուած են հաստ մորթով մը, որուն տակ կը գտնուի ճարպի թանձր խաւ մը (ինչպէս կէտերը և փոկերը): Այնտեղ կը գտնուին նաև շատ տաքուկ փետուրներ կրող թռչուններ, ինչպէս էջեք կոչուած բաղը:

Մարդիկ ցանցաւ են հոն և աղքատ. Բան մը չեն մշակեր քանի որ հողը սառած է, կ'ապրին ձկնորսութեամբ կամ որսորդութեամբ, կը բնակին առանց պատուհանի հիւղերու մէջ, շատ չմտելու համար: Գրթուած չեն, որովհետեւ շատ չեն աշխատիր և ուրիշ մարդոց հետ յարաբերութիւններ չունին. այսպէս են օրինակի համար էսքիմացիները:

Տաք երկիրները աւելի բազմամարդ են, բայց հոն ալ շատ տաք կ'ընէ: Բնակիչները որ գլխաւորաբար սեւամորթներ են, գրեթէ մերկ կ'ապրին: Շատ չեն աշխատիր, վասն զի տաք է և հողը ինքնիրեն կ'արտադրէ զանոնք սնուցանող շատ մը բոյսեր: Աշխատելու վարժուած չըլլալնուն շատ խելացի ու շատ կրթուած չեն կրցած ըլլալ. իրենց տուները խոհիթներ են: Սպիտակամորթ մարդիկ շատ չեն գտնուիր այս երկիրներուն մէջ, և իրենց գտնուած տեղերն ալ խափշիկները կամ սեւամորթները կ'աշխատեն:

Տաք երկիրները կ'արտադրեն այնպիսի տունկեր որ մեր երկիրներուն մէջ չեն բուսնիր, և որոնք սակայն մեղի օգտակար են, ինչպէս բամպակ, խահուէ, չաքարեղէգ:

Ունին նաև կենդանիներ որ մեր երկիրներուն մէջ չեն ապրիր. ուրիշ բան է որ մեր հետաքրքրութիւնը գոհացնելու համար բերուած ըլլան, ինչպէս փիղը, առիւծը, վագրը, ջայլամը եւայլն. օձեր, կոկորդիլոսներ, վայրի անասուններ ու նոյնիսկ գազաններ:

Բարեխառն երկիրները ոչ շատ ցուրտ են, ոչ շատ տաք: Սպիտակամորթ մարդը ուզածին պէս կ'աշխատի հոն, և առով աւելի քաջ, աւելի հնարագէտ, աւելի բարեկիրթ կ'ըլլայ: Այս երկիրները ամէնէն բազմամարդներն ու հարուստներն են: Բոյսերուն մեծագոյն մասը այնտեղ աւելի կատարելութեան հասած են, և կը ծառային մարդուն, ինչպէս ցորեն, հաճար, պղտուռ ծառեր: Կատաղի գազանները գրեթէ անհետացած են այս երկիրներէն. միւսներն ալ ծառանք կամ բարեկամներ եղած են մեղի համար, ինչպէս ձին, կովը, շունը: Բարեխառն երկիրները ապահովապէս ամէնէն ախորժելիներն են բնակութեան համար, ինչպէս է մեր հայրենիքը Հայաստան:

Յուրտ երկիրները քիչ բնակիչ ունին ու շատ աղքատ են: Տաք երկիրներն աւելի հարուստ են. բայց սեւամորթները աղէկ մշակած չեն զանոնք: Բարեխառն երկիրները ամէնէն բազմամարդները, ամէնէն լաւ մշակուածներն են եւ ամէնէն ախորժելիներն են բնակելու համար:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Նախորդ պատկերներուն վրայ հարցումներ (գըրաւոր կամ թերանայի). ո՞ր երկիրները կ'ապրին առիւծը, ճերմակ արջը, փիղը, եւն. ո՞ր կ'աճին խահուէի տունկը, որթատունկը, բամպակը, ցորենը, եւն.

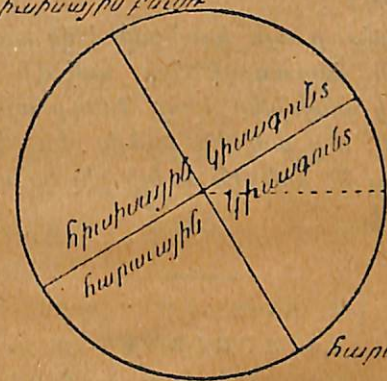
ԻՆ. ԳԱՍ

ՏԱՐԻ ՈՅՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Արեգակը տարուան բոլոր օրերուն միեւնոյն կերպով չտաքցնէր ու չուսաւորեր մեզի. ձմեռը օրերը աւելի կարճ են քան ամառը և աւելի ցուրտ կ'ընէ: Մինչև իսկ ցորեկներուն ու գիշերներուն երկայնութեան նայելով տարին չորս եղանակներու "բաժնած" են գարուն, ամառ, աշուն և ձմեռ:

Եղած ասեմ' հասարակածին հարաւային կողմը գտնուող մարդոց համար ձմեռ կ'ըլլայ, մեր վրայ գրեթէ չիտակ ինկող արեւուն ճառագայթները անոնց վրայ չեղ կ'իյնան, գրեթէ սահելով կ'անցնին և քիչ կը տաքցրեն զանոնք: Փոխադարձաբար, մեղի ձմեռ եղած է ատեն, հասարակածին հարաւային կողմը

հրաւսային բնւո

երկիր

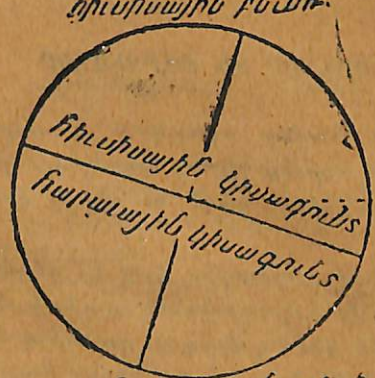
Ձմեռը

Ամառը արեգակին ճառագայթները գրեթէ շիտակ կ'իյնան մեր գլխուն վրայ. այս պատճառաւ ամառ օր մը մեր շուքը աւելի կարճ կ'ըլլայ ցորեկին, քան թէ ձմեռ օր մը: Ամառը արեգակին ճառագայթները աւելի

մի երկիրներուն ամառ կ'ըլլայ: Միեւնոյն հասարակածին է միւս եղանակներուն մէջ ալ:

Ասոր համար է որ երկու անջատ կէտեր կը համարուին երկրի երկու կէտերը, որոնք հասարակածով իրարմէ կը բաժնուին. որով-

հրաւսային բնւո

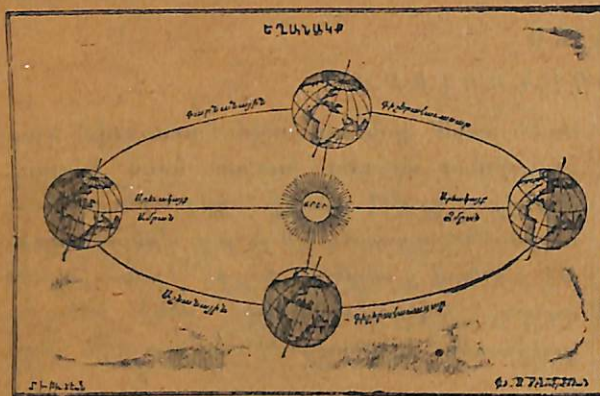

երկիր

Ամառը

կը լուսաւորեն հիւսիսի երկիրները քան թէ հետեւ այդ երկու կէտերը իրարու հակառակ հարաւի երկիրները. և այսպէս մեղի ամառ, եղանակներ ունին միեւնոյն պահուն. այն

Երկրի տեղը

կէսը ուր կը գտնուի նաև մեր երկիրը, Հայաստանը կը կոչուի Հիւսիսային կիսագունք, միւս կէսն ալ կը կոչուի Հարաւային կիսագունք:

Բնւոններուն մօտ ցորեկն ու գիշերը ամբողջ ամիսներ կը տեւեն: Նոյն իսկ բնւոնին վրայ 6 ամիս տեւող ցերեկ մը կը յաջորդէ 6 ամիս տեւող գիշերի մը: Ասիկա հիմա ձեռքի դժուար կ'երեւայ ըմբռնել. բայց երբ միջին դասընթացքին հասնիք, պիտի տեսնէք թէ որքան դիւրին է:

Հիմակուհիմա սա լաւ միտքերնիդ պահեցէք որ եղանակներու մէջ գտնուած տարբերութիւնները երկրի շարժումներէն յա-

ռաջ կուգան: Երկիրը ինքն իր վրայ դարձած ատեն կը յառաջանայ կը քալէ արեգակին շուրջը, դէպի անոր ծնելով երբեմն իր հիւսիսային բնւոն երբեմն իր հարաւային բնւոն:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Երկրի երկու կիսագունքները միեւնոյն ժամանակ միեւնոյն եղանակները չունին. երբ մէկուն ծմեռ է, միւսը ամրան մէջ է. երբ մէկին համար գարուն է, միւսին համար աշուն է:

2. Ամառը այն եղանակն է որ ատեն արեգակին ճառագայթները ամէնէն աւելի շիտակ կ'իյնան մեր վրայ: Ձմեռը այն եղանակն է, ուր ամէնէն աւելի շեղ կ'իյնան մեր վրայ եւ ամէնէն աւելի քիչ կը տաքցընեն մեզի:

ՀՐԱՀԱՆՔ

Բերանացի կամ զբաւոր հարցումներ եղանակներու յաջորդութեան վրայ (երբ մեզի աշուն է, հարաւային կիսագունքի մարդոց համար ո՞ր եղանակն է) - Մեր երկիրներուն մէջ տաքին քանի՞ եղանակներ ունի. — Ի՞նչ տարբերութիւններ կը տեսնէք զարնան ու աշնան միջեւ:

ԻՁ. ԴԱՍ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ — ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԴՈՒՆՏԵՐ ՈՒ ՔԱՐՏԷՍՆԵՐ

Շատ հետաքրքրական պիտի ըլլար բոլոր աշխարհը պտտիլ, տեսնելու համար այնքան տարբեր երկիրներ ու մարդեր. բայց ասիկա կարենալ ընել ամէն մարդու գործ չէ. և մենք աշխարհը կը ճանչնանք գիրքերով ու քարտէսներով:

Այն գիրքերը որոնց մէջ զանազան երկիրները և իրենց բնակիչները նկարագրուած են, աշխարհագրութեան գիրքեր են: Աշխարհագրութիւնը ուրիշ բան չնշանակիր, բայց եթէ Աշխարհի նկարագրութիւնը:

Այդ գիրքերուն մէջ գրուածները ազէկ

թուղթի վրայ տեսնել աւելի ընդարձակ աստիճանով մը: Օրինակի համար եթէ ուզենք մանրամասնութեամբ ուսումնասիրել մեր երկիրը, Հայաստանը, որ երկրագունքին փոքր մէկ մասն է, պէտք կ'ըլլայ որ զայն ներկայացընենք մեծ աստիճանով մը հարթ թուղթի վրայ. ուրիշ խօսքով Հայաստանի քարտէսը շինելու կը ստիպուինք:

Շատ դժուար բան է ճշգրիտ քարտէս մը շինել: Ենթադրեցէք որ սա գնդակին մէկ մասը կամ սա նարինջին կեղեւը կտրեմ հանեմ. ինչպէս կրնամ շիտակ դնել զայն սա թուղթին վրայ. եթէ կոխեմ ձեռքովս, կամ կեղեւը կը պտտուի, և կամ մէջտեղը ներս կը մտնէ շատ մը ծալքեր ձեւացնելով. ինչ որ ալ ընեմ, մակերեւոյթին ձեւը կը փոխուի: Այնպէս ալ որքան աւելի մեծ մաս մը ներկայացնէ իմ քարտէսս, այնքան նուազ ճիշտ կ'ըլլայ:

Աշխարհագրութեան քարտէսներէ բաղկացած գիրք մը Աղլաս կը կոչուի:

Սովորութիւն եղած է քարտէսներու վրայ լեռները ներկայացնել խաչագծիկներով կամ

գոյներով. որչափ բարձր են լեռները. այնչափ հաստ ու իրարու մօտ են գծիկները. կամ այնչափ թուխ են գոյները: Գետերը կը ներկայացնեն մանուածապատ գիծերով. որքան լայն ըլլայ գետը այնքան հաստ կ'ըլլայ գիծը: Մովերը ու լիճերը կը ներկայացնեն կապոյտ գոյնով. որքան խոր է ջուրը, այնքան մուր կ'ըլլայ կապոյտը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Աշխարհագրութիւնը աշխարհի նկարագրութիւնն է: Աշխարհագրական գունտներն ու քարտէսները երկրի մակերեւոյթը կը ներկայացնեն:

ՀՐԱՀԱՆՔ

Վարժեցնել աշակերտները որ պատի քարտէսներու վրայ ճանչնան գետեր, լիճեր, լեռներ, դաշտեր եւն. — Մեծ քարտէսներու վրայ ճանչցածներին աւելի պզտիկ քարտէսներու վրայ գտնել տալու աշխատիլ:

ԻՁ. ԴԱՍ

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍԻ

ԵՐԳՐԻՍ ՓՈՔՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՀԱՆՔՆԵՐ

1. Հարցումներ երկրի ձեւին, իր երկու շարժումներուն. բնւոններուն, հասարակածին, ցորեկուան ու գիշերուան, չորս եղանակներուն, երկու կիսագունքներուն վրայ:

2. Հարցումներ ընել. ցուրտ երկիրներու եւ տաք երկիրներու վրայ. — Երեւակայական պտոյտներ գունտին վրայ. ինչ բաներու կը հանդիպինք զանազան երկիրներու մէջ:

3. Քարտէսներու ընթերցում:

ԸՆԹԵՐՑՈՒՄ

ԵՐԿՐԻՍ ՓՈՔՐՈՒԹԻՒՆԸ

Այս աշխարհը որուն վրայ այնքան միլիոնաւոր մարդիկ կ'ապրին, որուն համար այնքան ժողովուրդներ իրարու դէմ կը պատերազմին եւ որ դեռ շատ մարդիկ կրնար ապրեցնել. այս աշխարհը զոր դեռ ամբողջովին չենք ճանչնար, եւ ուր անհուն տարածութիւններ կան դեռ ոտք չկոխուած, այս ահագին աշխարհը կ'ըսեմ, շատ փոքր է իրաւոյնէ եթէ բաղդատենք զայն տիեզերքին հետ:

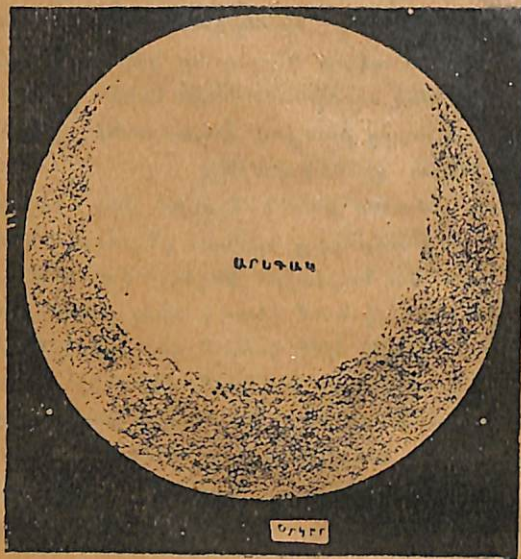
Երկրին եւ լուսնին համեմատական մեծութիւնը

Դուք գիտէք որ մեր հողագունտը միջոցին մէջ կը թաւալի առանց կանգ առնելու. լուսինը, արեգակը, աստղերն ալ նոյն բանը կ'ընեն եւ բոլոր այս երկնային մարմինները իրարմէ շատ հեռու են:

Լուսինը երկրէն աւելի փոքր է. բայց արեգակը շատ աւելի խոշոր է: Մէկ միլիոն երկու հարիւր վաթսուհազար հատ երկիր իրարու բով բերելու է արեգակին չափ խոշոր գունտ մը ունենալու համար:

Արեգակն ալ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ աստղ մը, եթէ մեզի աստղերէն շատ աւելի մեծ կ'երեւայ, պատճառն ան է որ մեզի ամէնէն մօտ եղող աստղն է: Եւ սակայն երկիրին արեգակէն ունեցած հեռաւորութիւնը այնքան մեծ է որ չենք կրնար երեւակայել. եթէ մէկը դէպի արեգակը խոյաւար ճեպընթաց կառախումբի մը արագութեամբ շարժուի, ապա անոր համար 40000 քիլոմէթր է: Գիտէք թէ նամակաւան ցրուիչը ամբողջ օրը կը քալէ նամակներ բաժնելու համար. ասով մէկտեղ օրը 20 քիլոմէթրէն աւելի

թեամբ,—ինչ որ կարելի բան չէ—, 300 տարիէն անոր պիտի հասնէր:

Արեգակին եւ երկրին համեմատական մեծութիւնը

Հապա ի՞նչ ըսենք մեզի աստղերէն բաժնող հեռաւորութեան մասին. այդ մասին բան մը չկրնար ձեզի գաղափար տալ: Եւ այդ աստղերը անհամար են. մեր տեսածներէն զատ կան դեռ անթիւ աստղեր զորոնք չենք կրնար տեսնել:

Կը տեսնէք ուրեմն որքան փոքր ենք տիեզերքին մէջ. մեր հողագունտը փոշիի հատիկ մըն է տիեզերքի անհունութեան մէջ

Դ. ԴԼՈՒԽ

ՇՈՎԵՐԸ

Ի. Գ. Ա. Ս.

ԵՐԿՐԻՍ ՄԱԿԵՐԵՒՈՅԹԸ

Երկիրը շատ մեծ է. եթէ մարդ մը հողագունտին շրջանը ընել ուզէր ոտքով, տարիներով պիտի քալէր եւ նորէն շատ անգամ շրջենաւ մտնելու պիտի ստիպուէր շատ մեծ

ծովերու վրայէն անցնելու համար: Բարեբախտաբար մարդիկ շուտ երթալու միջոցներ հնարած են (ինչպէս կառք, երկաթուղի, շրջենաւ), այնպէս որ այսօր կարելի է երկ-

րի շրջանը ընել երեք ամսուան մէջ, տեղ մը կանգ չառնելու պայմանով:

Հողագունտին շրջապատը 40000 քիլոմէթր է: Գիտէք թէ նամակաւան ցրուիչը ամբողջ օրը կը քալէ նամակներ բաժնելու համար. ասով մէկտեղ օրը 20 քիլոմէթրէն աւելի

ճամբայ չկտրեր անիկա. ըսել է թէ այդ մարդը 2000 օր կամ գրեթէ 6 տարի քալելու էր երկրին շուրջը դառնալու համար:

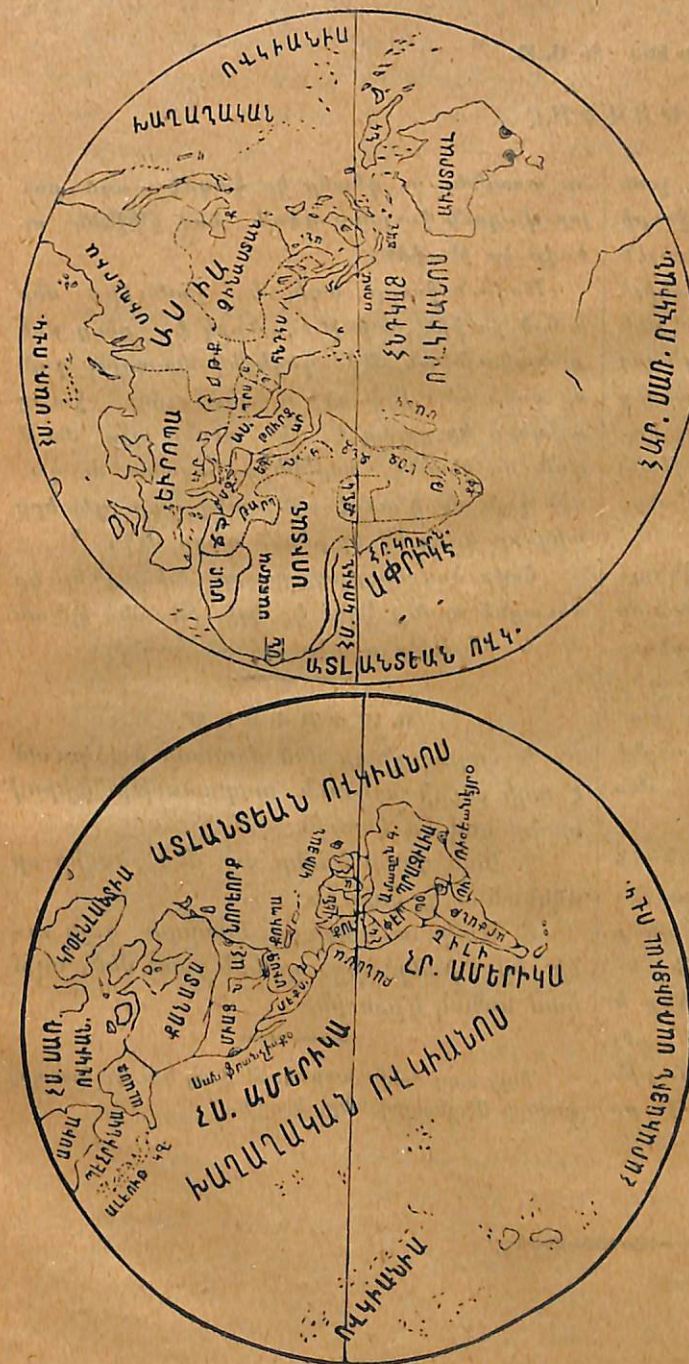
Հողագունտին երեսը՝ գնդակի մը երեսին պէս ողորկ չէ. ընդհակառակը, բոլորովին ուռած, ուռուցուորած, տեղ տեղ ալ ձեղքուած, խորունկացած է: Ամէնէն տեղի խորոշացած, փոսացած մասերուն մէջ դիզուած են ջուրի ահագին զանգուածներ. ասիկա շատ բնական է քանի որ ջուրը միշտ դիպի ցածր կ'իջնէ:

Մարդոց բնական ցամաքները այս ջուրի զանգուածներուն մակերեսէն վեր են և տափարակ չեն, այլ խոշոր ձեղքեր ու ցրցուածքներ ունին իրենց վրայ: Անձրեւը այս ցամաքներուն վրայ երբեմն լիճեր կը ձեւացընէ, երբեմն ալ անհամար ջուրի ընթացքներ, վտակներ ու գետեր, որոնց շատերը այնքան լայն են որ շատ խոշոր նաւեր անոնց վրայ կրնան երթալ գալ:

Ա. Մ. Փ. Ո. Փ. Ո. Մ.

Երկիրը շատ մեծ է. մարդ մը տարիներով պիտի քալէր երկրի շրջանը ընելու համար ու նորէն շատ հեղ շրջենաւ ու մարդորդելու պիտի ստիպուէր:

Երկիրը տափարակ չէ. մեծ մասամբ ջուրով ծածկուած է. ջուրին երեսէն բարձր եղող ցամաքներուն վրայ կան լեռներ, բլուրներ, գետեր, լիճեր եւ այլն:

Համաւարած աօխաղացոյց

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Դ

Ուսուցիչը պէտք է մասնաւորաբար ծանրանայ երկրիս երեսին զանազանութիւններուն վրայ, աշակերտներուն ծանօթ օրինակներէ մեկնելով, ինչպէս

են ջրակոյտ մը, խորդուրտ արտ մը, գետակ մը եւն, Աշխարհագրական գունտին (կամ եթէ չի կայ համատարած աշխարհացոյցին) վրայէն խորհրդածութիւններ ընել տալ ծովերուն ու ցամաքներուն համեմատութեան մասին:

Ի Թ. Գ. Ս. Ս

Ծ Ո Վ Ե Ր Ը

Եթէ երկրի շրջանը ընել ուզէինք, շատ անգամներ պիտի հանդիպէինք աղի ջուրի անհուն տարածութիւններու, որոնց վրայէն շոգենաւով միայն պիտի կրնայինք անցնիլ: Ատոնք ծով կը կոչուին. կան այնքան մեծ ծովեր որ մինակ առագաստներով գացող նաւ մը ամիսներու պիտի կարօտէր անոնց վրայէն անցնելու համար: Շոգենաւերը (որոնք երկաթուղիներու չափ արագ կ'երթան) մէկ կամ երկու շաբաթէն կը կտրեն կ'անցնին այդ ծովերը:

Այս խիստ ընդարձակ ծովերուն Ովկիանոս անունը կուտան, ինչպէս Ատլանտեան ովկիանոս եւն: Երեւակայեցէք որ անոնց վրայ ճամբորդելու պէտք ունենաք. — Շոգենաւը օրերով կը յառաջանայ և դուք ցամաքի երես չէք տեսներ: Մարդիկ իրաւցնէ ճարտար են որ ժողովուրդները իրարու մօտեցնող շոգենաւեր հնարած են:

Դուք տեսաք արդէն թէ հողագունտին վրայ ծովերը ցամաք հողերէն աւելի շատ են: Ծովուն տակ ալ ցամաք կայ. բայց մենք այդ ցամաքը չենք տեսներ. ծովէն վեր երեւցած ցամաքն է որ կը ճանչնանք մենք և անոր վրայ կը բնակինք. այդ ցամաքը քիչ կամ շատ ծովէն բարձր կ'ըլլայ: Գամաքին զառիվարներէն կ'իջնէ անձրեւներուն ջուրը

որ առուններ ու գետեր կը կազմէ. այս բոլոր վազուն ջուրերը դէպի ծով կ'իջնեն ու ծովը կը թափին:

Ծովուն ջուրը աղի է, չխմուիր. մեր խմած ջուրին չափ թափանցիկ է. բայց մեծ քանակութեան մէջ գեղեցիկ կապոյտ գոյն մը ունի ան: Երբ օդը աւաղոտ ըլլայ, ջուրը ամպերը կը ցոլացնէ, և անոնց պէս մութ գոյն մը կ'առնէ. երբեմն ալ աղտոտ ու դեղին գոյն մը կ'առնէ այն տեղ ուր գետերը տիղմեր կը քչեն կը բերեն անոր մէջ:

Հովը ծովուն վրայ խոշոր ծփանքներ կը ձեւացնէ որոնք Ալիք կը կոչուին, և կրնան մինչև 10 մէթր բարձրութեան հասնիլ:

Ա. Մ. Փ. Ո. Փ. Ո. Ս. Մ

1. Հողագունտը մեծ մասամբ ծածկուած է աղի ջուրի անհուն տարածութիւններով որոնք ծով կը կոչուին:

2. Կան փոքր ծովեր ու մեծ ծովեր որ ովկիանոս կը կոչուին:

3. Ծովը սովորաբար կապոյտ գոյն ունի: Իր ծփանքները, երբեմն շատ մեծ, ալիք կամ կոհակ կ'ըսուին:

Յոյց տալ համը քարտէսին վրայ Սեւ եւ Կասպից ծովերը Միջերկրականը, եւայն:

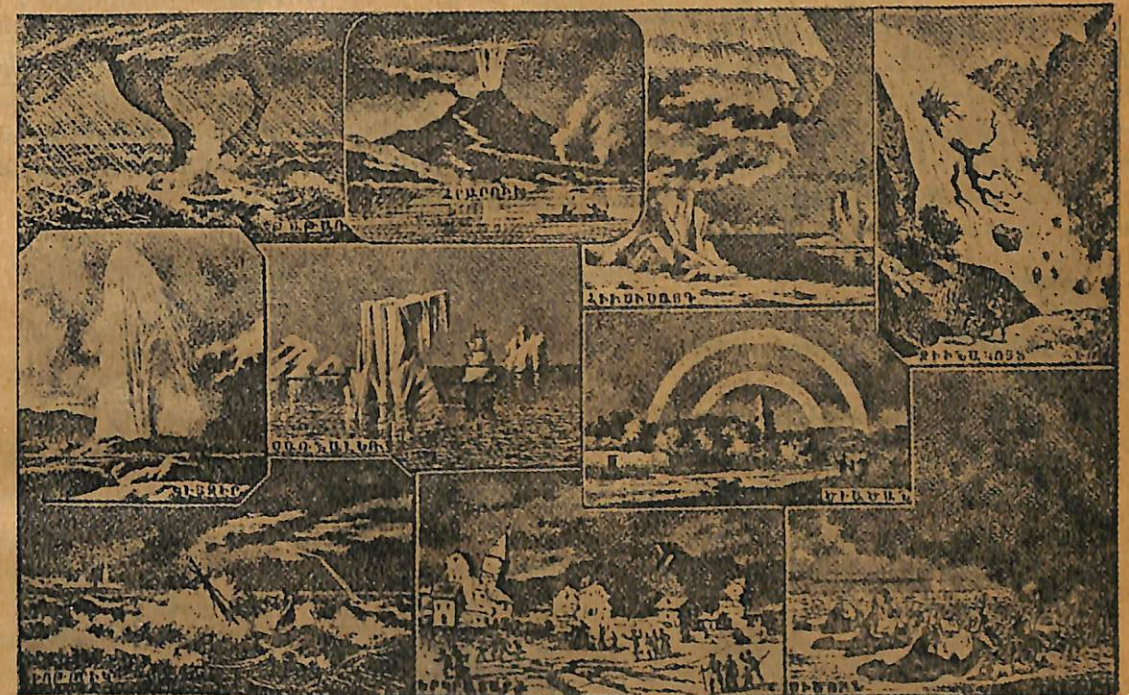
Լ. Գ. Ս. Ս

ՆԱԽԱՐԿՈՒԹԻՒՆ.— ՀՈՎԵՐ ՈՒ ՓՈԹՈՐԻԿՆԵՐ

Ովկիանոսներուն անհունութեան չնայելով, մարդ անոնց վրայէն կ'անցնի կ'երթայ ոչ միայն շոգենաւերով, որոնք շատ շուտ կ'երթան, հապա նաև առագաստներով, որոնք շատ դանդաղ կը յառաջանան. (առագաստները շոգենաւերու չափ սուղ չեն, վասնզի հովն է որ զանոնք յառաջ կը տան): Նաւարկութիւնը դժուարին

կը նետէ, նաւաստիները խեղդելով, դեկերը ջախջախելով և երբեմն նոյն իսկ նաւը ընկղմելով: Երբ հովը այսպէս տակնուվրայ կ'ընէ ծովը կ'ըսուի թէ փոթորիկ կայ:

Կը պատահի նաև որ հովը փչէ պտուակելով, տարօրինակ ուժով և արագութեամբ. ատիկա քաբառ կը կոչուի որ կրնայ ամբողջովին ընկղմել նաւեր. և նոյն իսկ քա-

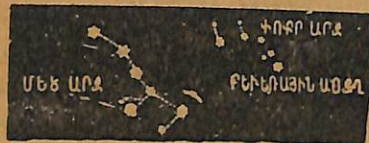
Բնական երեւոյթներ

ու վտանգաւոր արհեստ մըն է. երբեմն բնաւ հով չ'ըլլար. ի գուր առագաստները կը բանան կայմերուն վրայ. անոնք վար կ'իյնան բոլորովին թուլցած. երբեմն հովը հակառակ ուղղութեամբ կը փչէ. առագաստանաւը չկրնար յառաջանալ. և կամ հովը շատ սաստիկ կ'ըլլայ. ծովին վրայ խոշոր ալիքներ կը հանէ և այդ ալիքները նաւերուն վրայ

զաքներ կործանել. եթէ ցամաքի վրայ պատահի. կը տեսնէք թէ նաւագնացութիւնը շատ անգամ վտանգաւոր բան է:

Եւ յետոյ ինչպէս գտնելու է մարդ իր ճամբան. ծովուն վրայ գծուած ճամբայ մը չիկայ որ անոր հետեւի. և անգամ մը որ եզերքէն հեռացաւ, ինչպէս պէտք է առաջնորդուի: — Հին մարդիկ արեգակին ու աստ-

դերուն նայելով կ'առաջնորդուէին ծովուն վրայ, դէպի հիւսիս, դէպի արեւելք, եայլն երթալով կը հասնէին այն քաղաքը որուն դիրքը իրենց ծանօթ էր: Անոնք կ'ըսէին ցերեկ ատեն թէ Ճիւսիսը սա կողմն է, քանի որ արեգակը այն ինչ կողմն է: Գիշեր ատեն ալ կը փնտռէին թէ ո՞ր աստղերն են որ ամէն գիշեր հիւսիսի կողմը կ'երեւան և այս կերպով գլխաւոր կողմերու ուղղութիւնը

Հիւսիսային աստղ

կ'որոշէին Ասիկա մենք ալ կրնայինք ընել. — Բայց երբ արեգակն ու աստղերը ամպերու տակ ծածկուած ըլլան, ի՞նչ պէտք է ընել — Հին մարդիկ շատ կը նեղուէին այս պարագային և շատ անգամ կը մոլորէին. երբեք չէին համարձակեր ցամաքէն շատ հեռանալ: Մենք կրնանք առանց աստղերուն ալ մեր ճամբան գտնել, մի միայն կողմնացոյցի միջոցով: Կողմնացոյցը պզտիկ մագնիսացած ասեղ մըն է, որու կապոյտ ծայրը միշտ դէպի հիւսիս կը դառնայ:

Կողմնացոյց

Գետերուն վրայ ալ կարելի է նաւարկել:

ծովուն վրայ ճամբորդելէն աւելի դիւրին է ասիկա. մարդ գոնէ իր ճամբան կը տեսնէ: Երբեմն կը թողուն որ նաւը գետին հոսանքն ի վար իջնէ. երբեմն ալ գետն ի վեր կ'ելլեն, բայց ան ատեն պէտք է որ կամ գետեզերքին վրայէն ձիւր չուաններով քաշեն նաւը և կամ շոգենաւ գործածեն:

Ա. Մ. Փ. Ո. Փ. Ո. Մ

1. Ծովու վրայ նաւարկութիւնը դժուար է, հովին ու փոքորիկներու պատճառով:
2. Մարդիկ ծովու վրայ կ'առաջնորդւին կողմնացոյցով, որով կրնան գիտնալ միշտ թէ որ կողմն է հիւսիսը:
3. Դետերն ալ նաւարկութեան կը ծաւայեն եւ մեծ ծառայութիւններ կը մատուցանեն:

Հ. Ր. Ա. Հ. Ա. Ն. Գ

Կողմնացոյցով արեւելումի փորձեր ընել տալ աշակերտներուն:

Լ. Ա. Գ. Ա. Ս

ԾՈՎԵԶԵՐՔՆԵՐ. — ԾՈՑԵՐ ԵՒ ՀՐՈՒԱՆԴԱՆՆԵՐ

Կան ծովեր որ քիչ խորունկ են. ասոնք ամէնէն մեծերը չեն: Գլխաւոր ծովերուն մէջ որոնք Ովկիանոս կը կոչուին, ջուրերուն խորութիւնը շատ մեծ է: Այն տեղ եթէ խորաշափով մը (չուանի մը ծայրը կապուած խոշոր ծանրութիւն մը) յատակը գտնել ուղինք, հարկ կ'ըլլայ չուանը հարիւրաւոր, նոյն իսկ հազարաւոր մէթր քակել:

Ծովերուն մէջ հազարաւոր տեսակ կենդանիներ կ'ապրին. ոմանք փոքր են, ինչպէս խցեմորթները, ուրիշներ, ոստրէն և այլն. ուրիշներ շատ աւելի խոշոր են, ինչպէս շանաձուկը, որուն ծնօտը կրնայ լուգորդի մը սրունքը կտրել, կէտը որ կենդանիներուն ամէնէն խոշորն է, 20-30 մէթր երկայնութիւն կրնայ ունենալ, և որմէ տակաւներով իւղ կը հանեն:

Ծովուն եզերքի ցամաքի մասը Ծովափ կամ Ծովեզր կը կոչուի. ծովափ մը կրնայ ցած ըլլալ, շատ թեթեւ ու գրեթէ անզգալի դարուվար մը ունենալ. ան ատեն աւազներով կամ խիճերով ծածկուած կ'ըլլայ, որոնք ծովուն ալիքներէն չարունակ իրարու կը չրփուին:

Ծովափ մը կրնայ նաեւ շատ բարձր ըլլալ, աւաղի բլուրներով (աւազակոյտ) կամ քարի բլուրներով չրջապատուած ըլլալ: Երբեմն այս բլուրները շիփ չիտակ պատերու պէս կ'երեւան. ասոնք կը կոչուին խաւակ:

Ծովափը ցած ըլլայ թէ բարձր, ծովուն երկայնութեամբ ուղիղ գիծ մը չկ'զմեր: Երբեմն ծովը կարծես կը խածնէ ցամաքը, ինչպէս դուք կը խածնէք վրան կարագ քրտուած հացի կտոր մը, և կը ձեւացնէ ցամաքին վրայ փորուածներ՝ որոնք խորիկ, խորե, Մոց կը կոչուին՝ փորուածքին մեծ կամ պզտիկ ըլլալուն համեմատ: Երբեմն ալ ընդհակառակը ցամաքը կը յառաջանայ ծովուն մէջ

տուր ծայրերով որոնք Հրուանդան կը կոչուին:

Ա. Մ. Փ. Ո. Փ. Ո. Մ

1. Ծովը կրնայ շատ խորունկ ըլլալ: Ծովուն մէջ շատ կենդանիներ կ'ապրին:
2. Ծովը շրջապատուած է ցած կամ բարձր եզերքներով, աւազափերով, աւազակոյտերով, խարակներով:
3. Ծովեզերք մը ուղիղ գիծի վրայ չըլլար ընաւ: Ծոցերը (խորշ, խորշիկ) ծովեզերքին այն մասերն են ուր ծովը ցամաքէն ներս կը յառաջանայ: Հրուանդանները ծովեզերքին այն մասերն են, ուր ցամաքը սրածայր դէպի ծով կը յառաջանայ:

Հ. Ր. Ա. Հ. Ա. Ն. Գ

Աւաղի կամ հողի մէջ շինել տալ աշակերտներուն հրուանդաններ, ծոցեր, եւայլն. — Գրատախտակին վրայ գծել տալ ծովեզերքի այլ եւ այլ մեկերը:

Լ. Ա. Գ. Ա. Ս

ԾՈՎԵԶԵՐՔՆԵՐ (Շար.), ԿԶԶԻՆԵՐ, ՆԵՂՈՒՑՆԵՐ ԵՒՆ.

Կը յիշէք հարկաւ թէ բնակելի հողերը հողագունտին այն մասերն են, որ ծովերէն վեր բաժրացած են: Ասոնք կը ձեւացնեն շատ մը խոշոր զանգուածներ, որոնք Յամաֆ կը կոչուին: Ահաւասիկ երկրագունտին վրայ ամէնէն խոշոր ցամաքը (ցոյց տալ համատարածին վրայ). այս զանգուածին մէջ է որ կը գտնուի ամբողջովին Հայաստանն ալ:

Բայց այս մեծ ցամաքներէն զատ կան պզտիկ ցամաքներ, որոնք տեղ տեղ ծովուն երեսէն վեր բարձրացած են: Ասոնք կոչուին Դուք արդէն գիտէք թէ շոգենաւով կղզի կ'երթցուի՝ քանի որ կղզին ամէն կողմէ ծովով չրջապատուած ցամաք մըն է:

Կղզիներ կան որ շատ մեծ են, կան ալ որ այնչափ փոքր են որ բնակութիւն չ'ունին:

Երեւակայեցէք կղզի մը որ իրեն մօտը

գտնուած ցամաքին կցուած ըլլայ հողի նեղ մասով մը. ասիկա բոլորովին կղզի չըլլար. հապա գրեթէ կղզի: Այս տեսակ ցամաք մը Թերակղզի կը կոչուի: Իսկ Պարսկոց անունը կը տրուի հողի այն մասին որ երկու կողմէն ջրով չրջապատուած է և թերակղզին ցամաքին կը միացնէ: Ինչ ինչ թերակղզիներ կան, որոնց մէջ պարանոցը շատ բնդարձակ է. ասոնք պարզապէս մեծ ցամաքներ են ծովին մէջ յառաջացած, ինչպէս Անատոլի թերակղզին:

Երբեմն երկու ցամաքներ իրարու մօտ կը գտնուին և հազիւ քանի մը հարիւր կամ քանի մը հազար մէթր լայնութեամբ ծովով իրարմէ բաժնուած կ'ըլլան: Ծովի այս նեղ մասը Նեղուց կը կոչուի:

Երկու ցամաքները կրնան միեւոյն ծո-

տիկ կ'ըլլայ, վասն զի ջուրերը բարձրանալով թերակղզիին բոլոր ստորին մասերը կը ծածկեն։

Նաւահանգիստներէն շատերը վաճառականութեան կը ծառայեն և առեւտրական նաւահանգիստներ են։ Ո՛րք թէպէտ վաճառականութեան ալ կը յարմարին, բայց մանաւանդ պատերազմական նաւերը աղէկ պատրաստելու, պարենաւորելու և նորոգելու կը ծառայեն. անոնք ալ Պատերազմական նաւահանգիստներ են։

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Նաւահանգիստ մը ծոց մըն է ուր նաւերը կը նստան պատասպարուիլ եւ մօտենալ

բարաւիին ուր ապրանք կը պարպեն։ Նաւահանգիստ մը աշխարհընտանիքէն կը պատրաստուի բարաւիստներով։ Փարոսներու լոյսը անոնց մօտերը կը դիւրացնէ։

Ծովախաղացք կը կոչուի ծովուն ջուրերուն օրը երկու անգամ պարբերաբար բարձրանալն ու ցածնալը։

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Փնտռել եւ գտնել Թուրքիոյ զինաւոր նաւահանգիստները. — Ջանազանել ծովեզերեայ նաւահանգիստը գտնելու նաւահանգիստէն. — Բացատրել թէ ի՞նչ է ծովախաղացքը։

Լ Դ . Դ Ա Ս

ՆԱԽԱԶՆԵՐ ՈՒ ԶԿՆՈՐՍՆԵՐ

Տեսած էք հարկաւ կարթով ձուկ որսացողները. և գիտէք թէ անոնք շատ ժամանակ կը կորսնցնեն այդպէս մէկիկ մէկիկ բռնելով ձուկերը։ Այն մարդիկ որ իրենց ձկնորսութեան արդիւնքով վաճառականութիւն կ'ընեն, ուրիշ գործիքներ կը գործածեն (ուռկան) և շատ աւելի ձուկ կ'որսան մէկանց։

Կան ձուկեր որ անուշ ջուրի մէջ կ'ապրին. կան ալ որ մինակ աղի ջուրի մէջ կ'ապրին։ Զկնականջը, ոստրէն, կարիգոսը և այլն ծովեզերքին մօտ կը գտնուին. ասոնք առանց վտանգի կրնան ժողովուիլ։ Նոյն իսկ մեծ աղի լճակներու մէջ միլիոնաւոր ոստրէներ կը պահեն ու կը թողուն որ խոշորնան մինչև ծախուելու ատենին, ասիկա տեսակ մը մշակութիւն է, ձկնորսութիւն չէ։

Ծովուն բացը եղած ձկնորսութիւնն է ճշմարիտ ձկնորսութիւնը։ Կան ձուկեր (աղկեր, տառեխ, և այլն) որ անհամար խումբերով, միլիոններով կուգան ծովեզերքէն կը տեսնուին։ Անմիջապէս ձկնորսները անոնց ճամբուն վրայ կը ձգեն շատ մեծ ուռկաններ

զորս կը ծալեն երկու ծայրերն իրարու մօտեցնելով. այս կերպով խիստ շատ ձուկ կը բռնեն։

Մեծ ձկնորսութիւնը շատ աւելի հեռուները կը տանի ձկնորսները։ Ծովուն մէջ հարիւրաւոր քիլոմէթր տեղ կը բացուին կէտ որսալու համար, որոնց վրայ կը մխն երեք-ժանին ու կը սպաննեն։ Կէտերէն տակառներով ճարպ կը հանեն։ Բայց ամէնէն շատ մարդ զբաղեցնող մեծ ձկնորսութիւնը մօրիւի ձկնորսութիւնն է, որ տեղի կ'ունենայ Եւրոպայի և Ամերիկայի ինչ ինչ ցուրտ երկիրներուն մէջ. չաքաթներ ու ամիսներ կը տեւէ. չափազանց դժուար է. սաստիկ ցուրտ կ'ընէ, օդը խոնաւ է և վատառողջ։ Ամբողջ օրեր մշուշին մէջ կ'անցընեն. կորսուելու վտանգին կ'ենթարկուին։ Երբեմն ձկնորսներուն նաւերը որ բաւական պզտիկ են, երկու կտոր կ'ըլլան մշուշին մէջ առանց նշմարուելու անցնող չոգենաւի մը զարնուելով։ Խնդճ ձկնորսներ ամէն վայրկեան վտանգի մէջ են։

Բայց այդ կեանքը յանդուգն և սովորական նաւագներ կը պատրաստէ։ Բաջութիւն ու

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Նաւագները ապրանքներ կը փոխադրեն, ըլլայ ծովեզերքներու երկայնքը, ըլլայ հեռաւոր ծովերէ անդին։

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Ի՞նչ ձուկեր կ'որսան ձեզի ծանօթ ծովերուն մէջ։

Լ Ե . Դ Ա Ս

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. — ԾՈՎԸ

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

1. Հարցումներ Երկրիս ձեւին, ծովերու, հովիտներու, նաւահանգիստներու վրայ, եւ այլն։
2. Երեւակայական ճամբորդութիւն ու եւ է ծովու մը մէջ (օրինակի համար Սեւ ծով, Արիւսեղագոս կամ Միջերկրական). ցոյց տալ ինչ որ կ'երեւակայէր հանդիպիլ, քարտէսին համեմատ։

Ը Ն Թ Ե Ր Ց Ո Ւ Մ

Ծ Ո Վ Ը

Ահաւոր ու սքանչելի տեսարան մըն է կատողած ծովու մը տեսարանը։ Փոթորիկին անդուլ սաստկութեան տակ, ալիքները իրար կը հալածեն փրփրալից. կը յարձակին իրենց դիմացը ելլող ամէն բանի վրայ, ժայռ, նաւ կամ ցամաք, կը զարնուին անոնց, վեր կը բարձրանան, կը փչին, կը փշրուին զարհուրելի շառաւիմով։

Ծովուն դէմ դիւրաբեկ են ամէնէն ամուր պարիսպներն անգամ. խիստ ծանր բարի կտորներ քիչ քիչ հիմէն փորուելով, մաշելով, կը խլուին կ'աւելին ամենաթեթեւ բեկորներու պէս։ Մարդը անդադար պէտք է պայքարի, շինէ, վերաշինէ, եւ սակայն ծովը նորէն գրոհ կուտայ, ու երբեք, երբեք զայն հանգիստ չթողուր։

Բայց եթէ ծովն անգուսպ է, մարդը չուգեր պարտուած ըլլալ։ Կը դիմագրաւէ փոթորիկին ու սպառնալից ալիքին ասպարէզ կը կարդայ. ի զուր ալիքները կը խոյանան դիւրաբեկ նաւուն վրայ անիկա կը մնայ կանգուն, աննկուն. հարտար շարժումներով կը սահի կ'անցնի կոհակներուն մէջտեղէն, կ'ելլէ անոնց վրայ, կը կտրէ գանոնք, կողը թշնամիին ցուցնելէ խոյս կուտայ։ Եթէ վտանգը մեծնայ, քիչ մը ձէթ թափելով ջուրերուն վրայ, անոնց մոլեգնութիւնը կը դադարեցնէ. նաւագին պաղարիւնութիւնը կը յաղթէ կոյր ուժին. իրաւքնէ գեղեցիկ է այս մենամարտը։

Նաւաստիները կը սիրեն սակայն այս քմահաճ ու սոսկալի ծովը, ուր մահը ամէն վայրկեան կը լրտեսէ զիրենք։ Կը սիրեն զայն, վասն զի իրենց տղայութեան ատեն խաղացած են անոր հետ. եւ քիչ մըն ալ իրենց հայրենիքը եղած է ան. կը սիրեն զայն վասն զի իրենք յաղթած են անոր, եւ ո՞վ գիտէ, թերեւս նաեւ անոր համար որ հաւանաբար ծովը օր մը պիտի կուլ տայ զիրենք ու անոր մէջ իրենց վերջին քունը պիտի քնանան իրենց հայրերուն քով։

Ե. ԳԼՈՒԽ ՅԱՄԱՔՆԵՐԸ

Լ. Զ. ԴԱՍ

Լ Ե Ռ Ը

Ճամաքին վրայ քալած ատեննիս, չառանգամ զառիվներն երևելու ստիպուած կ'ըլլանք մեր ճամբան շարունակելու համար: Երբեմն պարզ բլրակի մը, պզտիկ զառիվերի մը կը հանդիպինք, ուրկէ մեր կառքը ծանր ծանր վեր կ'ելլէ ձին չհեւացնելու համար: Երբեմն դարուվերը այնքան ցից ու երկար կ'ըլլայ որ ճամբան պտոյտներ, դարձուածքներ կ'ընէ, առանց որու ձին չպիտի կրնար կառքը քաշել, ու կառքին հետ ետեւ ետեւ պիտի երթար:

Այս տեսակ հողի ցցուածք մը՝ հարթ երկրի մը մէջ իլուր կը կոչուի: Բլուրներ կան մեծ եկեղեցիին բարձրութեամբ. անոնք Բլրակներ են. կան ալ որ շատ մը անգամներ աւելի բարձր են:

Երբեմն, մեծ տարածութեան մը վրայ, անծայր, անվերջ, աջ ու ձախ կողմերնիդ բոլոր երկրին է որ կը բարձրանայ. կը նշմարէք հողի և ժայռերու ահագին զանգուածներ. առջեւի կողմը խոտով ու անտառներով ծածկուած բլուրներ են. աւելի հեռուն ձերմակ, սև կամ կարմիր ժայռերու ցցուածքներ կարծես զլուխնին կը բարձրացնեն իրենց առջև երեւցող բլուրներէն վեր: Ամէնէն անդին ուրիշ զանգուածներ կ'երեւան գորշ կամ կապոյտ՝ մշուշին մէջ. կարծես հսկաներու խումբի մը զլուխներն են անոնք, որոնց ետեւի շարքերը հոգեբանական ծայրերուն վրայ կը կոխեն միւսներուն վերեւէն դիտելու համար. — կը զգաք հարկաւ թէ դժուար է ասոնց ամէնուն մէջէն վեր ելնել. ասոնք Լեռներ են:

Անջատ լեռ մը որ չըջակայ երկրին կը տիրէ կը կոչուի Սառ: Դիչ անգամ կը պատահի որ սար մը բոլորովին առանձին ըլլայ դաշտի մը մէջ. սովորաբար անկա դաշ-

տէն վեր արդէն իսկ բաւական բարձրացած հողերու մէջտեղ կը կանգնի. այս բարձր հողերը խորունկ կերպով փորուած կ'ըլլան հովիտներէն (փոսեր ուր կը հոսին արագ-ընթաց առուակներ): Այս հովիտները հազար զիկզակներ կը ձեւացնեն. անոնցմէ է որ կը քալեն մարդիկ լեռնոտ երկրի մը մէջէն անցնելու համար: Այլ ու ձախ կողմերնիդ, նախ բլուրներ յետոյ լեռներ աչքերնուդ սահման կը դնեն և կապոյտ երկինքէն պզտիկ նեղ մաս մը միայն կը թողուն որ տեսնէք. փոսի մը խորը մըջիւնի մը տպաւորութիւնը կ'ընէք. կը շարունակէք քալել, շարունակ բարձրալուով կը զգուշանաք հովիտէն բաժնուելու, ձեր ճամբան կարճեցնելու համար: Լեռան վրայ մարդ աւելի շուտ կը հասնի ամէնէն երկար ճամբաներէն:

Կը հետեւիք ուրեմն հովիտներուն խորին. կարելի եղածին չափ առուներուն քովէն կ'երթաք, վասն զի անոնք միշտ ամէնէն ցած տեղերէն կը հոսին. և այս կերպով վերջապէս լեռան կատարը կը հասնիք:

Ա. Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Հարթ երկրի մը մէջ հողի խոշոր ու ուղղաձիգները բլրակներ կամ բլուրներ են: Լեռնային հաստամետ կը կոչուի հողի ու ժայռերու ահագին կոյտ մը, հովիտներով փորուած, որոնց մէջ կը հոսին առուներ եւ ուրկէ կ'անցնին ճամբաները: Անջատ լեռ մը սար կը կոչուի:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Խորհրդածութիւններ թելադրել՝ աշակերտին ծառայութեան տարածութեան ու բարձրութեան վրայ:

Լ. Զ. ԴԱՍ

ՃԱՄԱՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԼԵՌԱՆ ՄԷՋ. ԿԻՐՃ ՄԸ. ԼԵՌՆԵՐՈՒ ԲԱՐՁՐՈՒԹԻՒՆԸ

Անցեալ օր ճամբողութեան մը սկսած էինք լեռան մէջ, դաշտէն մեկնելով առուակն ի վեր կ'ելլէինք մանուածապատ հովիտի մը մէջէն. մեր ետին կը ձգէինք շատ մը լեռնային հաստալեռներ և կը հասնէինք լեռան գլուխ մը ուրկէ պէտք էինք անցնիլ:

Մինչեւ հիմա մեր տեսած զառիվարները իրենց բոլոր ջուրերը կը թափէին դէպի մեր դաշտին ջուրի ընթացքը: Կատարին անդի կողմը՝ զառիվարները իրենց ջուրերը պիտի քափէին ուրիշ գետերու մէջ. ատիկա ուրիշ զառիվարի մը պիտի ըլլար: Ի՞նչպէս պէտք է անցնիլ մէկ զառիվարէն միւսը. քննենք:

Մեր առջեւ ունինք մեր լեռներուն կատարը. ժայռակոյտերու երկար գիծ մըն է ան զիկզակաւոր: Լեռ մը դէպի իր բարձրութեան կէսին կամ երեք քառորդին մօտ, կը

ա'յն կէտը ուր անձրեւները որ երկու դարացի ցցուածքներուն վրայ կը հոսին՝ կը բաժնուին այս երկու զառիվարներուն մէջտեղ: ատիկա լեռան պարանոցն է, Կիրճ մըն է: Եթէ այս կիրճը նեղ ու երկար անցք մըն է, կը կոչուի Խրամաս, Կապան: Կիրճերէն է որ կ'անցնուի լեռնէ լեռ:

Եթէ մեր ճամբորդած լեռնոտ երկիրը քիչ մը բարձր է, մեր ճամբորդութիւնը պիտի տեսնէ շատ օրեր, և ան ալ որովհետեւ ճամբաներ կան, կամ գոնէ ջորիներու անցքեր. բայց միշտ այնպէս չըլլար. լեռներ կան մէկ քանի հազար մէթր բարձրութեամբ, որոնցմէ անցնիլը շատ դժուար է: Երկրագնդին լեռներուն ամէնէն բարձրը (Հիմալայա) 8,000 մէթրէ աւելի բարձրութիւն ունի:

Ա. Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Լեռնաշղթայ կը կոչուի իրարու կից լեռներու շարք մը որոնց մէջտեղ գտնուած բոլոր անցքերը մօտակայ դաշտերէն շատ աւելի բարձր են:

2. Լեռներէ անցնելու համար հովիտներէ չեն բաժնուիր, կատարէ կատար կ'անցնին կիրճերէն, որոնք կատարին ամէնէն ցած կէտերն են:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Քարտէսին վրայ գտնել Մասիս լեռը, Տաւրոս լեռները, Անտիտաւրոս լեռները, Քոբ տաղ, Բիւրակն լեռ, եւայլն. —

Փծել Հայաստանի քարտէսը եւ նշանակել վերոյիշեալ անունները իրենց յատուկ տեղերը:

Լեռ

կցուի ուրիշի մը, յետոյ կուգայ երրորդ մը, եւայլն. և այսպէս յաջորդաբար, աչքերնիս առածին չափ. բոլոր այս լեռները տեսակ մը շղթայ կը ձեւացնեն:

Ուր տեղ կ'անցնինք այս կատարը. լեռներու շղթայէն անդին գիտենք թէ պիտի իջնենք ուրիշ զառիվարի մը վրայ, ուրիշ հովիտի մը մէջ, դէպի ուրիշ դաշտ մը. բայց ի՞նչպէս անցնինք կատարէն անդին:

Կատարին տիրող երկու սարերուն մէջտեղ պիտի ընտրենք ամէնէն ցած կէտը,

Լ. Բ. Ռ. Ս.

ՀԱՄԱՐՈՐԴԹ. ՄԸ ԼԵՌԱՆ ՄԷՋ (Շար.), ՍԱՌՆԱՐԱՆՆԵՐ, ՁԻՒՆԱԿՈՅՏԵՐ, ՀԵՂԵՂՆԵՐ

Կը շարունակենք մեր ճամբորդութիւնը. առ անգամ բնակիչներուն պիտի դիմենք. ահաւասիկ անոնք: Կը դիտէք որ տաքուկ բորդէ զգեստներ կամ նոյն իսկ մուշտակներ հագած են, գլուխնին ալ մուշտակէ զլիսանոցներ դրած են:

Անմիջապէս կը հասկնանք թէ ցուրտէն պաշտպանուելու պէտք ունին. այո՛, իրենց երկիրը ցուրտ է. մարդ քանի բարձրերը ելլէ (օրինակի համար օդապարիկով) այնքան ցուրտ կը գտնէ օդը: Չմեռը շատ սաստիկ կ'ըլլայ լեռներուն մէջ և բոլոր երկիրը ձիւնի տակ թաղուած կը մնայ, ամառը աւելի զով կ'ըլլայ հոն, քան դաշտին մէջ: Նոյն իսկ տաք երկիրներուն մէջ, Հասարակածին կողմը, լեռները զով կ'ըլլան և եթէ շատ բարձր են, ձիւնով ու սառոյցով ալ կը ծածկուին:

Այս պատճառաւ բարձր լեռներու գագաթները տարուան մեծ մասին մէջ ձիւնով ծածկուած կ'ըլլան. տեղ տեղ այնքան ցուրտ կ'ընէ որ սառն ու ձիւնը կոյտեր կը կազմեն զորս ամառուան տաքը չկրնար բոլորովին հալեցնել. ասոնք Սառնաւաններ են: Սառնաւանը իր խարխիւէն կը հալի և ծնունդ կուտայ ակերու, բայց անդադար կը վերակազմուի վրայէն:

Երբ ձմրան ձիւները սկսին հալիլ զարնան, ջուրի անանկ զանգուած մը կ'իջնէ լեռներէն վար հովիտներուն մէջ. որ հանդիպած հողն ու քարերը կը քչէ կը տանի հեռը. ասիկա Հեղեղ մըն է:

Երբեմն ձիւնի կտոր մը կը փրթի լեռան մը գագաթէն կը գլորի ուրիշ ձիւներով ու քարերով խոշորցած, և քիչ ատենէն ահագին զանգուած մը կուգայ կ'իջնայ հովիտին մէջ, ճղմելով ամէն բան իր անցքին վրայ. սեռ նուած են այս կերպով թաղուած ամբողջ գիւղեր. ասիկա ալ Ձիւնակոյց կը կոչուի:

Բայց տեսէք սա տունները. անոնք խոշոր քառակուսի որմաքարերով շինուած չեն, այլ տափակ քարերով, զորս ի-

րարու վրայ կը դնեն. տանիքը անգամ տափակ ծանր քարերէ շինուած է, որոնք սակայն հաստատուն են և կրնան թանձր ձիւնի մը ծանրութիւնը վերցնել: Այս տափակ քարերը ծովափի խիճերու կը նմանին և արդարեւ անոնք քշուած ու տափակցած են ոչ թէ ալիքներէն այլ հեղեղներէն: Պատճառը ան է որ լեռներուն առուակները մեծ արագութեամբ և մեծ ուժով կը հոսին. այդ առուակները ջրվէժէ ջրվէժ կը ցատկեն, որպէս թէ սանդուխի մը աստիճաններէն իջնէին: Ձիւներու հալելէն կ'ուռին, կ'աճին, հեղեղատներ կը լեցնեն, կը խլեն քարեր ու ծառեր և զանոնք դէպի աւելի ցած հովիտներ կը քչեն:

Կը դիտէք լեռան սա գիւղը և կը հարցնէք թէ ո՛ւր են արտերը, լեռնականներու մշակութիւնները. անոնք չ'ունին ատանկ բաներ և ասոր համար է որ լեռներու բնակիչները ցանցաւ են: Ուր տեղ որ զառիվարերը շատ ցից են, անձրեւները բուսական հողը կը խլեն կը տանին ու մերկ ժայռը կ'երեւայ. լեռը ինչպէս կ'ըսեն ռսկոր և մորթ է: Եթէ արօրը վարեն լեռներու դարու վարներուն վրայ շատ անգամ հողին մէջ չի մտնիր. ուրեմն յինակ փոսերուն ցած տեղերուն մէջ է որ կը մշակուի, հովիտներու խորը:

Ուրիշ տեղեր, բնականէն բուսած քիչ մը խոտը հօտերուն կը ծառայէ. կովեր ու ոչխարներ գեղեցիկ եղանակին դէպի գագաթները կ'եղնեն և հոն գտնուած վտիտ խոտը կ'ուտեն. իսկ կողերուն վրայի խոտերը կը հնձնեն: Երբ ցուրտը վրայ հասնի, հօտերը վար կ'իջնեն, հովիտները բարձունքներու խրճիթները կը թողուն, կ'ապաստանին հովիտներուն մէջ:

Լեռնաբնակներու միակ հարստութիւնն են արջառ, ոչխարներու բուրդը, պանիր և կաթ:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Լեռներուն վրայ ցուրտ կ'ընէ. ձիւնը ու սառը երբեմն դիզուելով ահագին կոյտեր կը կազմեն, որոնք ամառն անգամ չեն հալիր, եւ որոնք սառնարան կոչուին:

2. Ձիւներուն հալելով հեղեղները կը յորդին. երբեմն ալ վտանգաւոր ծեան հիւսեր յառաջ կուգան (վար սահող ձիւն, հող ու քարեր):

Լեռնաբնակները աղքատ են եւ վար-

ժուած են չարքաշ կեանքի մը, ուժեղ են եւ քաջասիրտ: Իրենց հօտերուն արդիւնքովը կ'ապրին:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Ք

Լեռնոտ երկրի մէջ ճամբորդութիւն (նախորդ դասերուն մէջ գործածուած աշխարհագրական եզրերու վերատեսութիւնը ընել):

Լ. Բ. Ռ. Ս.

Հ Ր Ա Բ Ո Ւ Խ Ն Ե Ր Ը

Լեռներ կան որ ատեն ատեն կրակ և հրա-հալ քարեր դուրս կը նետեն. ասոնք Հրաբուխներ են: Այս լեռներուն գագաթին վրայ կը գտնուի փոս մը կամ խոռոչ մը Հրաբե-րան կամ Խառնարան կոչուած: Բաւական կը նմանի, գոնէ ձեւով, այն աւազի կոյտե-րուն որոնց մէջտեղ որմնադիրները իրենց կիրը կը դնեն, շաղախ շինելու համար:

Երբ հրաբուխը հանդարտ է, կարելի է պտըտիլ անոր վրայ, ինչպէս ուրիշ լեռնե-րու վրայ. բայց երբ անոնք վերազարթնուն, պէտք է ձգել փախչիլ չուտով: Անոնց կողե-րէն մուխ, շոգի դուրս կը մայթէ: Յետոյ յանկարծ կը սկսի ժայթքումը, այսինքն խառնարանը ուժով մը դուրս կը թքնէ մո-խիւններու և շոգիներու զանգուած մը, որոնք երբեմն մղոններով հեռու կը նետուին: Մի-եւնոյն ատեն լեռան կողերը տեղ տեղ կը բացուին և դուրս կուտան լաւայի հեղեղներ: Լաւա չը կոչուի հալած ու հրաբորբոք ժայ-ռերու խմոր մը որ կը հոսի ու կը դիզուի հրաբուխին վրայ և մօտակայ դաշտին մէջ, երբեմն մինչև շատ հեռու տեղեր: Ամէն բան կ'այրի, կ'ոչնչանայ, կը թաղուի այս լաւային անցքին վրայ՝ ծառեր, արտեր, տուններ, մարդիկ, և անասուններ:

Խալիոյ հրաբուխներէն մէկը, Վեսուվ լեռը այսպէս ամբողջ քաղաքներ թաղած է իր լաւաններուն տակ:

Հրաբուխներ կրնան երբեմն ծովուն տակն ալ գտնուիլ: Ասոնք երբ ուժով մը բորբոքին, կ'ալիկոծեն ջուրերը. լաւան կը քարա-նայ ու կը դիզուի անոնց վրայ, խառնարա-նը վեր կը բարձրանայ. եթէ ծովուն երեսին հասնի, կղզի մը կը ձեւացնէ:

Ինչ ինչ հրաբուխներ լաւա չեն արձակեր, այլ ցեխ, ուրիշներ մինակ եռացող ջուր:

Հայաստանի մէջ գործօն վիճակի մէջ հրաբուխներ չունինք. բայց մարած հրա-բուխներ շատ կան, որոնք բարեբախտա-բար նորէն բորբոքելու կարող չեն:

Հին մարդիկ, հրաբուխներէն դուրս բան պոռթկալը տեսնելով, երեւակայած էին թէ տեսակ մը սատանայ՝ Հեփեսթոս անունով գետին տակ դժոխային կերակուրներ կը պատրաստէր. բնականաբար զրոյց մըն էր ասիկա. բայց մենք ալ հիններէն աւելի կա-րող չենք մեր հողակոյտին այս վտանգաւոր քմայքները բացատրելու մասին:

Շատ աւելի աղետալի ուրիշ երեւոյթ մըն է նաեւ գետնի երեսին յանկարծական շարժումները որ Պեթմաւաժ կը կոչուին: Յանկարծ կը տեսնէք որ ձեր շուրջի տունե-րը կ'երերան, տան մէջ գտնուած սաները ի-րարու կը զարնուին, պնակներ կը կոտրին: Բայց եթէ գետնաշարժը ուժով ըլլայ, կը կը պատահի որ տունները փլչին, ծովը բարձ-

րանայ ու ծովեզրին վրայ խուժէ: Գետնաշարժներ տեսնուած են որ մէկ վայրկեանի մէջ ամբողջ նաւատորմիդներ կուլ տուած են, հազարաւոր բնակիչներ ոչնչացուցած են:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Հրաբուխ կը կոչուին այն լեռները որոնք հրաբերան կամ խառնարան կոչուած ծակէ մը դուրս կը ժայթքեն ատեն ատեն շոգի եւ տաք մոխիր, եւ որոնց կողերէն

դուրս կը հոսի երբեմն լաւա կոչուած հրահալ խմոր մը:

2. Գետնաշարժներ երբեմն կ'աւերեն ինչ ինչ երկիրներ:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Հրաբուխներ տեսած էք:—Ի՞նչ կայ հրաբուխի մը զագաթը.—Ի՞նչ կը ժայթքէ հրաբուխը իր բերնէն. Հրաբուխ մը վտանգաւոր է. ի՞նչու.—Գետնաշարժներու հետեւանքները ի՞նչ են:

Խ. Գ Ա Ս

Դ Ա Շ Տ Ը

Դաշտ մը հարթ կամ գրեթէ հարթ երկիր մըն է. ուր գետնի ոչ մէկ բարձրութիւն տեսողութեան արգելք չըլլար. հողագնդի երեսին մեծագոյն մասը այսպէս է:

Բայց որքան ալ հարթ ըլլայ դաշտ մը, միշտ քիչ մը խորդուբորտ կ'ըլլայ, քիչ մը ցցուած կամ քիչ մը փոսացած, երբեմն ալ շատ: Նախ առուակները կը քրքրեն հողը, կը փորեն դայն, գետերը անոր մէջ ձորակներ կամ նոյն իսկ խորունկ հովիտներ կը փորեն, այնքան խորունկ որ ամբողջ գիւղ մը կրնայ ծածկուիլ անոնց մէջ:

Գետնի այս անհարթութիւնները արգելք չեն ըլլար որ մեծ դաշտ մը հարթ ու տափարակ երեւնայ:

Հովը ուղածին պէս կը փչէ դաշտին ինչպէս ծովուն վրայ կ'ալէ զայն, կը տաքցունէ կամ կը զովացնէ տաք կամ ցուրտ ըլլալուն համեմատ. դայն կը ցամքեցնէ կամ անոր ամպեր ու անձրեւներ կը բերէ, ցամաքին կամ ծովին վրայէն փչելուն նայելով:

Դաշտեր կան որ առանց գետնի միակ կարեւոր ցցուածքի մը, հարկւրաւոր մղոն-

ներու վրայ կը տարածուին: Երբեմն ցուրտ երկիրներու մէջ կը պատահի ասիկա. և ան ատեն ցուրտը շատ սաստիկ կ'ըլլայ, իսկ երբ տաք երկրի մը մէջ կ'ըլլայ, ջերմութիւնը անհանդուրժելի կը դառնայ՝ վասն զի հովին դէմ պատասպարուած չըլլար մարդ:

Դաշտե, կան որ գրեթէ երեք անձրեւի

Ստեփանոյի մէջ աւազակոյտեր

երես չեն տեսներ. հետեւաբար անոնք չեն կրնար մշակուիլ ու անբնակ են: Ասոնք Անապատներ են, ինչպէս է Սահարան, հովը անոնց վրայ կը քչէ աւազներ որ հոս հոն պղտիկ բլուրներ, աւազակոյտեր կը կազմեն: Շատ անգամ այս հովը կիզիչ կ'ըլլայ և շատ կը տառապեցնէ խեղճ ուղեւորները: Անոնք որ անապատին մէջ կը ճամբորդեն ճամբայ

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Գետնի հարթ եւ ընդարձակ տարածութիւն մը դաշտ կը կոչուի: Բարձր դաշտին սարահարթ (կամ լեռնադաշտ) կ'ըսեն: Անջրդի դաշտ մը անապատ մըն է. ովասիս կը կոչուին անապատներուն մէջ այնպիսի տեղեր ուր քիչ մը ջուր, բուսականութիւն եւ բնակչութիւն կայ:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Քարտէսին վրայ փնտռել գտնել Հայաստանի մեծ դաշտերը.— Աշխարհագրական գունտին վրայ գտնել աշխարհի մեծագոյն դաշտերը:

Խ Ա. Գ Ա Ս

ԱՆՁՐԵԻՆԵՐԸ, ԶՈՒՐԻ ԸՆԹԱՑՔՆԵՐԸ

Ուրկէ կուգայ անձրեւը. — Ամպերէն: — Հապա ամպերը ի՞նչպէս կը գոյանան. — Շոգիացող ջուրերէն: — Լաւ, բայց ի՞նչ ըսել է ատիկա. — Եւացող սանը, պարտէզին մէջ փռուած թաց լաթը, անձրեւէն յետոյ արեւուն տակ չորցած քարայտակը, ամառը քիչ քիչ պակտող ջրակոյտը, օդին մէջ շոգի, տեսակ մը մշուշ կը զրկեն: Այս շոգին ջուր է: Պաղ պնակ մը դրէք եւացող ջուրին վերեւ. պիտի տեսնէք որ ջուրի պղտիկ կաթիլներով կը ծածկուի: Նոյնպէս, եթէ մշուշին մէջ քալէք, ձեր զգեստները կը թրջին. պատճառն ան է որ մշուշը անոնց վրայ կը նստի, ինչպէս շոգին պնակին վրայ:

Այսպէս ամէն խոնաւութիւն օդին մէջ շոգի առաջ կը բերէ. այս շոգին է որ կը ձեւացնէ մշուշները ինչպէս նաեւ ամպերը, որոնք ուրիշ բան չեն եթէ ոչ մշուշներ, վերը, մեր գլուխներուն վերեւ:

Ամէնէն աւելի ծովն է որ ամպերուն ծնունդ կուտայ, ծովը որ հողագնդին 3/4

մասին վրայ տարածուած ջրեղէն մակերեսով մըն է:

Երբ ամպ մը պաղելու ըլլայ, օրինակի համար ցուրտ հովի մը բախելով, քիչ առաջուան պտուկին շոգին պէս կ'ընէ. ջուրի կը փոխուի: Մշուշին նուրբ կաթիլները օդին մէջ կը կենային, ջուրի կաթիլները աւելի ծանր ըլլալուն վար կ'իյնան և կը կազմեն անձրեւը. եթէ ամպը մէկէն ի մէկ շատ պաղելու ըլլայ, ձիւն կը ձեւանայ:

Քանի որ ծովը այսքան անձրեւ յառաջ կը բերէ, պէտք էր որ քիչ քիչ պարպուէր, այնպէս չէ. — ո՛չ. վասնզի այս միեւնոյն անձրեւը ծովը կը դառնայ նորէն. արդարեւ անձրեւ, ձիւն, մշուշ, ցամաքին վրայ ինկող ամէն ջուր՝ կը ձեւացնէ ջուրի բնթացքներ, գետեր որոնք դէպի ծով կ'իջնեն:

Անձրեւը (ինչպէս նաեւ ձիւնը) մասամբ հողին երեսէն կը հոսի և կը ձեւացնէ Առուակներ որոնք գետերուն մէջ կը թափին: Բայց տեղացած ջուրին մեծ մասը հողին մէջ կը մտնէ, կը խորասուզի մինչեւ որ հանդիպի

աւելի կարծր ներքնահողի մը որ ալ չծծեր զայն: Հոն կը մնայ ու կը տարածուի կամաց կամաց իջնելով գետինն զառիթափն ի վար:

Այս ստորերկեայ մեծատարած ջուրն է որ կը կազմէ մեր հորերուն ջուրը: Այս հանդարտ ջուրը ծնունդ կուտայ նաև Ակերու, երբ հասնի այնպիսի փոս մը, օրինակի համար հովիտի մը մէջ. որ իր ստորերկեայ ճամբան կտրէ: Ասոր համար է որ ա կերը կը հոսին նոյն իսկ անձրեւ չեղած ա տեն. կամաց կամաց կը պարպուին, բայց նոր անձրեւներ կուգան սնուցանել զանոնք և չեն թողուր որ ցամքին:

Մեր երկիրներուն մէջ ամէն եղանակի անձրեւ կը տեղայ և չափաւոր քանակութեամբ կ'անձրեւէ: Կան երկիրներ ուր շատ աւելի կ'անձրեւէ (հասարակածին մօտ) եւ

երկիրներ ուր ինչ ինչ եղանակներու միայն անձրեւ կը տեղայ. ուրիշներ ալ կան ուր գրեթէ երբեք չ'անձրեւեր:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Ջուրերուն (մանաւանդ ծովու ջուրերուն) շոգիանալէն ձեւացած ամպերը անձրեւի եւ ձիւնի կը փոխուին:

Անձրեւէն յառաջ կուգան ջուրի ընթացքները եւ ստորերկեայ ջուրերը: Այս վերջինները գետնէն դուրս կը նետուին ակեր ձեւացնելով եւ հողին կուտան բոյսերուն անհրաժեշտ խոնաւութիւնը. — ջուրի ընթացքները բազմաթիւ ծառայութիւններ կը մատուցանեն:

ԽԲ. Գ Ա Ս

ԳԵՏԱԿՆԵՐ ՈՒ ԳԵՏԵՐ

Դրեթէ ոչ մէկ գետակ իր ակէն սկսելով նաւարկելի կրնայ ըլլալ, բայց ամէն գետակ զանազան առուակներով կը խոչորնայ, շուտ մը կարող կը դառնայ ծառի կոճղեր. պզտիկ տափակ նաւեր հոսանքն ի վար իջեցնելու. աւելի վարը կը լայննայ ու կը խորունկնայ. այն առնէ մեծ նաւեր կրնայ կրել:

Ամէն գետ որ ուրիշ գետ մը կը խոչորցնէ անոր Օժանդակը կ'ըսուի. դէպի ան կը հոսի ու անոր կը խառնուի: Գետախառնուեցէն այն տեղն է ուր երկուքը կը միանան ու միասին կը հոսին: Երբեմն իրենց գետախառնուեցէն ետքը՝ բաւական տեղ միեւնոյն փոսին մէջէն կը հոսին առանց իրար խառնուելու. եթէ մէկը աղմուտ է, միւսը կրնայ այնպէս չըլլալ և հետաքրքրական տեսարան մըն է իրաւցնէ երկու ջուրի ընթացքներուն այս միացումը որոնք կարծես մէկտեղ ապրիլ չեն ուզեր:

Ամէնէն կարեւոր ջուրի ընթացքը՝ այն որ շուրջ միւսները կը ժողվէ և անոնց ջուրերը մինչեւ ծով կը տանի, Գետ կը կոչուի:

Գետը մէկ կամ աւելի բերաններով (Գետաբերան) ծովը կը թափի:

Երբ քարտէսին վրայ նայիք, կը տեսնէք որ գետը ծառի կոճղի մը երեւոյթը ունի որուն կը միանան գետակները՝ ճիւղերու պէս և անոնց օժանդակները՝ ոստերու պէս: Ջուրի ընթացքներու այս ամբողջութիւնը կը սնանի ընդարձակ գետնի մը անձրեւներէն. այս ընդարձակ գետինը գետին Աւազանը կը կոչուի: Անիկա տեսակ մը ջրչեղջ է, և գետը անոր ջուրերը կ'առնէ կը տանի ծով:

Գետակներ կան որ ծով չեն թափիր. կը թափին Լիճերու մէջ: Լիճերու ջուրը քիչ անգամ աղի կ'ըլլայ: Շատ անգամ գետ մը լիճի մը մէջէն կ'անցնի, այսինքն հոն կը մտնէ, անոր կը խառնուի, որով լիճին ջուրը կը բարձրանայ և եղերքին ուրիշ մէկ կէտէն դուրս կ'ելլէ: Գետը այսպէս նորէն կը կազմուի: Մեւնոյն ջուրը որ լճին մէկ ծայրէն ներս մտած էր, միւս ծայրէն դուրս կ'ելլէ:

Գետերը երբեմն մէկ քանի թեւերու բաժնուած ծովը կը թափին: Գետի մը այդ թեւերուն ու ծովեղերքին մէջտեղ գտնուած ցամաքը Տելլա կը կոչուի, ընդհանրապէս եռանկիւնաձեւ ըլլալուն:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Ջուրի ընթացք մը որ ուրիշ ջուրի ընթացքի մը մէջ կը թափի անոր օժանդակը կը կոչուի. անոնց իրար խառնուած տեղը գետախառնուեց կ'ըսուի: Գետ կը կոչուի

Հ Բ Ա Հ Ա Ն Գ

Ուրուագծել գետ մը իր զլխաւոր օժանդակներով մէկտեղ:

ԽԳ. Գ Ա Ս

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Հ Բ Ա Հ Ա Ն Գ

Վերատեսութիւն մը ընել Բ. մասին վրայ. 1. Հարցումներով. 2. Երեւակայական ուղեւորութիւններով. Հայաստանի համը քարտէսի վրայ հարցումներ. Հարցաւրան. — Ի՞նչ ըսել է զառիվար. — Հողը կամ ցամաքը ուղղող ջուրերը ո՞րիկէ յառաջ կուգան. — Ջուրերը ի՞նչպէս կուգան ծովէն եւ ի՞նչպէս հոն կը վերադառնան. — Բարձր լեռներու վրայ անձրեւ կուգայ թէ ձիւն. — Այդ ձիւնը կը հալի. — Ի՞նչ է ակ կամ աղբիւր ըսուածը. — Ի՞նչ է առուն. առուա՞կը. վտա՞կը. գետա՞կը. — Գետակը ի՞նչ տարբերութիւն ունի գետէ մը. — Ո՞րն է ջուրի ընթացքի մը աչ եղը. ծա՞խ եղը. — Ի՞նչ է գետակիցը. ի՞նչ կ'ըսեն. — Ի՞նչ է ջրվէժը. — Գետախառնուեց ի՞նչի՞ կ'ըսեն. — Գետի մը աւազանը ըսելով ի՞նչ կը հասկցուի. — Ի՞նչ է գետաբերան մը. — Տելլա, ըսուածը ի՞նչ է. — Ի՞նչ է լիճը. — Ի՞նչ կը հասկցուի ճահիճ ըսելով Ի՞նչ է աւապատը. ովա՞սի՞սը. տափաստա՞նը. — Քարտէսին վրայ ցոյց տուէ՛ք գետ մը ինչպէս նաեւ անոր աշակողման եւ ծախակողման գետակիցները. — Ցուցուցէ՛ք գետախառնուեց մը, գետաբերան մը, տելլա մը, լիճ մը:

Գիտողութեան վարժութիւններ. — Տեսած է՞ք բնաւ վտակ մը. — Անձրեւ եկած ատեն առուակին ջուրը կը շատնայ թէ կը պակսի. — Ո՞ր կ'երթայ առուակին ջուրը. — Ի՞նչու համար ջուրի ընթացքներէն ոմանը ուրիշներէ աւելի արագ կը հոսին. — Ի՞նչու համար առուակի մը ջուրերը այնքան աղտոտ կ'ըլլան

գետակ մը որ ուրիշ շատ մը գետակներու ջուրը ծով կը տանի:

Մովեզրին այն տեղը ուր գետը ծովուն մէջ կը թափի գետաբերան կը կոչուի:

Գետի մը աւազանն է այն բովանդակ երկիրը որուն ջուրերը նոյն գետին մէջ կը թափին:

ՔԱՂՈՒԱԾ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ — ԵՐԿԻՐԸ ՄԻՋՈՑԻՆ ՄԷՋ

Հետեւեալ պարբերութիւնները ամբողջացնել.

1. Աշխարհագրութիւնը երկրին... է. —
2. Աշխարհագրութեան ուսումը մեզի կը ճանչնէ երկրին երեսին վրայ գտնուած աւազանները, այսինքն իր... իր... և այլն:
3. Երկիրը... մը ձեւը ունի. —
4. Երկրի շրջագիծը... մզոն կամ... քիլոմէթր է: —
5. Երկիրը... տեսակ շարժում ունի. ինքն իր վրայ կը դառնայ... մէջ: —
6. Այն երեւակայական գիծը որուն շուրջը երկիրը կը դառնայ... կը կոչուի: —
7. Առանցքին երեւակայական գիծը որուն շուրջը երկիրը կը դառնայ... կը կոչուի: —

կու ծայրերը. կը կոչուին... — 8. Հասարակած կը կոչուի... — 9. Երկիրը արեգակէն... անգամ փոքր է. — 10. Հասարակածը երկիրը կը բաժնէ...

Քարսիսագծութեան վարժութիւն. — Գծել երկիրը միջոցին մէջ. նշանակել հասարակածը. հիւսիսային բեւեռը, հարաւային բեւեռը, հիւսիսային կիսագունտը և հարաւային կիսագունտը:

ԱՐԵՒԵԼՈՒՄ ԵՒ ԳԼԽԱՒՈՐ ԿՈՂՄԵՐ

Հետեւեալ պարբերութիւնները ամբողջացրել. —

11. Արեւելում կը նշանակէ... ուղղութիւնը գտնել. — 12. Գլխաւոր կողմերը... են. և կը կոչուին... — 13. Երկրորդական կողմերն են... — 14. Գլխաւոր ու երկրորդական կողմերուն ամբողջութիւնը կը կազմէ... — 15. Արեգակը կը ծագի... կողմէն. կէս օրին կը փայլի... կողմէն. իրիկուան մարը կը մտնէ... կողմէն: — 16. Բեւեռային աստղը էր գտնուի... ծայրը և կը փայլի... ուղղութեան մէջ: — 17. Կողմնացոյցին պողպատեայ ծայրը միշտ դէպի... կը դառնայ: — 18. Եթէ աջ թեւերնիս դէպի հիւսիս և ձախ թեւերնիս դէպի հարաւ տարածենք, մեր առջեւ կ'ունենանք... և մեր ետին...:

Քարսիսագծութեան վարժութիւն. — Գծել հողմանիշը, նշանակելով գլխաւոր կողմերը ամբողջ գիրերով և երկրորդական կողմերը՝ համապատասխան: — Գծել փոքր Արջ և Մեծ Արջ համաստեղութիւնները և նշանակել Բեւեռային Աստղը:

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ ԵՒ ՔԱՐՏԵՍՆԵՐ

Հետեւեալ պարբերութիւնները ամբողջացրել. 19. Երկիրը ներկայացնելու համար կը գործածուին... և... — 20. Երկրագունտ կը կոչուին... — 21. Աշխարհագրական քար-

տէս կը կոչուին. — 22. Աշխարհագրական դունտերը երկրի ճիշդ ձեւը կը ներկայացնեն, վասն զի... — 23. Աշխարհացոյց Քարտէսներուն վրայ հիւսիսը... է, արեւմուտքը... կողմը:

Քարսիսագծութեան վարժութիւն. — Գծել դասարանին յատակագիծը. — Գծել դպրոցին յատակագիծը, զբօսանքի բակն ալ միասին:

ԼԵՌՆԵՐ ԵՒ ԴԱՇՏԵՐ

Հետեւեալ պարբերութիւնները ամբողջացրել. — 24. Հողին մակարդային պէսպիսութիւնը ըսելով կը հասկցուին... — 25. Լեռ կը կոչուին... բլուր կ'ըսուին... Լեռնաշղթայ կը կոչուին... հաստամետ կը կոչուին... — 26. Հովիտ կը կոչուին... ձորակ'... կիրճ'... — 27. Հրաբուխ կը կոչուին... որոնք ատեն ատեն դուրս կը պուրկան... — 28. Հրաբուխի մը բերանը կը կոչուի... կամ... — 29. Դաշտ կը կոչուին... լեռնադաշտ'... անապատ'... ավազաններ'...:

Քարսիսագծութեան վարժութիւն. — Գծել լեռ մը նշանակելով գագաթը, կողերը կամ զառիվայրը, ստորոտը. — Գծել քարտէս մը՝ ներկայացնելու համար լեռնաշղթայ մը, լեռնային հաստամետ մը, հովիտ մը և դաշտագետին մը:

ԾՈՎԵՐ ԵՒ ԾՈՎԵԶՆԵՐՔՆԵՐ

Հետեւեալ պարբերութիւնները ամբողջացրել. — 30. Ովկիանոս կը կոչուի... ծով կը կոչուի... — 31. Ծոց կ'ըսուի... խորշը... կ'ըսեն. — Նաւակայք կ'ըսուի... նաւահանգիստ կը կոչուի... — 32. Նեղուց կամ ջրանցք կը կոչուի... — 33. Կղզի կ'ըսուի... Ծառ մը կղզիներու խումբ մը... կը կոչուի. — 34. Թերակղզի կը կոչուի... հրուանդանը... կ'ըսուի. պարանոցի մը հակառակն է...

Քարսիսագծութեան վարժութիւն. — Գծել

առանձին առանձին ծոց մը. նեղուց մը. կղզի մը. արշիպելագոս մը. թերակղզի մը. հրուանդան մը. պարանոց մը. — Գծել ծովեղերը մը երկու ծոցերով, մէկ թերակղզիով և մէկ պարանոցով, երեք հրուանդաններով, ծովեղերէն մօտ՝ կղզի մը և նեղուց մը. բացը շատ մը կղզիներէ ու կղզեակներէ կազմուած արշիպելագոս մը:

ԳԵՏՏԵՐ ԵՒ ԶՈՒՐԻ ԸՆԹԱՑՔՆԵՐ

Հետեւեալ պարբերութիւնները ամբողջացրել. — 36. Գետի մը կամ ծովու մը աւազանը կը կոչուի... — 37. Զուրի ընթացք-

ները... կը կոչուին... 38. Ակ կամ աղբիւր կը կոչուի... — 39. Գետաբերան կը կոչուի... — 40. Գետի մը աջ եզերքը կը գտնուի... — 41. Գետակից կը կոչուի... Գետախառնուք կը կոչուի... — 42. Լիճ կը կոչուի... Ծահիճ կը կոչուի... — 43. Սառնաբանները... են:

Քարսիսագծութեան վարժութիւն. — Գծել ջուրի ընթացք մը նշանակելով աջ եզերքն ու ձախ եզերքը. — Գծել գետ մը իր ակէն մինչև իր գետաբերանը. — Գծել ուրիշ գետ մը որ իր աջ եզերքին վրայ ունենայ երեք գետակիցներ և ձախ եզերքին վրայ երկու գետակիցներ. — Նշանակել գետախառնուքները. — Գծել գետի մը տեղւան:

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱՇԽԱՐՀԻ ՇՈՒՐՁԸ

ԽԵ. ԴԱՍ

ՀԻՆԵՐՈՒ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆԸ ՀՈՂԱԳՈՒՆՏԻ ՄԱՍԻՆ

Քոյոր բնակուած ցամաքները երկու խոշոր և շատ մը մանր մուկեր զանգուածներ կը ձեւացնեն ծովերուն մէջտեղ: Փոքրերը կղզիներ են. երկու խոշոր զանգուածները Յամաֆներ կամ Ասիատիկներ են: Ամէնէն մեծը որուն մէջ կը գտնուի Հայաստանը, Հին ցամաքն է. միւսը կը կոչուի Նոր ցամաք, կամ Նոր Աշխարհ: Ոչ թէ որովհետեւ առաջինը երկրորդէն աւելի հին է. այլ անոր համար որ շատ երկար դարեր մեր նախնիք որ հին ցամաքին վրայ կը բնակէին զայն միայն ճանչցան և երբ միւսը գտան հոն նոր աշխարհ մը տեսան:

Երեք հազար տարի առաջ հիներուն ծառայող էին միայն Միջերկրական ծովուն եզերքները, որոնք միայն նաւարկուներու մատչելի էին: Այն շրջանին ծովը զիրենք կը միացնէր:

Ծովը զիրենք կը բաժնէր: Ծամբաներ չի կային. ցամաքներու երեսը ծածկուած էր անհուն անտառներով կամ բարձր խոտերու ընդարձակ տարածութիւններով, որոնք դաշտերուն կուտային կանանչ ծովու մը երեւոյթը, որուն ծայրը չէր տեսնուէր. ծով մը առանց նաւու: Անոր մէջ մարդ չէր համարձակէր երկար ատեն քայլելու, գետերու եզերքէն շատ չէին հեռանար: Երբ գետ մը այլևս նաւեր չէր կրնար փոխադրել, մարդիկ կանգ կ'առնէին առանց գետին ակը փնտռելու, այս պատճառաւ ցամաքներու ներսերը մտնելու համար երկար դարեր անցան:

Քոյոր գետերը ծովը կը թափին և ամէնքն ալ բարձրաւանդակներէ կ'իջնէին: Հետեւաբար հիները կ'երեւակայէին աշխարհը իբր ձուլած մեծ սկաւառակ մը որուն մէջտեղը

կը գտնուէր ծովը (Միջերկրական կը շշմարտուէր ծովը)։ Կէ ցամաքներու մէջտեղը գտնուած ծովը ամբողջ շրջապատը կազմուած էր ցամաքներէ և այս ցամաքներն ալ շրջապատուած էին լեռներէ։ Այս լեռներուն վրայ կեցած էր երկնակամարը կապոյտ բիւրեղեայ մեծ գունդի մը պէս։ Անոնց քարտէսներուն վրայ ծովը երեք կողմեր ունէր, կամ աւելի ճիշտ երեք եզերքներ։ Հիւսիսային կողմը Եւրոպայի եզերքները, Արեւելեան կողմը Ասիան, Հարաւային կողմը՝ Ափրիկէն։ Ասոնք էին ցամաքին երեք մասերը, անոնց մէջտեղ կը գտնուէին բազմաթիւ մանր կղզիներ։

Կամաց կամաց գիւտեր ըրին զարմանքով տեսան որ Միջերկրական ծովը Արեւմտեան կողմէն դուռ մը ունի։ և այդ դուռէն դուրս ելնող նաւ մը ովկիանոս կը մտնէ։ Ովկիանոսին եզերքները քերեցին դէպի Հիւսիս և դէպի Հարաւ առանց աւելի հեռուները երթալու։ Միւս կողմէ դէպի Հարաւ Արեւելք ուրիշ ովկիանոս մը, ուրիշ ծովեր գտան, Ասիոյ Հարաւային կողմը, Ափրիկէի Արեւելեան կողմը։ Հոն ալ եզերքներէն չբաժնուեցան։ Վերջապէս փորձեցին աշխարհի երեք մասերուն ներքերը թափանցել։ Զարմացան տեսնելով որ Եւրոպան շատ հեռուները կը տարածուէր դէպի Հիւսիս, և բաժնուած չէր Ասիայէն որուն իրաւցրնէ մէկ կտորն է։ Ափրիկէն Ասիոյ կցուած է դիւրանցանելի պարանոցով մը։ այս պարանոցէն անդին հին Եւրոպացիները աւելի դիւրին ճամբորդութիւններ ըրին, առանց սակայն ճանչնալու ոչ Ասիոյ ոչ ալ Ափրիկէի ծալքերն ու ներքին մասերը։

Գարեւոր ամբողջ մարդիկ ասկէ աւելի բան մը չգիտցան։ Սակայն մէկ քանի ճամբորդներ ճանչցուցին հարուստ երկիրներու գոյութիւնը Ասիոյ Արեւելեան կողմը ուր կարելի էր մեծ վաճառականութիւն ընել, եթէ ծովով երթցուէր հոն։ Բայց Սուէզի պարանոցը կտրուած չէր ան ատեն և Ափրիկէի շրջանը ընել պէտք էր մարդ չէր համարձակեր։

Ը Ն Թ Ե Ր Տ Ո Ւ Մ ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԻ ԳԻՒՏԸ

400 տարի առաջ կ'ապրէր յանդուգն, յարատեւող մարդ մը որ մարդկութեան բարեբարներէն մէկը պիտի ըլլար։ Դանիկա ձենովացի նաւագ մըն էր Քրիստափոր Գոլումպոս անունով։

Գոլումպոս կը խորհէր թէ քանի որ երկիրը կտր է, կարելի պիտի ըլլար Ասիա հասնիլ շիւի շիտակ նաւարկելով Եւրոպայի աւելմեծեան կողմէն։ Եւ միտքը դրաւ Զինաստան ու Հնդկաստան երթալ այս ճամբով։

Երկար ատենէ ի վեր գիտէին մարդիկ թէ երկիրը կտր ըլլալու է, քանի որ իր մակերեսովը կտր է, բայց անոր մեծութիւնը չէին գիտեր չափէ։

Ասոր համար Գոլումպոսի տրամաբանութեան հետեւեալ պատասխանը կու տային։ «Պիտի մեռնիս ճամբորդութեանդ ծայրը չհասած։ Կովը չպիտի առաջ քշէ քու նաւդ։ Եւ եթէ դիպուածաւ հասնիս, չպիտի կրնաս ետ դառնալ»։ Գոլումպոս հաստատամիտ կը մնար։ Գնաց ներկայացաւ շատ մը թագաւորներու եւ ըսաւ։ «Ես հարուստ չեմ, ինծի նաւ մը փոխ տուէք, գտնելիք երկիրներս ձեզի ըլլան . . . : » Բայց մարդ մտիկ չէր ընել զինքը։

Եւ սակայն Սպանիացիք վերջապէս համոզուեցան, անոր փոխ տուին 3 պզտիկ նաւեր եւ Գոլումպոս ճամբայ ելաւ։ Քանի մը շարժած ետքը իր նաւաստիները տեսնելով որ ամէն ցամաքէ շատ հեռացեր են, սկսան վախնալ։ Գոլումպոս պարտաւորուեցաւ ստիպել զանոնք ճամբանին շարունակելու։ Վերջապէս հասան անձամբ ցամաք մը (1492 տարին էր)։

Բնականաբար կարծեց թէ Ասիա հասած է. անկէ շատ հեռու էր սակայն. իր հաշիւները սխալ էին։ Ասիան այնքան հեռու էր որ երբէք հոն հասած չպիտի ըլլար նոյն իսկ եթէ մինակ ովկիանոսը ըլլար իր առջեւ։ Եւ ալ աւելի անկարելի էր Ասիա հասնիլ քանի որ նոր աշխարհ մը իր ճամբան կը գոցէր։

Նախ եւ առաջ, եւ շատ տարիներ նոր ցամաքները Ասիոյ կտորուանքը նկատուե-

ցան։ Նոյն իսկ «Հնդկաստան» կոչուեցան անոնք, եւ անոնց բնակիչներն ալ «Հնդիկ»։ Արդ, այդ գտնուածը Աշխարհի չորրորդ մէկ մասը՝ Ամերիկան էր։

Անգամ մը որ օրինակը տրուեցաւ, հազարաւոր նաւարկուներ դէպի Հնդկաստան վազեցին Արեւմտեան կողմէն. ամէն կողմ, դէպի Հիւսիս, դէպի Հարաւ կը գտնուէր ցամաք մը, առանց անցքի, առանց նեղուցի, բայց Ասիան չէր։ Ոտքով Ամերիկայի մէկ եզերքէն միւսը անցան, ուր ամէնէն քիչ թանձր է (կեղրոնը) եւ ապշեցան մնացին նոր ովկիանոսի մը հանդիպելուն։ Ի՞նչպէս կրնային նաւ մը փոխադրել այդ ովկիանոսը, Նոր Աշխարհէն անդին Ասիոյ ուղղութիւնը ձեռք առնելու համար նորէն։

Բորթուկալցի մը, Մակէլլան, որ նոյնպէս Սպանիոյ թագաւորին կողմէ դրկուած էր, յաջողեցաւ Հարաւային Ամերիկայի եզերքը քերելով՝ բոլորովին հարաւային ծայրը անցք մը գտնելու մինչեւ նոր ովկիանոսը (որ կը կոչուի Խաղաղական կամ Մեծ ովկիանոս)։ Հոն հասնելուն Մակէլլան յանդիմութիւնը ունեցաւ առաջ նետուելու փորձելով ամէնէն առաջ ափաւրհի ցրջանք ընել։ Այս ուղեւորութիւնը տեւեց 2 տարի։ Մակէլլան գտաւ անհամար կղզիներ, երբեմն շատ մեծ։ Նոր ցամաքներու ամբողջ խումբ մըն էր դարձեալ, աշխարհի հինգերորդ մաս մը, Ովկիանիան։

Մակէլլան մեռաւ իր ճամբորդութեան միջոցին, բայց իր նաւը յաջողեցաւ Եւրոպա հասնիլ միշտ դէպի Արեւելք նաւարկած ըլլալով։ Ահա ամէնէն յանդուգն ձեռնարկներէն մէկը, զոր մարդ մը փորձած ըլլայ երբէք։

Նոյն միջոցին ուրիշ բորթուկալցիներ Ափրիկէի շրջանը ըրած էին։ Ամէնէն առաջ, Վասքո տէ Կամա Հնդկաստան հասաւ, Ափրիկէի հարաւակողմէն։

Անկէ ի վեր անհամար ճամբորդներ այցելած են գրեթէ ամբողջ երկիրը։ Բաց ի բեւեռներուն շատ մօտէն ուր շատ ցուրտ կ'ընէ եւ սառույցը կը կեցնէ նաւերը, չի կայ ծովեզերք մը ուր մարդիկ այցելած չըլլան։ — Բայց կան տակաւին Ասիոյ ներսերը, Ափրիկէի խորքերը, եւ մինչեւ իսկ Հարաւային Ամերիկայի մէջ, ծովէն հեռու տեղուանք որոնք ճանչցուած չեն կամ պէտք եղածին պէս ճանչցուած չեն։

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Քրիստափոր Գոլումպոս, ճենովաց նաւագ մը, Սպանիոյ ծառայութեան մէջ գտնուող, 1492ին Ամերիկան գտաւ. կը կարծէր Ասիոյ արեւելեան եզերքը հասած ըլլալ, դէպի արեւմուտք նաւարկելով։

2. Մակէլլան, Սպանիոյ ծառայութեան մէջ գտնուող բորթուկալցի մը, Ովկիանիան գտաւ. իր արշաւախումբն է որ աշխարհի շրջանը ըրաւ ամէնէն առաջ։

3. Վասքո տէ Կամա բորթուկալցի նաւագ մըն էր զարձեալ, աշխարհի հինգերորդ մաս մը, Ովկիանիան։

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Համը քարտէսին վրայ ցոյց տալ աշխարհի հինգ մասերը, եւ երեք մեծ նաւարկուներուն հետեւած ճամբան։

ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ ԱՇԽԱՐՀԻ ՀԻՆԳ ՄԱՍԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

1. Եւրոպացի Աշխարհի հինգ մասերուն ամէնէն փոքրն է. Ասիոյ մէկ քառորդին և Ափրիկէի մէկ երրորդին չափ է. — Ժամեակի մը պէս կտրուած է. շատ մը կղզիներ և թերակղզիներ ունի: Իր ծովերը ցամաքին ներսերը յառաջացած ըլլալուն ժողովուրդներու յարաբերութիւնները դժուարացած են: Իր բնակիչները գտած և նուաճած են միւս երկիրներուն մեծ մասը. — Եւրոպացի Ասիոյ մէկ թերակղզին է:

2. Ափրիկէն ընդհակառակը հոծ է. և քիչ կտրատուած. նաւերը ցամաքներուն ներսերը չեն կրնար մտնել. — Գետերը ջրվէժներով խցուած են. — Անթափանցելի ցամաքն է Ափրիկէն. իր շուրջը քիչ կղզիներ կան. — Սուէզի պարանոցը բացուած է այսօր, և եղած է ջրանցք:

3. Ասիան աւելի աղէկ կտրատուած է. ճիշդ Եւրոպայի պէս, (Հարաւակողմը երեք թերակղզիներ, արչիպելագոսներ՝ հարաւ-արեւեան կողմը. թերակղզիներ՝ Արեւելեան կողմը, Ճաբոն՝ յարեւմտեան Անգլիոյ, և այլն): Բայց Ասիա այնքան մեծ է որ իր կեդրոնը ծովէն չատ հեռու կը մնայ և քերամանօք է:

4. Ամերիկան կը պարունակէ տանձի ձեւով երկու մեծ զանգուածներ. Հիւսիսային Ամերիկան աւելի աղէկ կտրատուած է և աւելի մօտ է Եւրոպայի, մեզի աւելի ծանօթ է. գրեթէ երկրորդ Եւրոպայի մըն է:

5. Ովկիանիան կը պարունակէ Մեծ ովկիանոսին մէջ ցրուած բազմաթիւ կղզիներ Ասիոյ Հարաւ-արեւելեան մասին ու Ամերի-

կայի մէջտեղ: Այս կղզիներէն շատերը խիստ մեծ են, մէկը մանաւանդ՝ Աւստրալիան կը կոչուի Աւստրալեան կամ հարաւային ցամաք: Այս ցամաքն ալ քիչ կտրատուած է և ներքնաշխարհը աղէկ ճանչցուած չէ:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Եւրոպան՝ փոքր՝ Ժամեակի մը պէս կտրատուած, աշխարհի բոլոր միւս մասերէն աւելի նպաստաւոր եղած է վաճառականութեան ու մարդոց բարեկամական յարաբերութեանց:

Ասիան ալ Եւրոպայինին պէս կտրատուած ծովափունք ունի. բայց խիստ մեծ է: Ափրիկէն խաւարակուռ ցամաքն է:

Հիւսիսային Ամերիկան ու հարաւային Ամերիկան կը ձեւացնեն նոր Աշխարհը:

Ովկիանիան աշխարհի հինգերորդ մասն է. կը պարունակէ բազմաթիւ կղզիներ՝ մեծ ովկիանոսին մէջ ցրուած: Մեծագոյնն է Աւստրալիան:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Յոյց տալ աշխարհի հինգ մասերը. 1. Աշխարհագրական գունտին վրայ. 2. Համատարածին վրայ. Գծել համատարածը վեր ի վերոյ. նշանակել ստիւգուած անունները.

Ո Վ Կ Ի Ա Ն Ո Ս Ն Ե Ր Ը

Մեծագոյն ծովերը ովկիանոս կը կոչուին. իրականութեան մէջ բոլոր ծովերը իրարու կապուած են և միակ ովկիանոս մը կը կազմեն որուն մէջէն վեր կը բարձրանան ցամաքները և կղզիները: Սակայն ծովուն որ տեղին վրայ խօսուիլը հասկնալու համար մարդիկ ստիպուած են շատ մը անուններ դնել քարտէսին այս ամբողջ կապոյտ մասին վրայ:

Սառուցեալ ովկիանոս կը կոչուի ովկիանոսներուն ամէնէն ցուրտ, բեւեռներուն ամէնէն մօտ մասը. — Ուրեմն կայ հիւսիսային սառուցեալ ովկիանոս մը և Հարաւային սառուցեալ ովկիանոս մը. — Ձմեռը սառուցեալ ովկիանոսը ամբողջովին կը սառնի. կարծես թէ հողագունտը սառոյցէ մեծ գդակ մը դրած է. և ատիկա միապաղաղ սառոյց մը չէ, խաղաղ ծով մը չէ որ սառեր է: Հովը սառոյցի կտորներ կը դիզէ իրարու վրայ որոնք սրածայր կամ խարակաման կոյտեր կը ձեւացնեն. երբ սառոյցի այս ընդարձակ տարածութեան եզերքը հասնինք, այն տեղ ուր ծովն ալ եւս սառած չէ, մեր առջեւ կ'ունենանք տեսակ մը ցամաք, մերթ դիւրամատչելի և մերթ խիստ բարձր ու անանթանելի, ասիկա կը կոչուի Սառնակոյց:

Ամառը սառնակոյտը կը հալի մասամբ և կամաց կամաց. ամառը շատ կարճ կը տեւէ այն տեղուանքը. ասոր համար ոչ մէկ նաւարկու դեռ յաջողած չէ բեւեռ հասնելու. կէտի ու փոկի որսորդները երբեմն բաւական հեռուները կ'երթան Սառուցեալ ովկիանոսին մէջ. բայց միշտ կանգ կ'առնեն կամ անծանօթ ցամաքի մը առջեւ, կամ սառնակոյտի մը առջեւ. և ինչ վտանգներ կան այս ձրկնորսութեան մէջ: Սառնակոյտէն փրթած կտորներ ովկիանոսին վրայ կ'սկսին յառաջանալ (վասնզի սառոյցը ջուրէն թեթեւ ըլլալուն ջուրին երեսը կը մնայ), չարժուն կղզիներու պէս, որոնք հոսանքներէն կամ հովերէն քշուելով կրնան նաւեր խորտակել կամ ընկղմել:

Երկու սառուցեալ ովկիանոսներուն մէջտեղ կը գտնուին

1. Մեծ Ովկիանոսը՝ Ասիոյ և Ամերիկայի մէջտեղ. 2. Ատլանտեան Ովկիանոսը, Հին ցամաքին Արեւմտեան կողմը. 3. Հնդկային Ովկիանոսը, Ասիոյ հարաւակողմը (Հնդկաստանի մօտ):

Մեծ Ովկիանոսը կը կոչուի նաև Խաղաղական Ովկիանոս (թէպէտ միւսներէն աւելի խաղաղ չէ): Անոր մէջ է որ ցրուած են Ովկիանիոյ կղզիները: Հողագունտի վրայ գտնուած ջուրի մեծագոյն տարածութիւնն է այս: Մէկ ամիսէ աւելի պէտք է ամէնէն արագ շոգեւաւերուն այս ովկիանոսին մէկ եզերքէն միւսն անցնելու համար իր ամէնէն լայն մասին մէջ: Ատլանտեան Ովկիանոսն աւելի պղզտիկ է, Հնդկային Ովկիանոսը ալ աւելի պղզտիկ. և սակայն բուն ծովերէն աւելի մեծ է դարձեալ:

Բոլոր այս ովկիանոսներէն Ատլանտեանն է որ ամէնէն բանուկն է. վասնզի Եւրոպա և Ամերիկա աշխարհի ամէնէն վաճառաչահ մասերն են: Այս այլևայլ ովկիանոսներուն մանաւանդ Ատլանտեանին մէջ ձգած են ընդծովեայ պարաններ հազարաւոր քիլօմէթր երկայնութեամբ, որոնք հեռագրական թելերէ բաղկացած են և որոնց միջոցաւ մարդիկ մէկ աշխարհէն միւսը հեռագիրներ կ'առնեն կուտան:

Դիտեցէք որ բոլոր ծովերը այս ովկիանոսներուն մասերն են, տեսակ մը թեւեր որոնք կը տարածուին ցամաքներուն մէջ, հոն փոխադրելու համար նաւերը: Այսպէս Միջերկրական ծովը Ատլանտեան Ովկիանոսին շարունակութիւնն է: Կան նուազ ընդարձակ ծովեր ալ որոնք բոլորովին անջատ են Ովկիանոսէն: Ասոնք լիճեր են: Ամէնէն մեծն է Կասպից ծովը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Ծովուն ամենէն մեծ մասերը ովկիանոսներ են:

2. Գլխաւոր ովկիանոսներն են մեծ Ովկիանոս (կամ ինդո-պակական Ովկիանոս), Ատլանտեան Ովկիանոս՝ ամենէն բանուկը. եւ Հնդկային Ովկիանոս: Յետոյ Հիւսիսային եւ Հարաւային Սառուցեալ ովկիանոսները:

ԽԸ. ԴԱՍ

ՆԵՐՔԻՆ ԾՈՎԱՆԵՐ

Ծովեր կան ովկիանոսներէն շատ աւելի պզտիկ եւ իրարու մօտ ցամաքներով չըջապատուած. ասոնք կը կոչուին ներքին ծովեր: Ներքին ծովերով կապուած են անոնք ովկիանոսին հետ:

Ներքին ծով մը՝ զինքը չըջապատող ցամաքներուն մէջտեղ բաժանում մը չըլլալէ զատ իր հակադիր եզերքներուն վրայ ապրող մարդիկը իրարու կը միացնէ. վասնզի ծովով ճամբորդելու աւելի դիւրին եւ աւելի խնայողական է: Այս կերպով շատ օգտակար է դիւրաւ անցանելի ծով մը որ չըջապատուած է խաղաղ ծոցերով, թերակղզիներով, ուր նաւերը կրնան պատսպարուիլ, ծովեզերքներով ուր նաւահանգիստներն եւ վաճառականութիւնը բանուկ են: Իր այլեւայլ եզերքներուն բնակիչները իրարու կ'այցեկեն, զիրար կը ճանչնան, իրարմէ կը սովորին, անձանքները թշնամի չեն նկատեր. մէկ խօսքով նուազ վայրենի կ'ըլլան, կը բաղախալարուին:

Ներքին ծովերու ամենէն կարեւորը Միջերկրականն է: Անհուն լիճ մըն է այս աղի եւ գեղեցիկ կապոյտ գոյնով: Շատ խորունկ է. մեծ թերակղզիներ կ'երկարին անոր մէջտեղը՝ կամուրջներու պէս (Իտալական, յունական թերակղզիները). մեծ կղզիներ ալ ուրիշ կամուրջներ կը ձեւացնեն: Հետեւաբար այս ծովուն մէջ կան շատ մը բաժանումներ, որոնց մէջ երբեմնի մարդոց մեծա-

3. Միւս ծովերը ուրիշ բան չեն բաց եթէ այս ովկիանոսներուն թեւերը կամ ծոցերը, բացի մէկ բանիցէն որոնք աղի լիճեր են՝ Կասպից ծովուն պէս:

ՀՐԱՀԱՆԳ

Ճամբորդութիւններ ովկիանոսներուն վրայէն.

գոյն ծառայութիւնները մատուցած է Արքիպելագոսը, (Յունական ցամաքակղզիին արեւելեան կողմը): Չէ՞ք տեսներ քարտէսին վրայ սա թերակղզին որ կը յառաջանայ ձեռքը երկնցնելու համար Ասիային եւ Ասիան որ իր թեւը կ'երկարէ անոր:

Այս արքիպելագոսին մէջ նաւարկութիւնը այնքան ապահով է որ առաջին նաւարկուները շատ հին ատենէ ի վեր կ'երթեւեկէին հոն առանց դժուարութեան: Ասոր համար աշխարհի այս փոքրիկ անկիւնին մէջ է որ ամենէն առաջ մարդիկ շատ քաղաքակիրթ եղած են:

Կան ուրիշ ներքին ծովեր ալ որ նուազ կարեւոր են մինչեւ հիմա, բայց ապագային կրնան նոյնքան ծառայութիւններ մատուցանել մարդոց. այսպէս են Եւրոպայի մէջ, Պալքի ծովը, Սեւ ծովը. Ամերիկայի մէջ Անթիլիան ծովը, Չինու ծովը Ասիոյ մէջ:

Կան ծովեր ալ որ Յունական Արքիպելագոսին պէս, ծովային բազուկներու կամ ներքին ծովերու շարք մը կը կազմեն, կղզիներով իրարմէ բաժնուած. այսպէս են Ճաբոնի ծովը՝ Ասիոյ մէջ. Սոնտայի արքիպելագոսը Ովկիանոսի մէջ. այսպէս են Եւրոպայի մէջ այն զանազան ծովերը ուր կը կանգնին Անգլիական կղզիները:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Ներքին ծովերուն շնորհիւ մարդիկ աւելի դիւրաւ իրարու կը ծանօթանան. ներ-

ՀՐԱՀԱՆԳ

Համը քարտէսին վրայ ցոյց տալ ներքին ծովեր. վերատեսութիւնը ընել ովկիանոսներու եւ ցամաքներու մասին ցարդ տրուած դասերուն.

քին ծովերը մարդոց կրթութիւնը, քաղաքակրթութիւնը կը նպաստեն:

2. Միջերկրականը այն ներքին ծովն է որ մինչեւ ցարդ ամենէն մեծ ծառայութիւններ մատուցած է մեզ:

3. Ուրիշ ներքին ծովեր են Պալքիկ ծով, Սեւ ծով, Կասպից ծով, Չինու, Ճաբոնի, Սոնտայի, Անթիլիանց ծովերը:

Գ. ՄԱՍ

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՀԻՆԳ ՄԱՍԵՐԸ

**2. ԳԼՈՒԽ
ԵՒՐՈՊԱ**

ԽԸ. ԴԱՍ

ԾՈՎԵՐ ԵՒ ԾՈՎԱՓՈԽՆԵՐ

Կը տեսնէ՞ք ինչ աղէկ բաշխուած է ծովը Եւրոպայի մէջ. ամէն կողմ կը տեսնուին կղզիներ ու ծոցեր: 1. Միջերկրականի մէջ կը գտնուին Պալքիական ցամաքակղզին եւ Արքիպելագոսը: Միջերկրականի շարունակութիւնն է դէպի արեւելք Սեւ ծովը որ Արքիպելագոսի հետ կը հաղորդակցի Վոսփորի նեղուցով, Մարմարա ծովով ու Տարսանեկի նեղուցով: Միջերկրականի մէջտեղ կ'երկարի Իսթալական ցամաքակղզին (Կօչիկ մը որ կարծես պիտի զարնէ Սիկիլիա կղզիին). ասոր արեւմտեան կողմը կը գտնուին Գոսսիփա եւ Սարսենիա կղզիները. Միջերկրականի միւս ծայրը կը գտնուի Սպանիական ցամաքակղզին, քառակուսի, հոծ դանգուած մը որուն կը տիրեն բարձր լեռներ. ասոր հարաւային կողմն է Ճիպրաթաւ նեղուցը որ Եւրոպան Ափրիկէէն կը բաժնէ:

2. Հիւսիսակողմը՝ երկրորդ Միջերկրական մը չէ՞ միթէ Պալքիկ ծովը, Եւրպան թերակղզիով, Սկանիանական ցամաքակղզի-

ով եւ Դանիական Արքիպելագոսով: Դէպի արեւելք կը տեսնէ՞ք ինչքան ծոցեր կը փորեն Ռուսիոյ եզերքները:

3. Արեւմտեան կողմը կը գտնուի Անգլիացիներու Արքիպելագոսը (Բրիտանական կղզիներ), չըջապատուած երկու ներքին ծովերով՝ Հիւսիսային ծով եւ Մանօի լիճ:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Եւրոպայի գլխաւոր ծովերն են 1. Միջերկրական ծով, որուն շարունակութիւնն է Սեւ ծովը դէպի արեւելք. կարեւոր են ներքին ծովերն են Ճիպրաթաւն ու Վոսփորը: 2. Պալքիկ ծովը՝ Հիւսիսի Միջերկրականը. 3. Մանչի ծովն ու Հիւսիսային ծովը:

Առաջինին մէջ կը գտնուին երեք մեծ թերակղզիներ (Սպանիական, Իտալական ու Պալքիական) եւ բազմաթիւ կղզիներ (Արքիպելագոս, Սիկիլիա, Սարտենիա ու Գոսսիփա):

Երկրորդին մէջ կը գտնուին Սկանտինաւեան թերակղզին ու Դանիական Արքիպելագոսը: Եւրոպայի արեւմտեան կողմը կը գրտնուին Բրիտանական կղզիները, վաճառականութեան համար շատ նպաստաւոր դիրքի մը մէջ:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Ք

Կ. Պոլսէն նաւով մինչեւ Հիւսիսային Ռուսիա (Պաթիկ ծով) ճամբորդութիւն. — Ի՞նչ նեղուցներէ եւ ինչ ծովերէ պիտի անցնիք՝ ո՞ր կղզիներն ու թե րակղզիները պիտի տեսնէք:

Ծ. ԴԱՍ

Լեռներ ՈՒ Գետեր

Տեսէք սա քարտէսը. անոր վրայ կանաչ գոյնով նշանակուած են բոլոր դաշտային երկիրները և մութ թուի գոյնով ալ լեռնային երկիրները: — Դաշտային երկիրները աւելի մեծ տեղ մը կը բռնեն. արեւելեան կողմը կը տարածուի անհուն երկիր մը ուր տեղ գրեթէ բնաւ լեռ չիկայ. Սառուցեալ ովկիանոսէն մինչեւ Սեւ ծով հարթ դաշտազետին մըն է այս՝ որ կը կոչուի Ռուսական դաշտազետին: Այդ նոյն դաշտազետինը արեւմտեան կողմէն կը շրջապատէ Պաթիկ ծովը (Գերմանական դաշտազետին), Հիւսիսային ծովը (Սոմերլանդական դաշտազետին) և Ֆուսիսային մէջէն երկարաձգուելով կը վերջանայ Պիրենեան լեռներուն օտորոտը:

Ստորին-Նահանգներ անունը շատ լաւ կը յարմարի այդ երկրին: Արդարեւ, այն տեղ երկիրը այնքան հարթ է և ծովէն այնքան քիչ բարձր է որ գետերն ու ծովը բարձրանալուն պէս կը սպառնան ողողել զայն. ծովեզերքը չրջապատուած է կղզիներով որոնք մակընթացութեան ատեն ջուրին տակ պիտի ծածկուէին եթէ թուրքերով պաշտպանուած չ'ըլլային: Բայց հոն մարդը կ'աշխատի անդադար և ծովուն դէմ կը կռուի իր արտն ու տունը պաշտպանելու համար:

Եւրոպայի կարեւոր լեռները հարաւակողմը դիրքուած են. (փնտռել զանեկ զանոնք քարտէսին վրայ): Այս լեռները կը շրջապատեն մեծ դաշտազետինը և անկէ կը բաժնեն հարաւային կողմի երեք մեծ թե-

րակղզիները, կամ ամբողջ Միջերկրականի երկիրները:

Այս լեռներուն ամէնէն բարձրերն են Ալպեանները որոնք ծածկուած են գեղեցիկ սառնարաններով և շատ անձրեւ ու ձիւն կ'ընդունին: Ալպեաններէն ամէն կողմ կ'իջնեն գետեր ու գետակներ: Բնականաբար այս գետերն աւելի կարճ են հարաւակողմը, որովհետեւ շուտով ծով կը հասնին. ամէնէն գեղեցիկները հիւսիսային կողմը կը գտնուին. այսպէս են Հոնցուսը և Դանուբը: Ասոնց երկուքն ալ շատ մը տարբեր ժողովուրդներ կը միացնեն իրարու. վաճառականութեան համար գեղեցիկ ճամբաներ են ասոնք:

Հոնցուսը կուգայ Ալպեան լեռներէն կը մտնէ Զուիցերիա, յետոյ Գերմանական դաշտը կը թրջէ ու կը վերջանայ ստորին Նահանգներուն մէջ, թափելով հիւսիսային ծովը. — Դանուբ աւելի մեծ է. Ալպեան լեռներէն իջնող շատ մը գետակներ կ'ընդունի իր մէջ և Գերմանիայէն, Աւստրիայէն անցնելով կը թափի Սեւ ծով:

Այս գետերը շատ օգտակար են. անոնց եզերքը կան մեծ քաղաքներ:

Եւրոպայի մէջ աւելի երկայն գետ մը կայ որուն անունն է Վոլկա: Այս ալ շատ օգտակար գետ մըն է, բայց ոչ առջի երկու գետերուն չափ, վասն զի կը թափի Կասպից ծովուն մէջ, որ ուրիշ ծովերու հետ հաղորդակցութիւն չ'ունի:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Եւրոպա ամէնէն աւելի դաշտեր պարունակող ցամաք մըն է:

2. Ամէնէն մեծ դաշտազետինը կը գրտնուի հիւսիսակողմը (Ռուսիա, Գերմանիա, Ստորին-Նահանգներ, Ֆուսիսա):

3. Բարձրագոյն լեռները համախմբուած են Միջերկրականային աշխարհի շուրջ: Ալպեանները ամէնէն կարեւոր լեռներն են:

4. Եւրոպայի երեք ամէնէն գեղեցիկ գետերն են Հոնցուս, Դանուբ եւ Վոլկա:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Ք

Ուղեւորութիւններ. 1. ձիարալդարի նեղուցէն մինչեւ Սպիտակ ծով. — 2. Կ. Պոլսէն մինչեւ Հոնցուսի գետաբերանը, եւայլն:

ԾԱ. ԴԱՍ

Ա Ս Ի Ա

Ասիա Եւրոպայէն չորս անգամ մեծ է:

Ա. Իր ծովափունքին կերպարանքը եւրոպայինին շատ կը նմանի. (ի վեր հանել նմանութիւնները). Արաբիա (= Սպանիա). Հնդկաստան և Սեյլան կղզին (= Իտալիա և Սիկիլիա). Հնդկաչին (= Պաքստան ցամաքազգի). Սոմալի կղզիներ (= Արքիպելագոս). Քամալաշա քերակղզի (= Սկանտինաւիա). Ճաբոն (= Բրիտանական կղզիներ):

Բ. Իր լեռներուն կերպարանքն ալ նոյնն է: Կեդրոնական հաստամաստ և Հիմալայա (= Զուիցերիա և Ալպեան լեռներ). Հիւսիսակողմի մեծ դաշտազետինը հոս Սիպերիա անունը կ'առնէ (որ չափազանց ցուրտ երկիր մըն է) և կը շարունակուի մինչև Թուրքստան):

Գ. Գետերը շատ մեծ են, վասն զի շատ հեռուներէն կ'իջնեն ու ծով կը թափին: Ամէնէն կարեւորներն են Դեղին գետը և Կապոյս գետը՝ Չինու մէջ: Ասոնք խիստ բնադաճակ գաւառներ կը հարստացնեն ու միլիոնաւոր ժողովուրդներ կ'ապրեցնեն: Գանգես գետը Հնդկաստանի մէջ նոյնպէս շատ խիստ բնակչութիւն մը կը սնուցանէ:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Ասիա Եւրոպայէն չորս անգամ մեծ է, եւ երկրագունտի բնակչութեան կէսէն աւելին կը սնուցանէ:

2. Իր արտաքին կերպարանքով շատ կը նմանի Եւրոպայի:

3. Իր ամենաբարձր լեռներն են Հիմալայա լեռները: Ամէնէն գեղեցիկ գետեր՝ Կապոյս ու Դեղին գետ՝ Չինու մէջ. գէս Հնդկաստանի մէջ:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Ք

Ճամբորդութիւններ համը քարտէսին վրայ. — Ա. սիոյ մէջ ո՞ր երկիրները պիտի ուզէիք այցելել ինչո՞ւ.

ԾԲ. Դ Ա Ս

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԵՒ ԱՍԻՈՅ ԵՐԿԻՐՆԵՐԸ

Եւրոպա և Ասիա շատ մը երկիրներ կը պարունակեն. ամէն մէկ երկիր ունի բազմաթիւ ժողովուրդներ որոնք տարբեր տարբեր լեզուներ կը խօսին:

Հայաստանի դրացի երկիր մըն է Վրաստանը. որ նոյնպէս նոր ձեռք բերած է իր անկախութիւնը: Մայրաքաղաքն է Թիֆլիս կամ Տփղիս. որուն բնակիչներուն մէջ կարեւոր թիւ մը կը կազմեն Հայերը: Վրացիները քրիստոնեայ ժողովուրդ մըն են:

Հայաստանի հինուց ի վեր դրացի ժողովուրդ մըն են Պարսիկները, կրօնքով Իսլամ. ասոնց երկիրը կը կոչուի Պարսկաստան. ուր կան նոյնպէս շատ Հայեր. Պարսկաստանի մայրաքաղաքն է Թէհրան:

Մեզի դրացի են նոյնպէս Թուրքերը, կրօնքով Իսլամ: Թուրքերուն բնակած երկիրը կը կոչուի Թուրքիա:

Ասկէց գրեթէ 400 տարի առաջ Թուրքիա շատ զօրաւոր պետութիւն մըն էր. հին Աշխարհի երեք մասերուն վրայ կը տարածուէր, կազմելով Օսմանեան Կայսրութիւնը: Բայց հետզհետէ տկարանալով պլտիկցաւ: Մանաւանդ վերջին տասը տարուան մէջ Թուրքերը կորսնցուցին Եւրոպական Թուրքիան ամբողջապէս և Ասիական Թուրքիան ալ մեծ կէս: Թուրքիոյ երէկուան հպատակները ասացած են իրենց անկախութիւնը,

իբրը, Հրեայները, Արաբները և ինչքան Թուրքիան Փոքր Ասիոյ կամ ի Թերակղզիին մեծ մասը կը բռնէ, էնկիւրի, Սվազ, Գասթէմունի, Գոսյն կուսակալութիւններով և ուրիշ մէկ գաւառներով: Իսկ արեւելեան նահաքները՝ որոնք հին Հայաստանի Բարձր Հայք, Տուրուքերան, Վասպուրական և այլն նահանգներուն կը համապատասխանեն՝ հայկական նորածին Հանրապետութեան կցուելով կոչուած են Միացեալ ու Անկախ Հայաստանը կազմելու:

Թուրքիոյ մայրաքաղաքն է Կ. Պոլիս,

աշխարհի ամէնէն գեղեցիկ քաղաքներէն և ամէնէն բանուկ նաւահանգիստներէն մէկը:

Կ. Պոլիս կը բաղկանայ երեք մասերէ, Ա. բուն Պոլիս կամ Սթամպուլ, Բ. Կայաթա և Բերա արուարձանները, Ոսկեղջիւր ծոցին ու Վոսփորի նեղուցին Եւրոպական եզերքին վրայ գտնուած գիւղերով, Գ. Սկիւտար և Գաթուքէօյ արուարձանները՝ Վոսփորի ասիական եզերքին վրայ գտնուած գիւղերով:

Կ. Պոլիս ունի մէկուկէս միլիոն բնակիչ, որոնք կը բաղկանան այլեւայլ ազգերէ, ինչպէս Հայ, Յոյն, Թուրք, Պարսիկ, Հրեայ օտարազգիներ և այլն:

Մեզի բարեկամ ժողովուրդ մըն են Յոյները. որոնց բնակած երկիրը Յունաստան կը կոչուի: Այս վերջին պատերազմէն յետոյ շատ մեծցաւ, գրաւելով Թուրքիոյ Եւրոպական ստացուածքներուն կարեւոր մէկ մասը, ինչպէս նաև Արքիպելագոսի կղզիներն ու եզերքները, այնպէս որ Սելանիկ և Իզմիր Օսմանեան նաւահանգիստներն այսօր Յունական տիրապետութեան տակ կը գտնուին: Յունաստանի մայրաքաղաքն է Աթէնք:

Յունաստան Պալքանեան ցամաքակղզիին մէջ կարեւոր դիրք մը կը գրաւէ. իրմէ վերջը կուգան Պուլկարիա, Սերպիա, Ռումանիա:

Եւրոպայի ամէնէն ընդարձակ և ամէնէն շատ բնակիչ ունեցող երկիրն է Ռուսիա. մայրաքաղաքն է Բեթրո'րատ: Վերջին ընդհանուր պատերազմին հետեւանքով երկրին մէջ պայթած յեղափոխութիւնը հիմէն դղրուեց այս ընդարձակ կայսրութիւնը որ մինչև այսօր քաղաքային արիւնշալի պատերազմներու թատերավայր եղած է: Ռուսիոյ լուծին տակ գտնուող շատ ժողովուրդներ անկախութիւն ձեռք բերած են, ինչպէս Լեհերը, Ուքրէնները, Ֆինլանտցիք և այլն:

Այսօր Եւրոպայի մեծ տէրութիւններն են Անգլիա, Ֆրանսա և Իտալիա. որոնք իրարու հետ զինակցելով 5 տարի կռուեցան Գեր-

մանիոյ դէմ և յաղթեցին անոր ինչպէս նաև անոր դաշնակից Աւստրիոյ, Պուլկարիոյ և Թուրքիոյ:

Անգլիացիները ծովային ժողովուրդ մըն են և առաջնակարգ վաճառականներ: Անգլիոյ մայրաքաղաքն է Լոնտոն՝ բոլոր աշխարհի ամէնէն բազմամարդ քաղաքը. — Անգլիացիները գրաւած են Հնդկաստանը որ Ասիոյ մէջ շատ բազմամարդ երկիր մըն է և միանգամայն շատ ալ հարուստ, ինչպէս նաև Հնդկաչինու մէկ մասը:

Ֆռանսացիները Եւրոպայի ամէնէն քաղաքակիրթ ժողովուրդն են. Ֆռանսայի մայրաքաղաքն է Բարիզ, աշխարհի ամէնէն հարուստ և գեղեցիկ քաղաքներէն մէկը: Ֆռանսացիները գրաւած են Ասիոյ մէջ Հնդկաչինու մէկ մասը:

Իտալիա Միջերկրականի մէջ կարեւոր տեղ մը կը բռնէ. տասը տարի առաջ Թուրքիոյ դէմ կռուելով գրաւեց Ափրիկեան Տրիպոլիսը:

Իտալիոյ մայրաքաղաքն է Հռոմ, աշխարհի ամէնէն հին և անուանի քաղաքներէն մէկը:

Եւրոպայի մէջ կան դեռ ուրիշ շատ երկիրներ, ինչպէս Պելճիզա, Հոլանտա, Զուիցերիա, Տանըմարքա, Շուէտ, Նորվեգիա, Սպանիա, Բորթուկալ, և այլն:

Իսկ Ասիոյ մէջ բոլորովին ինքնագլուխ երկիրներ են Չինաստան և Ճաբոն:

Չինաստան ամբողջ Եւրոպայէն աւելի մեծ ու բազմամարդ է. մայրաքաղաքն է ԲեյՔին:

Ճաբոն Ասիոյ ամէնէն քաղաքակիրթ և ամէնէն զօրաւոր երկիրն է. Մայրաքաղաքն է Թոքիօ:

Հնդկաստան, Հնդկաչին ու Չինաստան Ասիոյ ամէնէն հարուստ երկիրներն են. մեծ գետերուն ողողած դաշտերը մեծաքանակ բրինձ կ'արտադրեն. Չինաստանի բլուրներուն վրայ կ'աճի թէյի ծառը. Չինաստան ու Ճա-

բոն շերամաբուծական երկիրներ են և առատ մետաքս կ'արտադրեն:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Հայաստանի դրացի երկիրներ են Վրաստան, Պարսկաստան. Թուրքիա:

2. Երբեմնի հզօր Օսմանեան Կայսրութիւնը հետզհետէ պզտիկնալով սահմանափակուած է Փոքր Ասիոյ թերակղզիին մէջ. Թուրքիոյ մայրաքաղաքն է Կ. Պոլիս:

3. Յունաստան վերջին ընդհանուր պատերազմէն ետքը շատ մեծցած է եւ տարածուած Ասիական Թուրքիոյ ծովեզերքին վրայ:

4. Ռուսիա ընդհակառակն կազմալուծուած եւ մինչեւ այսօր քաղաքային պատերազմներու թատերավայր եղած է: Գերմանիա որ դեռ քանի մը տարի առաջ Եւրոպայի զինուորական մեծագոյն պետութիւնն էր. պարտուած է եւ բոլորովին տրկարացած:

5. Այսօր Եւրոպայի մեծագոյն տէրութիւններն են Անգլիա, Ֆռանսա եւ Իտալիա: Առաջին երկուքը Ասիոյ մէջ կը գրաւեն ընդարձակ երկիրներ. Հնդկաստան Անգլիոյ եւ Հնդկաչինու մեծ մասը Ֆռանսայի տիրապետութեան ներքեւ կը գտնուին:

6. Ասիոյ մէջ բոլորովին ինքնագլուխ երկիրներ են Չին եւ Ճաբոն:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Գծել Եւրոպայի քարտէսը եւ նշանակել գլխաւոր տէրութիւնները իրենց մայրաքաղաքներով. Մտաւոր ուղեւորութիւններ ընել տալ ծովու կամ ցամաքի ցամաքով. Որո՞նք են Հայաստանի սահմանակից երկիրները. — Ինչո՞ւ տկարացած է շարունակ Թուրքիա. Գծել Հայաստանի քարտէսը, իր դրացի երկիրներով.

Ծ Պ . Ռ Ա Ս

Ա Փ Ր Ի Կ Է

Ափրիկէ Եւրոպայէն երեք անգամ աւելի մեծ է. ծովը լաւ բաշխուած չէ սակայն այս ցամաքին մէջ. մինակ Կուիմեայի ծոցն է որ քիչ մը ցամաքին ներսերը մտած է:

Ափրիկէի մէջ կան շատ բարձր լեռներ: Բայց ամէն բանէ առաջ պէտք է միտք պահել որ ամբողջովին օարահարթ մըն է Ափրիկէ, կամ աւելի ճիշտը անհաւասար սարահարթերու շարք մը: Անհուն գետեր, ինչպէս Նեղոս, Նիկէր, Քոնկո եւն. կը կտրեն կ'անցնին այս սարահարթերը, և երբ ուզեն դէպի ծով իջնել, շատ մը ջրվեժներ կը ձեւացնեն, որոնք անոնց նաւարկութիւնը անկարելի կը դարձնեն: Ասոր համար է որ Ափրիկէի կեդրոնը տակաւին անմասն է:

Սահարա անապատը Միջերկրականային Ափրիկէն կը բաժնէ ցամաքին մնացած մասէն: Միջերկրականի եզերքներուն վրայ կը տեսնէք երկու կարեւոր երկիրներ՝ Եգիպտոս ու Ալճերիա: Եգիպտոս ըսելով պէտք է հասկը նալ Նեղոսի տեղան: Նեղոս որ աշխարհի մեծագոյն գետերէն մէկն է, անձրեւներէ ադէկ մը թրջուած սարահարթերէ կ'իջնէ, յետոյ կը սողոսկի անապատին մէջ, այն տեղ մշակելի կը դարձնէ իր եզերքները. յետոյ բազմաթիւ թեւերու կը բաժնուի: Որովհետեւ գրեթէ ընաւ անձրեւ չի տեղար Եգիպտոս, ոչ մէկ բոյս պիտի յաջողէր այն տեղ եթէ Նեղոսի բարեբաւ ողողումները չըլլային: Ամէն տարի, շատ կանոնաւորապէս կը յորդէ գետը և արտերը կը պարարտացնէ, վասնզի արգաւանդ կաւ մը կը թողու անոնց վրայ:

Ալճերիա Ափրիկէի հարուստ ու քաղաքաւորութեամբ երկիրներէն մէկն է, և կոչուած է Ափրիկեան Փռանսա: Լեռներով ծածկուած երկիր մըն է. աս լեռները կը կոչուին Ալլաւս: Հիները կ'ենթադրէին թէ այդ լեռներուն վրայ կը կենար երկինքը (կ'երեւակայէին թէ Ադրաս անուն հսկայ մը իր ուսերուն վրայ վեր կը բռնէր տիեզերքը): Այս երկիրը, ինչպէս նաև

անոր դրացի Քուեյուզի երկիրը կը պատկանին Փռանսայի:

Սահարայի հարաւակողմը կը գտնուին Սուսան, Կուիմեա, Էայլն խափեթիկներու երկիրներ: Սա մեծ գետը որ քարտէսին վրայ կը գալարուի կարծես, Նիկէրն է: Փռանսա կը տիրէ այդ երկրին կարեւոր մասին: Աւելի հարաւ նոյնպէս ընդարձակ հողեր ունի Փռանսա դէպի սա միւս մեծ գետը որ Քոնկո կը կոչուի:

Բայց բոլոր այս խափշիկներու երկիրները և բոլոր անոնք որ կը տեսնէք մինչեւ Ափրիկէի հարաւակողմը, տակաւին գրեթէ վայրենի են. չունին կանոնաւոր ճամբաներ, քաղաքներ. երբեմն ճամբարիտ անապատներ են. և սակայն Եւրոպացիները քիչ քիչ կը տիրեն այդ ամէնուն. նոյն իսկ շատ բազմաթիւ են անոնք դէպի հարաւային Ափրիկէի ծայրը (Անգլիական գաղթականութիւններ):

Եւ ի՞նչ ընելու կ'երթան այդքան տխուր երկրներուն մէջ. — վաճառականութիւն: Այս տեղերէն կը գնեն անանկ բաներ որ չեն գտնուիր Եւրոպա, ինչպէս Քաուշու, ոսկի, ադամանդ, փղոսկր: Ատենով, հոնկէ կը գնէին մինչեւ իսկ մարդեր, խափշիկներն, զորս իբր գերի կը գործածէին: Շատ անգուծ բան էր առիկա, և այդ անարգ առուտուրը վերցած է հիմա:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Ափրիկէ դժուար թափանցելի ցամաք մըն է: Սարահարթներու շարք մըն է ան ուրկէ մեծ գետեր՝ Նեղոս, Նիկէր, Քոնկո, Էայլն, ծով կ'իջնեն ջրվեժներ ձեւացընելով:

2. Միջերկրականի եզերքը կը գտնուին Եգիպտոսը զոր կը սնուցանէ Նեղոս գետը, եւ Ալճերիա՝ Փռանսական ստացուածք.

ստոնց հարաւակողմը՝ Սահարա անապատը կը տարածուի:

3. Յետոյ կուգան խափշիկ երկիրներ, Սուսան, Կուիմեա, Քոնկո, Էայլն, զորս Եւրոպացիները իրարու ձեռքէ կը յափշտակեն: Մասնաւորապէս մեծ կղզին կը վերաբերի Փռանսայի:

4. Եւրոպացիները բազմաթիւ են հարաւային Ափրիկէի մէջ:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Ք

Ճամբորդութիւններ քարտէսին վրայէն:

Ծ Պ . Ռ Ա Ս

Ա Մ Ե Ր Ի Կ Ա

Նոր Աշխարհը գրեթէ Ասիոյ չափ մեծ է. կը պարունակէ երկու մեծ կտորներ՝ Հիւսիսային Ամերիկա և Հարաւային Ամերիկա:

Մեծ լեռնաշղթայ մը կը տարածուի երկու Ամերիկաներուն արեւմտեան կողմը, հիւսիսէն հարաւ (Ապալաչ լեռներ և Անտիէս լեռներ): Մեծ դաշտերն ու մեծ գետերը արեւելեան կողմն են:

Հիւսիսային Ամերիկայի մեծ դաշտագետինը ատենով անհուն մարգագետին մըն էր: Երեք դարէ ի վեր, Եւրոպացիները զայն կ'արօրադրեն, արտեր ու քաղաքներ կը ստեղծեն հոն: — Մեծ լիճերը անուշ ջուրի տեսակ մը Միջերկրական են. իրենց աւելորդ ջուրերը ծովուն մէջ կը պարպուին ձեւացնելով լայն գետ մը որուն ճամբան կը խափանուի Նիպակաւայի ջրվեժով: Գետը քիչ մը հեռուն Սեմ-Լորան անունը կ'առնէ:

Այլ աւելի կարեւոր է Միսսիսիբի որ աշխարհի ամէնէն երկար գետն է, նաւարկելի է, և մեծ օգուտներ կ'ընծայէ մարդուն:

Երկու Ամերիկաներուն մէջտեղ կան բազմաթիւ կղզիներ՝ Անթիլեան կղզիներ. որոնց մեծագոյնն է Բուպա:

Շատ օգտակար գործ մը եղաւ երկու Ամերիկաները իրարու միացնող Բանամայի պարանոցին կարուիլը, զոր նոր աւարտեցին Ամերիկացիները:

Հարաւային Ամերիկայի մեծ դաշտագետինն ալ ունի երկու մեծ գետեր՝ Ամազոն աշխարհի ամէնէն ստուար գետը, որ դժ-

բախտաբար կ'անցնի գրեթէ անընակ անտառներէ (կոյս անտառներ). յետոյ Ռիօ սը Լա-Քլաւա որ շատ մը գետերու բերանն է:

Երկու Ամերիկաները շատ մը այլազան երկիրներ կը պարունակեն: Լեռները, դաշտերն ու ծովեզերքները բաժնուած են շատ մը ժողովուրդներու միջև: Նկատողութեան արժանի պարագայ մըն է որ բնիկները հետզհետէ անհետանալու վրայ են կամ օտարականներուն հետ կը խառնուին: Ամերիկացիները մեծ մասամբ հոն հաստատուած Եւրոպացիներ են. կը մշակեն ցորեն ինչպէս Եւրոպայի մէջ, բաժակ ու խահուէ, ինչպէս Ասիոյ կամ Ափրիկէի մէջ:

Ամերիկեան ազգերու ամէնէն կարեւորը Միացեալ Նահանգներու Հանրապետութիւնը կազմած է: Այս երկիրը Հիւսիսային Ամերիկայի կէսէն աւելին կը գրաւէ. մայրաքաղաքն է Ուաշինկթըն:

Իսկ Հիւսիսային Ամերիկայի միւս երկիրներն են՝

Ալաւայի երկիր որ Միացեալ-Նահանգներու կը պատկանի: Կոսենլանսա օսոուցապատ մեծ կղզին որ Տանըմարքայի կը պատկանի: Քանասա՝ մայրաքաղաք՝ Օրալա: Մեքսիկա՝ մայրաքաղաք՝ Մեքսիկո:

Իսկ Հարաւային Ամերիկայի երկու ամէնէն կարեւոր երկիրներն են Պրազիլիա՝ մայրաքաղաք՝ Ռիօ-սը-Եանէյրօ և Արժանթին՝ մայրաքաղաք՝ Պուեկոս Այրես:

Ուրիշ երկիրներն են՝

Վեհեցուէլա, Բոլոմայիա, Էֆուաթոր, Բե-
րու, Զիլի Ուրուկուէյ, Բարակուէյ, Պոլիվիա:
Իսկ Կուլյանա, կը պատկանի Ֆուանսայի, Անգ-
լիոյ և Հոլանտայի:

Երկու Ամերիկաներու մէջտեղ կը տարած-
ուի Կեղբոնական Ամերիկա կոչուած հողա-
մաս մը որ զանազան փոքրիկ հանրապետու-
թիւններու բաժնուած է:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Երկու Ամերիկաները իրարու շատ
կը նմանին: — Ապառաժ լեռներու շղթան
կրնայ բաղդատուիլ Անտեան լեռնագոտիին.
Սէն-Լորան գետը՝ Ամազոնին, Միսիսիբին՝
Րիօ տը լա Բլադային:

ԵՆ. Գ Ա Ս

Ո Վ Կ Ի Ա Ն Ի Ա

Աշխարհի այս մասը կը բովանդակէ Մեծ
Ովկիանոսին մէջ ցրուած անհամար կղզի-
ներ. ամէնքը մէկ հազիւ թէ Անգլիոյ չափ
բնակիչ ունին:

Այս կղզիները երկու տեսակ են. 1. Ա-
րեւելեան և հիւսիսային կողմը կը տեսնենք
քարտէսին վրայ փոշիի հատիկներու պէս
բաներ. անոնք անհամար արքայազոտներ
են. անոնց ամէն մէկուն մէջ շատ քիչ բնա-
կիչ կայ:

Այս բնակիչները գեղեցկադէմ, հեզ,
քիչ մըն ալ ծոյլ մարդիկ են, որ կ'ապրին
երկրին պտուղներով՝ հնդկէնկոյզ, պանան,
ևայլն, կամ իրենց որսացած ձուկերով:

Ովկիանիոյ այս մասը կը կոչուի Բոլի-
նեզիա (բազմակղզիներ):

2. Հարաւային և արեւմտեան կողմը կը
գտնուին ընդհակառակը մեծ կղզիներ. ա-
նոնցմէ մէկը ճշմարիտ ցամաք մըն է որ կը
կոչուի Աւստրալիա: — Արեւմտեան կողմը կը
գտնուին թխադէմ բնակիչներ, խելացի մար-
դիկ, ընտիր նաւաղներ, որոնք տակաւին

2. Հիւսիսային Ամերիկայի Մեծ Լիճերը
տեսակ մը Միջերկրական են անուշ ջուրի:

3. Կեղբոնական Ամերիկան նեղ պարա-
նոց մըն է, որուն մօտ կը գտնուին բազ-
մաթիւ կղզիներ՝ Անթիլեան կղզիներ:

4. Ամերիկա երկրորդ Եւրոպա մը կ'ըլ-
լայ: Միացեալ Նահանգներու հանրապետու-
թիւնը նոր Աշխարհի ամէնէն կարնւոր եր-
կիրն է:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Ճամբորդութիւններ, նախորդ դասերուն համար
եղածներուն պէս:

Բոլինեզեան թիպարներ

նունը զոր կը տեսնէք Աւստրալիոյ հիւսիսա-
կողմը գտնուած սա արքայազոտին վրայ,
կը նշանակէ Սեւերու կղզիներ: Հոն բնակող

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Ովկիանիա կը պարունակէ Ա. Բո-
լինեզիոյ մանր կղզիները. Բ. Մալեզիոյ եւ
Մելանեզիոյ մեծ կղզիները. Գ. Աւստրալեան

Աւստրալացի Բեիկ

Աւստրալիոյ բնիկները, որոնք
արդեւ անհետանալու ճամբուն
վրայ են, գրեթէ անասնական
ժիպար մը կը ներկայացնեն. եւ
ապահովաբար մարդկութեան հետ
ստորին աստիճանին վրայ են:

ցամաքը (ուրիշ անգլիական կղզիներու հետ):

2. Եւրոպացիները քիչ քիչ ամբողջ Ով-
կիանիոյ կը տիրեն: Աւստրալիան բոլորովին
եւրոպական է. — Մալեզիոյ բնիկները ի շահ
Եւրոպացիներուն կը մշակեն բրինձ, խահ-
ուէ, ծխախոտ եւն. — ձաւա ամէնէն բազ-
մամարդ կղզին է:

3. Մելանեզիոյ խափշիկները տակաւին
գրեթէ վայրենի են:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Ճամբորդութիւններ նախորդ դասերուն նման:

սեւամորիները աշխարհի ամէնէն վայրենի
մարդիկն են:

Եւրոպացիները Ովկիանիոյ մէջ բոլոր
երկիրները ձեռք անցուցած են. երբեմն բը-
նիկները կ'աշխատցնեն (Մալեզիա), երբեմն
անոնց տեղը կը բռնեն և բնիկները վերջա-
պէս կ'անհետանան. իրենց սերունդները կը
սպառնան: Գրեթէ բնաւ սեւամորթ չի կայ ալ
Աւստրալիոյ մէջ:

Մալեզիոյ կղզիները հարուստ են բեր-
քերու մասին. կ'արտադրեն շաքարեղէգ,
բրինձ, խահուէ, ծխախոտ, բամպակ, պղ-
պեղ եւն.: Բոլոր այս կղզիներուն մէջ ա-
մէնէն կարեւորն է ձաւա (Հոլանտացիներու
ստացուածք). շատ մեծ չէ. բայց Ովկիանիոյ
բնակիչներուն կէսը կը պարունակէ. Պոնեօ,
Սումատրա Ֆուանսայէն աւելի մեծ կղզիներ
են, բայց շատ քիչ բնակիչ ունին:

Աւստրալիա (նոր Զելանտայի հետ) Ով-
կիանիոյ մէջ կամաց կամաց կ'ըլլայ այն, ինչ
որ Հիւսիսային Ամերիկա եղած է նոր Աշ-
խարհի մէջ: Նոր Եւրոպա մըն է ան (Անգ-
լիացիներու տիրապետութեան տակ): Իր ոս-
կիի հանքերը, իր ընդարձակ մարգագետին-
ները ուր անհամար հօտեր կը սնուցանեն,
իր արգասանդ հողերը ուր ցօրեն կը մշակեն,
դէպի այս երկիրը քաշած են բազմաթիւ Եւ-
րոպացիներ: Այս ամէնուն հակառակ այս ըն-
դարձակ երկիրը (Ֆուանսայէն 15 անգամ
մեծ) 4 միլիոն միայն բնակիչ ունի: Պատ
ճառը այն է որ այս ցամաքին ներհնաթափը
ջուրի պակասութեան պատճառաւ անապաս
մըն է:

ԾԶ. ԳԱՍ

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՆՐԱՀԱՆԳ

Այս երրորդ մասին վրայ վերատեսութիւնն մը ընել մէկ կամ երկու դասով՝

1. Հարցումներով. 2. Գունտին ու համատարա. ծին վրայ զանազան ուղեւորութիւններ թելադրելով.
3. Համը քարտէսին վրայ միեւնոյն վարժութիւնները ընել տալով.

Գ. ՄԱՍ

ՄԱՐԴԻԿ

Է. ԳԼՈՒԽ

ՄԱՐԴԻԿ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՄԲ

ԾԷ. ԳԱՍ

ՄԱՐԴԻԿԱՅԻՆ ՑԵՂԵՐ

Երկրի վրայ հարեւրաւոր միլիոններով մարդիկ կ'ապրին, որոնք շատ անհաւասար կերպով բաշխուած են աշխարհի հինգ մասերուն մէջ: (1) Բոլոր այս մարդիկ իրարմէ շատ կը տարբերին. Հայ մը շատ չնմանիր օրինակի համար Չինացիի մը, կամ խափչի կի մը. շատ աւելի նմանութիւն ունի Յոյնի մը, Ռուսի մը, Պարսիկի մը. և սակայն բոլոր այս սպիտակամորթ մարդիկ իրարմէ կը տարբերին:

Մարդկային ազգը կարելի է բաժնել երեք գլխաւոր ցեղերու՝ սպիտակ, դեղին և սև ցեղեր:

Սպիտակ ցեղին մարդիկ ունին սպիտակ կամ քաղց թխագոյն մորթ, նուրբ և ողորկ մազեր (խարտեաչ կամ սեւ), լայն ճակատ: Այս ցեղին կը պատկանին Եւրոպացիները, հարաւ-արեւմտեան Ասիոյ և հիւսիսային Աֆրիկէի բնակիչները:

(1) Գրեթէ 1500 միլիոն. Ասիոյ մէջ կ'ապրի մարդկութեան կէսը. Եւրոպայի մէջ ալ մէկ քառորդը. Աֆրիկէն 120 միլիոն ու Ամերիկան 150 միլիոն բնակիչ կը պարունակեն. Ովկիանիոյ մէջ կ'ապրին 45 միլիոն հոգի:

Սպիտակ ցեղին պատկանող մարդոց թիւը կը հաշուուի 800 միլիոն:

Մեծամասն ցեղ

Դեղին ցեղ

Սև ցեղ

Կարմիր ցեղ

Դեղին ցեղին կը պատկանին արեւելեան Ասիոյ բնիկները, (օրինակ՝ Մոնղոլները, Չինացիները, Եթովպացիները և այլն): Մալայեան ցեղին կը պատկանին արեւելեան Ասիոյ ցեղերը, որոնք արեւելեան Ասիոյ արեւելեան մասերուն մէջ կ'ապրին:

նացիները, Ճաբոնցիները և այլն. Մալայեանները կէս մը դեղին են:

Այս ցեղին պատկանող մարդիկ ունին դեղին կամ աղտոտ թխագոյն մորթ, լայն երես ցցուած այտոսկրերով, պզտիկ, նեղ ու չեղ աչքեր, խոշոր ու տափակ քիթ, թանձր ու սև մազեր: Առնց թիւը կը մօտենայ 600 միլիոնի:

Սև ցեղին կը պատկանին կեղրոնական ու հարաւային Աֆրիկէի բնիկները, ինչպէս նաև Աւստրալիոյ և մօտակայ կղզիներուն բնիկները (160 միլիոն):

Այս ցեղին մարդիկ ունին սև մորթ, կարծ ու գոռուղ սև մազեր, հաստ չրթունք, նեղ գանկ, լայն ու տափակ քիթ, դուրս ցցուած ծնօտ:

Այս երեք գլխաւոր ցեղերէն զատ կայ Ամերիկեան կամ կարմիր ցեղը, որուն կը պատկանին Ամերիկայի բոլոր բնիկները (15 միլիոն): Ասոնք ունին ազիւսագոյն մորթ, բարձր հասակ, ցած ճակատ. խորը քաշուած ու պզտիկ աչքեր:

ՑԵՂԵՐՈՒ ԲԱՇԽՈՒՄԸ. — Եւրոպայի բնակիչները գրեթէ ամբողջովին սպիտակամորթներ են. (արեւելեան կողմը դեղին ցեղին պատկանողներ կան): Ասիոյ արեւմտեան մասին ու Հնդկաստանի մէջ սպիտակամորթներ կը բնակին, ուրիշ ամէն մասերուն մէջ դեղնամորթներ: Ովկիանիոյ մէջ կան դեղնամորթներ, սեւեր ու սպիտակամորթներ (Բոլինեզեանները և Եւրոպացիները): Աֆրիկէի մէջ Միջերկրականի կողմերուն բնակիչները, յիշեցնենք, որոնք արեւելեան Ասիոյ արեւելեան մասերուն մէջ կ'ապրին:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Հողագնտին վրայ կ'ապրին մէկ ու կէս միլիառ մարդիկ տարբեր տարբեր ցեղերէ:

2. Սպիտակ եւ դեղին ցեղերը ամէնէն բազմաթիւներն ու ամէնէն քաղաքակիրթներն են. յետոյ կուգան սև ցեղերը եւ վերջապէս կարմիր ցեղերը:

3. Բոլոր այս ցեղերը քիչ քիչ կը խառնուին իրարու: Սպիտակամորթները կը սկսին տիրապետել աշխարհի մէջ:

ՀՐԱՀԱՆԳ

Հարցումներ համը քարտէսին վրայ. ի՞նչ գոյն ունին այն ինչ երկրին բնակիչները:

ԾԸ. ԳԱՍ

ՎԱՅՐԵՆԻՆԵՐ ԵՒ ԲԱՆԱԿԱՅԻՐԹՆԵՐ

Մեր նախահայրերը մեզի պէս չէին ապրեր: Անոնք աւելի տգէտ էին (քանի որ մենք ամէն օր նոր բաներ կը սորվինք), առնց բնակարանները և հագուստները մերիններուն չափ լաւ չէին, վաճառ գի լաւ հագուստներ ու լաւ տուններ չէին ու համար

լաւ գործիքներ անհրաժեշտ են: Մեր նախահայրերուն նախահայրերը հաւանական է որ ալ աւելի դժբախտ էին. Եւ եթէ ետ երթանք մինչև առաջին մարդերը, դիւրաւ կ'երեւակայինք որ անոնց կեանքը վայրի անասուններու կեանքէն տարբերութիւն

չ'ունէր: Կ'ապրէին ծառերուն վրայէն քաղ-
ուած պտուղներով, մերկ էին, քարայրնե-
րու մէջ կը բնակէին:

Ստիպուեցան զէնքեր հնարել կատաղի
գազաններուն դէմ իրենք զիրենք պաշտպա-
նելու համար, յետոյ գործիքներ՝ աշխատե-
լու համար: Երբ որ կրցան կրակ ճարել,
քարերը իրարու զարնելով կամ փայտը չփե-
լով, սկսան ծառեր տապալել (արմատին
կողմէն այրելով), հիւղակներ չինել, մա-
կոյկներ փորել, փայտէ նիզակներ յինել:
Մտածեցին նաեւ քարէ դանակներ ու կա-
թիկներ գործածել. աւելի վերջը սորվեցան
մետաղը բանիլ: Եւ յետոյ ընտանեցուցին
անասունները, ոչխար, ձի, եղ, եւ այլն. —
երկար ատեն իրենց հօտերուն արդիւնքովը
ապրեցան, մինչեւ որ անասուն մը լծել ու
հողը փայտէ արօրով փորել սորվեցան: Եր-
կար ատեն կենդանիներու մորթեր հագան,
մինչեւ որ բուրդը հիւսել գիտցան. հիւղե-
րու մէջ բնակեցան, մինչեւ որ քարը շաղա-
խով ամրապնդել սորվեցան:

Ու ո՛րքան դարեր պէտք եղան այնու-
հետեւ մինչեւ որ կրցան կանգնել այս քա-
ղաքները, այնքան կանոնաւոր կերպով
մշակել այն գեղեցիկ արտերը որ կը տեսնէք:

Այսպէս կամաց կամաց երկար դարե-
րու ընթացքին է որ մարդիկ սորվեցան
նաեւ խօսիլ: Անտարակոյս առաջին մարդիկ
զիրար կը հասկնային, կենդանիներու պէս,
աղաղակներով ու շարժանքներով. հետզհետէ
ճոխացուցին իրենց բարբառը: Ամէն մէկ
ցեղ իրեն լեզու մը չինեց. այսօր երկրի
վրայ կը խօսուին խիստ տարբեր ու խիստ
բազմաթիւ լեզուներ: — Արդ լեզուն մեր
գործիքներուն ամէնէն թանկագինն է. անով
է որ կը սորվինք ուրիշներու գիտցածը.
անով է որ մենք ալ մեր կարգին ուրիշնե-
րուն գիտցածը հնարելու պէտք չենք ունե-
նար: Այս կերպով մարդիկ յաջողած են
իրարու օգնելու և զիրար կրթելու: (1)

(1) Ուսուցիչը կրնայ նմանօրինակ խօսակցութիւն
մը սկսիլ զիրի մասին, որ ճշմարիտ բարբառ մըն է. Գա-
րեւորն է աշակերտին խորհրդածել տալ, անոր զգա-
ցընել քաղաքակրթութեան արժէքը:

Այս առաջին մարդիկ որ այնքան կը
նմանէին անասուններուն, Վայրենիներ էին:
Մենք որ անոնց նայելով այնքան կրթուած
ենք ու այնքան երջանիկ, Քաղաքակիր-
մարդիկ ենք: Զանազան ցեղերու պատկա-
նող մարդիկ այլեւս վայրենի չեն, բայց
տարբեր տարբեր աստիճանով քաղաքակր-
թուած են:

Կարմրամորթները օրինակի համար,
(բացի անոնցմէ զորս սպիտակամորթները
կրթած են ու մեզի պէս մտածելու վարժե-
ցուցած), տակաւին գրեթէ վայրենի են: Մի-
նակ իրենց ուտելիքին կը մտածեն. չեն գի-
տեր կեանքը հաճելի դարձնել, չեն գի-
տեր չինել գեղեցիկ տուններ, ճամբաներ ու եր-
կաթուղիներ: Կան որ գիր ալ հնարած չեն և
ոչ կը կարդան ոչ կը գրեն. կան ալ որ աղէկ
գործ մը կը կարծեն ընել իրենց ծնողքները
սպաննելով երբ ծերանան: Սեւամորթնե-
րու մէջ կը հանդիպինք շատ քիչ կրթուած
ժողովուրդներու: Մինչեւ իսկ կան որ մարդ-
կուտեն (ատոնց Մարդակեր անունը կուտան):
Կան որ քարերուն, փայտի կտորներուն ա-
ղօթք կ'ընեն կարծելով որ այդ կուռքերը
աստուածներ են, այսինքն արտաքոյ կարգի
էակներ որ իրենց մօտիկ կ'ընեն և կրնան
իրենց բարիք կամ չարիք ընել:

Դեղին ցեղի մարդիկ աւելի քաղաքա-
կրթուած են: Ծառնեցիները օրինակի հա-
մար, շատ խելացի են. շատ շուտով հաս-
կրցած են Եւրոպացիներուն միտքը ու ա-
նոնց նմանած են: Զինացիներն ալ շատ քաղա-
քակիրթ են. բայց մեզմէ տարբեր կեր-
պով. քաղաքավար են. իրենց ընտանիքին
փարած, իրարու հանդէպ բարի: Մենէ ա-
ռաջ հնարած են մեր ամէնէն լաւ գիւտերէն
շատերը (կողմնացոյց, վառօդ, տպագրու-
թիւն) և թերեւս մեզի չափ գիտուն եղած
պիտի ըլլային, եթէ իրենց դժուար ու կրնա-
ռօտ գիրը ուսումները չդժուարացնէր անոնց
մէջ:

Սպիտակամորթները ալ աւելի քաղա-
քակիրթ են. հազարաւոր տարիներէ ի վեր
անոնք վայրենի ըլլալէ դադարած են և ամէն
օր աւելի կը կատարելագործուին. կ'աշխա-
տին նուազ չար, ու աւելի գիտուն ըլլալու:

ամէն տեսակ գիւտեր լրած են ու դէռ կ'ը-
նեն ալ. իրենց քաղաքակրթութիւնը շատ
աղուոր ժառանգութիւն մըն է զոր իրենց
զաւակներուն կը թողուն:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Վայրենի մարդը այն է որ քիչ մը
անասուններու պէս կ'ապրի:

2. Քաղաքակիրթ մարդը աւելի ճարտար,
աւելի կրթուած ու աւելի բարի է քան վայ-
րենին:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Թանաւոր կարգով մը թուել մարդուն ըրած զլիաւոր
յառաջդիմութիւնները, կրակի գիւտէն մինչեւ երկա-
թուղիներու գիւտը:

Ե Ր Օ Ն Ք Ն Ե Ր

Վայրենիները միշտ հաւատացած են
շատ մը աստուածներու գոյութեան. — վայ-
րենիին համար աստուած մը մարդէն աւելի
զօրաւոր էակ մըն է, որ խիստ շատ անգամ
չարիք գործելով կ'անցընէ իր ժամանակը:
Զար աստուածներու գոյութեան հաւատա-
լով է որ տգէտ մարդը կը բացատրէ իրեն
վախ ազդող ամէն բան. ինչպէս փոթորիկ
ները, որոտումը, սովը, մահը: Աստուած-
ներով կը բացատրէ նաեւ իրեն աղէկ երեւ-
ցող ամէն բաներ, որոնք մալու գործ չեն
բնաւ, ինչպէս աշխարհի ստեղծումը, ցորե-
նին աճումը, Լայն: Ամէն անգամ որ ան-
բացատրելի բան մը կը հնարէ, զայն աս-
տուածի մը կը վերագրէ: Առաջին անգամ
որ կարմրամորթները թեղանօթի մը ձայնը
լսեցին, թեղանօթաձիգները աստուածի մը
առաքեալները համարեցին:

Աստուածներու մէջ բարեկամներ ունե-
նալու համար բնական է որ մարդիկ անոնց
ընծայ ընեն միս, կաթ, կարկանդակ, որոնք
աստուածներուն արձանին առջեւ կը դրուին
ամէն տեսակ աղօթքներով ու արարողու-
թիւններով: Վայրենիները այս արձանները,
փայտէ կամ քարէ այս կուռքերը շատ ան-
գամ բուն իսկ աստուածներ կը սեպին ու
կը պաշտեն զանոնք:

Քաղաքակիրթ մարդիկ շատ տարիէ ի
վեր մէկ կողմ նետած են այս կոչտ ու ծաղ-
րելի միտքերը: Աւելի բանաւոր ու աւելի
ճշմարիտ կրօնք մը ունին (հաւատք մը առ
Աստուած): Կը մտածեն թէ երկիրը, արեւ-
գակը, աստղերը, ամէն կենդանի բան, վեր-
ջապէս գոյութիւն ունեցող ամէն բան ստեղ-
ծուած է ամենազօր էակի մը կողմէ, Աստու-
ծոյ կողմէ, բայց միակ Աստուծոյ մը և ոչ
թէ բազմաթիւ աստուածներու կողմէ:

Կ'երեւակային թէ այս Աստուածը որ ամէն
բանի կարող է, շատ բարի ու շատ արդար
է, և կ'ուզէ որ բարի ու արդար ըլլանք մենք
ալ. և այսպէս այս հաւատքը պատճառ ե-
ղած է որ մարդիկ քիչ քիչ աւելի բարի ու
աւելի կրթուած ըլլան:

Ասով մէկտեղ Աստուծոյ մասին մարդիկ
տարբեր տարբեր բաներ կը խորհին. ոմանք
զայն կը պատուեն տեսակ տեսակ արարո-
ղութիւններով, որոնք Պաւստամոնք կը կոչ-
ուին. ուրիշներ ուրիշ տեսակ արարողու-
թիւններով: Այս կերպով երկրի վրայ կան
զանազան կրօնքներ ու բազմաթիւ պաշտա-
մունքներ:

Միեւնոյն երկրի մը մարդիկ կրնան տար-
բեր կրօններու կամ տարբեր պաշտամունքներու

հետեւի: Ընդհանրապէս երկրի մը համար այս ինչ կրօնքն է կ'ըսուի երբ բնակիչներուն մեծագոյն մասը նոյն կրօնքին կը հետեւի:

Գլխաւոր կրօնքներն են Բրիստոնէութիւն, Պուտոյականութիւն, Իսլամութիւն և Հրէութիւն:

Բրիստոնէաները Բրիստոսի հիմնած կրօնքին կը հետեւին. Հայերը, Կաթոլիկները, Բողոքականները, Յոյնը, Ռուսերը միակ և միեւնոյն Աստուծոյ մը կը հաւատան, բայց Բրիստոնէական տարբեր պաշտամունքներ ունին: Մարդոց մէկ քառորդէն աւելին քրիստոնեայ կը նկատուին (Եւրոպա, Ամերիկա, և աշխարհի միւս մասերուն տարբեր տարբեր գաղթականութիւնները):

Պուտոյականութիւնը Պուսսա անունով Հնդկի մը հիմնած կրօնքն է, և տարածուած է Ասիոյ և Ովկիանիոյ մէջ: Բրիստոնէաներէն աւելի շատուոր են Պուտոյականները:

Իսլամութիւնը կամ Մահմետականութիւնը Արաբ Մուհամմէտի հիմնած կրօնքն է: Իսլամ են Թուրքերը, Պարսիկները: Իսլամութիւնը բազմաթիւ հետեւողներ ունի նաև Ասիոյ, Ափրիկէի և Ովկիանիոյ մէջ:

Հրէութիւնը աշխարհի ամէն կողմը ցրուած Հրեայներուն կրօնքն է. անոնք սակաւաթիւ են. Մովսէս մարգարէն հիմնած է այս կրօնքը:

Ուրիշ կրօնքներու մեծագոյն մասը կու-

պաշտութիւն է. մարդկութեան մէկ ութերորդ մասը տակաւին կուպաշտ է (Ափրիկէ, Ասիա, Ովկիանիա):

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Կան տարբեր Կրօնքներ կամ Աստուծոյ հաւատալու եղանակներ. եւ շատ մը Պաշտամունքներ, այսինքն զԱստուած պատուելու համար արարողութիւններ:

2. Բրիստոնէաները (Հայ, Յոյն, Կաթոլիկ, Բողոքական, եւայլն) Յիսուսին հիմնած կրօնքին կամ Բրիստոնէութեան կը հետեւին:

Հրեաները Մովսէս մարգարէի հիմնած կրօնքին. Իսլամները՝ Մուհամմէտի հիմնած կրօնքին (Մահմէտականութիւն):

Ամէնքն ալ միակ Աստուծոյ մը կը հաւատան:

3. Աւելի բազմաթիւ են շատ մը աստուածներու հաւատացող մարդիկ: Պուտոյականները Հնդկի Պուտոյակի հիմնած կրօնքին կը հետեւին:

Վայրենի ժողովուրդներուն կրօնքը կը կուպաշտութիւն է:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Հարցումներ համը քարտէսին վրայ. ի՞նչ կրօնքի կը հետեւին այսինչ երկրին բնակիչները:

Կ. Գ Ա Ս

ՄԱՐԴԻԿ ԸՆԿԵՐԱԲԱՐ.—ԲԱՂԱՔ. ԱԶԳ. ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Շատ տխուր բան է միս մինակ ապրիլ, անտառի մը խորը, կամ կղզիի մը մէջ (Ռուպէնտի պէս): (1) Մարդիկ կը սիրեն ապրիլ ուրիշ մարդոց հետ ու ամէն ոք կրցածին

(1) Ամենեւին ժամանակի կորուստ չ'ըլլար տղոց պատմել Ռուպէնտի Քրիզէոյի այս վէպը: Ոչինչ կըրնայ աւելի աղէկ զգացնել անոնց՝ ընկերակալութեան մեզի մատուցած ծառայութիւններուն արժէքը:

չափ կ'ապրի իր ընտանիքին մէջ. նոյն իսկ ընտանիք մը քիչ անգամ առանձին կ'ըլլայ. կը ջանայ ուրիշ ընտանիքներու քով բնակիլ, ալսինքն Ընկերաբար: Շատ մը դրացի տուներ ուրտեղ տարբեր ընտանիքներ կը բնակին, գիւղ մը կը կազմեն. մեծ գիւղ մը, աւան մը, քաղաք մը կ'ըլլայ:

Բազմաթիւ մարդիկ որո՞ք գիրար կը

հասկնան, միեւնոյն օրէնքները, միեւնոյն պետերը ունին, միեւնոյն կերպով կ'ապրին և սովորաբար միեւնոյն լեզուն կը խօսին, ազգ մը կը կազմեն. — բոլոր Հայերը կը կազմեն Հայ ազգը. ամէնքն ալ փարած են իրենց հայրենիքին: Անշուշտ ազգ մը կրնայ իր երկիրէն դուրս տարածուիլ. Այսպէս Անգլիացի ազգը շատ երկիրներ տարածուած է և այդ ազգին մէկ մասը միայն կ'ապրի Անգլիոյ մէջ:

Բոլոր մարդիկ եղբայր են, ի՞նչ ազգի ի՞նչ ցեղի ալ պատկանին: Ասիկա կը նշանակէ թէ իրարու հետ եղբոր պէս վարուելու են, իրարու չարիք հասցնելու չեն, մէկ խօսքով զիրար սիրելու են: Պէտք չէ ուրիշը ատել. ատելը նուազ բարի ըլլալ ըսել է: Բայց մենք միեւնոյն չափով չենք սիրեր ամէն մարդ: Մեր ծնողքները, մեր եղբայրները մեզի աւելի սիրելի են քան մեր ընկերները, և մեր ընկերները աւելի սիրելի են քան անծանօթներ: Նոյնպէս աւելի կը սիրենք Հայերը, որ մեր ազգակիցներն են, մեզի կը նմանին, մեզի հետ միեւնոյն գաղափարներ ունին, մեզի կը հասկնան, քան թէ օտարները, որ մեր ցաւերը չեն հասկնար, մեզի չեն կարեկցիր այնքան: Ի՞նչ ազգի ալ որ պատկանի մարդ, պէտք է ամէնէն առաջ իր հայրենիքն ու հայրենակիցները սիրէ:

Մենք ուրիշ շատ պատճառներ ալ ու-

նինք մեր հայրենիքը սիրելու: Դուք քիչ մըն ալ եթէ մեծնաք, պիտի սորվիք որ մեր հայրենիքը շատ գեղեցիկ երկիր մըն է. թէ Հայերը շատ դարերէ ի վեր բարի, բարեկիրթ ու վեհանձն եղած են. միշտ փորձած են աղուոր ու ճշմարիտ բաներ ընել, ոչ միայն իրենց համար այլ և ուրիշներու համար. պիտի սորվինք թէ Հայերը շատ հին քաղաքակրթութիւն մը ունեցած են:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Մարդիկ ընկերաբար ապրելու համար ստեղծուած են: Անոնք համախումբ ապրելով կը կազմեն գիւղեր, քաղաքներ, ազգեր: Միեւնոյն ազգ մը կրնայ տարբեր երկիրներու վրայ տարածուիլ. կը պարունակէ միեւնոյն սովորութիւնները, միեւնոյն օրէնքները, հայրենիքի համար միեւնոյն սէրը ունեցող բոլոր մարդերը:

2. Սիրենք ամէն մարդ, բայց մանաւանդ մեր հայրենակիցները:

Հ Ր Ա Հ Ա Ն Գ

Քարտէսին վրայ դիտել տալ թէ աշխարհի մեծ ազգերն են հիւսա Անգլիա, Ֆրանսա, Գերմանիա, Ռուսիա, Միացեալ Նահանգներ. — Չինացի ազգը՝ ամէնէն բազմաթիւ՝ նուազ օգտակար է մարդկութեան (թիւը չէ որ կարեւորութիւն ունի):

ԿԱ. ԳԱՍ

ԵՒՐՈՊԱՑԻՆԵՐԸ

ԻՆՉ ԵՆ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեր հայրենակիցներէն ետքը մեզի ամէնէն աւելի նմանող մարդիկը Եւրոպացիներն են:

Կը հագուինք, կ'ապրինք գրեթէ միեւնոյն կերպով: Մեր և բոլոր Եւրոպայի քաղաքներուն մէջ գեղեցիկ տուներ կը գտնուին:

Ամէն կողմ գալորցներ, գիրքեր, լրա-

գիրներ կան. ամէնքն ալ ունին ճամբաներ, երկաթուղիներ, գրամ, վաճառականներ, եւայլն:

Աշխարհի ուրիշ մասերուն մէջ մեզի հետ միեւնոյն քաղաքակրթութիւնը ունեցող շատ մարդիկ կը գտնենք. բայց անոնք փոխառած են Եւրոպայէն. և կամ Եւրոպացիներ

են՝ երկիրնին փոխած: Այսպէս են Ամերիկացիներու մեծագոյն մասը:

Եւրոպական քաղաքակրթութիւնը կը տարածուի ամէն օր:

Եւրոպացիները Եւրոպայէ դուրս շատ երկիրներու տիրած են: Անոնց տիրանալէ յետոյ բնակիչները քաղաքակրթելու ետեւէ եղած են: Եթէ ոչ շատ տաք, ոչ շատ ցուրտ երկիր մըն է, բազմութեամբ կ'երթան կը բնակին հոն, եթէ ոչ՝ բնիկները կ'աշխատեցնեն: Այս տեսակ երկիրներ Գաղթականութիւն կը կոչուին. առոնք կարծես Եւրոպայի կտրուակներ են աշխարհի մէջ ցիրուցան: Գաղթական կը կոչուին հոն հաստատուող Եւրոպացիները:

Այս գաղթականութիւնները մեծ ծառայութիւններ կը մատուցանեն:

Նախ հոն կը գտնուին այնպիսի ապրանքներ, որոնք մեր երկիրներուն մէջ չեն բուսնիր (շաքար, խահուէ, բրինձ), որոնք կը կոչուին Գաղթային ապրանք կամ Գաղթաբեք: Նոյն իսկ ցուրտ երկիրներու մէջ ուր շատ բան չբուսնիր, կը գտնուին անանկ առարկաներ, որոնք չկան մեր երկիրներուն մէջ, ինչպէս մուշտակներ, դանազան ձուկեր, և այլն:

Յետոյ այդ երկիրներուն բնիկները յաճախորդներ են Եւրոպացիներու համար. անոնք կը գնեն Եւրոպացիներուն շինածները (կերպասներ, զէնքեր, և այլն): Որքան աւելի գնողներ ունենան Եւրոպացի վաճառականները, այնքան աւելի ապրանքներ կըրնան շինել իրենց գործարանները. և հետեւաբար այնքան շատ ալ բանւորներ կը գործածեն: Եւ դեռ այս արտադրութիւնները փոխադրելու համար ալ նաւեր ու նաւատիններ պէտք են:

Աւերմն Գաղթականութիւնները մայր երկրին ռաւ մը մտդոց գործ կը հայրայթեն:

Այսչափով չլինար. հոն հաստատուող,

հոն իրենց ընտանիքը պահող բոլոր գաղթականները չեն մոռնար իրենց պատկանած ազգը. կ'աւելցնեն ուրեմն անոր բնակչութիւնը, անոր հարստութիւնը, անոր զօրութիւնը:

Գաղթային մեծ տէրութիւններ են Անգլիա, Ֆրանսա, Իտալիա, փոքրաթիւ ժողովուրդ մը՝ Հոլանտացիները ունին մեծ գաղթականութիւններ:

Անգլիոյ հպատակները Անգլիացիներէն 7-8 անգամ աւելի բազմաթիւ են:

Ա. Մ. Փ. Ո. Փ. Ո. Մ.

Եւրոպացիները մերինին նման քաղաքակրթութիւն մը ունին: Անոնց գաղափարները, անոնց բարքերը (ապրելու եղանակները) մերիններուն շատ կը նմանին:

Եւրոպական քաղաքակրթութիւնը քիչ քիչ կը տարածուի ընդհանուր աշխարհի մէջ:

Գաղթականութիւն կը կոչուի երկիր մը որ ուրիշ երկրի մը բնակիչներուն կողմէ ձեռք անցուած եւ քաղաքակրթուած է:

Գաղթականութիւնները մայր երկրին կը հայթայթեն զանազան բերքեր. կը գնեն ամէն տեսակ արտադրութիւններ ու գործ կը հայթայթեն Եւրոպացի բանւորներու. կ'աւելցնեն մայր երկրին զօրութիւնը:

Ամէնէն մեծ գաղթային տէրութիւնն է Անգլիա:

Հ. Ր. Ա. Հ. Ա. Ն. Գ.

Ժողովուրդներու քաղաքակրթութեան աստիճանը բնիկ աշակերտներուն հետ մէկտեղ, անոնց խորհրդածութիւնները ընել տալով:

Քարտէսին վրայ գտնել եւ ցոյց տալ Եւրոպայի գլխաւոր գաղթականութիւնները:

Բ. Գ. Ո. Ի. Խ.

ՄԱՐԴՈՑ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Կ. Ա. Դ. Ա. Ս.

ՄԱՐԴՈՑ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԻՐԵՆՑ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԻՒՆՔՆ ԵՆ

Աշխարհագրութեան կարեւոր մէկ մասն է ուսումնասիրել դանազան երկիրներու հարստութիւնները: Երկիր մը որքան ալ աղքատ ըլլայ, իր սեպական հարստութիւնները ունի. ամէնքին ալ, նոյն իսկ ամէնէն հարուստին բան մը կը պակսի միշտ:

Բայց ինչ կը նշանակէ Հարստութիւններ բառը.— ոսկի, դրամ. — ենթադրեցէք որ շատ հարուստ մարդ մը իր բոլոր ոսկիներով չկարենայ գնելիք բան մը գտնել. այդ ոսկիները գալլախաղներէ աւելի օգտակար եղած չպիտի ըլլային իրեն համար:

Աւերմն Հարստութիւնները ըսելով կը հասկընանք այն բոլոր բաները որ մեզի օգտակար կամ հաճելի են: Դրամը շատ նուազ կարեւոր հարստութիւն մըն է բաղդատմամբ մեր արտերուն ցորենին, մեր մարգագետիններու հօտերուն, մեր քաղաքներու տուններուն:

Երկրի մը հարստութիւններն են ուրեմն իր արտադրած ապրանքները, ըլլայ իր գործածութեան համար, ըլլայ զանոնք ուրիշին ծախելու համար: Եւ Մարդուն աշխատութիւնն է որ յառաջ կը բերէ բոլոր այս ապրանքները:

Բնութիւնը մեզի բան մը չիտար առանց աշխատութեան. անդին, հողին երեսը երեւցած քարը յոգնութեամբ տաշելու է, քարահանքէն դուրս հանելու համար. Երէնները իրենք իրենց կը մեծնան և մեզի աշխատութիւն չեն պատճառեր. բայց պէտք է որ զէնքեր չիննք զանոնք բռնելու համար: Այսպէս ուրեմն բնութեան ինքնաբերաբար մեզի տուած բաներէն անգամ աշխատելով է որ կրնանք օգտուիլ:

Ամէնքն ալ կը նպաստեն ուրեմն հարստութիւն երեւան բերելու: Եւ պէտք է որ այսպէս ըլլայ, վասն զի ամէնքս ալ ամէն

օր կը ծախսենք այդ հարստութեան մէկ մասը (կը մաշեցնենք զգեստներ, կը սպառենք ուտելիքներ եւ այլն). անհրաժեշտ է անդադար վերանորոգել զայն:

Աշխատող մարդիկ կրնան չորս խումբերու բաժնուիլ 1: Հողագործները արտերը կը մշակեն և կը բուսցնեն այն տունները, որոնք երկրագործական կոչուած հարստութիւնները կը կազմեն. այս հարստութիւնները ամէնէն անհրաժեշտներն են, որովհետեւ ամէն մարդու համար առաջին պէտքը ուտելն է: Մարդոց երեք քառորդը հողագործութեամբ կը պարապին:

2. Արհեստաւորները հողին արտադրած նիւթը կը բանին: Քարահանքերու մէջ քարերը կը տաշեն, հանքերէն ածուխ կը հանեն, հողագործին բուսցուցած ցորենը աղալով ալիւր, անկէ ալ հաց կը շինեն, հողագործին քաղած բամպակը կը գործեն և անով կերպասներ կը շինեն: Այս կերպով հազարաւոր օգտակար բաներ կ'արտադրեն: Հողագործներէն յետոյ, արհեստաւորները մեծ թիւ մը կը կազմեն մարդոց մէջ:

3. Վաճառականները՝ արհեստաւորներուն շինած կամ հողագործներուն բուսցուցած արտադրութիւնները փոխանակելով այս սինքն գնել ու ծախելով կըղբաղին: Մեծ ծառայութիւններ կը մատուցանեն. եթէ վաճառականները չ'ըլլային, ամէն մարդ իր բոլոր ժամանակը պիտի կորսնցնէր ամէն տեսակ բաներէ պզտիկ քանակութիւններով գնել ու ծախել փորձելով, և երբեք չպիտի կրնար ուղածը ունենալ. — վաճառականները շատ մեծ թիւ մը չեն կազմեր:

4. Ալ աւելի օակաւաթիւ են «աղատ արուեստներ» ունեցող ու միշտակ մտքով աշխատող մարդիկ: Ասոնք իրենց հմտութեամբ օգտակար կը հանդիսանան:

Գիտութիւնը մեծ հարստութիւն մըն է: Երկիր մը որ լաւ բժիշկներ, լաւ դատարաններ, գիտուններ, հնարիչներ, ճարտարագետներ, պարկեշտ կառավարողներ ունի, բնականաբար աւելի երջանիկ կ'ըլլայ քան թէ երկիր մը ուր հիւանդները ազէկ չեն խնամուիր, ուր տղաք տգէտ կը մնան, ուր տունները գէշ չիւնուած ըլլալով բնակիչներուն գլխուն կը փշիւն, ուր տէրութեան ծախքերուն վրայ լաւ հսկողութիւն չըլլար, եւայլն:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Երկրի մը հարստութիւնները կը բաղկանան այն ամէն բաներէն որ կրնան

Կ. Գ. Դ. Ա. Ս

Ինքզինքս Կ'ըլլուծ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ամէն երկիր միեւնոյն հարստութիւնները չունի. կան որ ինչ ինչ բաներ չառ ունին. ինչ ինչ բաներ ալ բնաւ չունին:

Ամէնէն հարուստ երկիրներն անգամ չեն կրնար առանց վաճառականութեան ապրիլ: Որքան աւելի հարուստ ըլլան, այնքան աւելի այլազան պէտքեր կ'ունենան և վաճառականութիւն կ'ընեն. — Ասիկա կը նպաստէ զանոնք աւելի եւս կրթելու, քաղաքակրթելու ինչպէս նաեւ հարստացնելու:

Վաճառականութիւնը կը կատարուի նամբաներու, երկաթուղիներու և նաւաւերի գիծերու միջոցաւ. այսինքն կառքերով, կապիտալներով, նաւերով: Ամէնէն բազմութիւնները ճամբաներն են. բայց փոխադրութիւնները սուղ կ'ըլլան անոնց վրայ, երկաթեայ գիծերու վրայ նուազ սուղ են փոխադրութիւնները, և աւելի եւս աժան գետի վրայ: Մարդիկ չափցուցած են խճուղիներն ու երկաթուղիները: Գալով գետերուն, անոնց ամէնքն ալ նաւարկելի չեն և ամէն կողմ չեն տանիր. անոր համար ջրանցքներով կ'երկարեն զանոնք: Զբանցք մը երկու գետերու մէջտեղ փորուած մեծ փոս

մարդուն օգտակար կամ հաճելի ըլլալ: Աշխատութեան արդիւնք են անոնք:

2. Բոլոր մարդիկ կ'աշխատին կամ հողագործութեան, կամ ձեռարուեստի, կամ վաճառականութեան, չկամ ազատական ըսուած արուեստներու (որոնց մէջ միւսակ միտքը կը զբաղի):

Հ. Բ. Ա. Հ. Ա. Ն. Գ.

Աշակերտներու հետ ընել Հայաստանի հաղափրածական եւ ձեռարուեստական քարտէսը, Խորհրդածութիւններ թելադրել ինչ ինչ երկիրներու մէջ հարստութիւններու դիզուելուն, ուրիշ տեղերու ալ աղքատութեան մասին (մանաւանդ լեռնոտ տեղեր):

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Այլ եւ այլ երկիրներ տարբեր տարբեր հարստութիւններ ունին, զանոնք իրարու մէջ կը փոխանակեն: Հարստութիւններ փոխանակելը վաճառականութիւն ընել է:

2. Վաճառականութեան համար անհրաժեշտ են ցամաքի կամ ջուրի համըով դիւրին հաղորդակցութիւններ:

3. Այն քաղաքները կը մեծնան կը շէն-

նան, որոնք իրենց տրամադրութեան տակ ունին վաճառականութիւն ընելու յարմար միջոցներ:

Հ. Բ. Ա. Հ. Ա. Ն. Գ.

Հայաստանի քարտէսին վրայ գտնել մեծ քաղաքները, եւ քաջատրեւ անոնց շէնակուն, զարգանալուն պատճառները:

Կ. Գ. Դ. Ա. Ս

ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ ԱՇԽԱՐՀԻ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՎՐԱՅ

Հետզհետէ վաճառականութիւնը կը միացնէ մարդիկ. ամէն օր աւելի ընդարձակ և աւելի այլազան կ'ըլլայ. ասոր պատճառն է որ նախ մեր գաղափարները կը փոխուին. և յետոյ աւելի հարուստ կ'ըլլանք ու չենք գոհանար դիւրաւ մեր երկրին մէջ մեր ունեցած բաներով. վերջապէս հաղորդակցութիւններն ալ հետզհետէ դիւրանալով մարդիկը իրարու կը մօտեցնեն:

Ատենօք ամիսներ պէտք էին ծովու վրայ մեծ ճամբորդութիւն մը ընելու համար. Մարդ մը մէկ տարիէն աւելի ժամանակի մէջ աշխարհի չըջանը կրնար ընել. այսօր 3 ամիս բաւական է իրեն: Ամերիկան որ այնքան հեռու է մենէ, իրականին մէջ նոյնքան մօտ է այսօր մեզի, որքան հարիւր տարի առաջ Ափրիկէի ծովեզերքը մեզի մօտ էր. 15 օրէն ինքզինքնիւ Ամերիկա կրնանք գտնել, Ամէն անգամ որ մարդիկ կատարե-

լագործուած վայրաշարժ մը կամ նախորդներէն սրընթաց նաւ մը կը շինեն, կարծես թէ հողագունտը նեղցուցած կ'ըլլան, ցամաքները իրարու կը մօտեցնեն:

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

1. Ժողովուրդներու միջեւ հաղորդակցութիւնները երթալով կը դիւրանան:

2. Միջերկրական ամէնէն բանուկ ծովն է. Սուէզի ջրանցքէն անցնելով Ասիա կը տանի ան: Ատլանտեան Ովկիանոսը տեսակ մը Միջերկրական եղած է վաճառականութեան մասին:

Հ. Բ. Ա. Հ. Ա. Ն. Գ.

Գծել համապատասխան մը եւ մեծ ազգերու վաճառականութեան գլխաւոր առարկաները նշանակել:

ԿՆ. Գ Ս. Ս

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒԹԻՒՆ Գ. ԵՒ Դ. ՄԱՍԵՐՈՒ

1. Հարցումներ ցեղերու, կրօնքներու, բազմա
մարդ երկիրներու եւ ամայի երկիրներու, ազգերու
հարստութեան, աշխատաւորներու զանազան տեսակ-
ներուն վրայ, եւայլն:
2. Երեւակայական ուղեւորութիւններ:—

ԸՆԹԵՐՑՈՒՄ

ՃԱՄԱՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԿԸ ՀՐԱՀԱՆԳԵՆ

ՊԱՏԱՆԵԿՈՒԹԻՒՆԸ

Գիտէ՞ք արդեօք «Մուկն ու Ոստրէն»
առակը:—

Դաշտերու պզտիկ մուկի մը պատմու-
թիւնն է ան, անխելք մուկի մը որ երբէք
տունէն դուրս ելած չէր: Որովհետեւ քիչ մը
աշխարհագրութիւն սովորել էր, — տարա-
կոյս չի կայ՝ պարոնայք Մուկերու նախա-
կըրթարանին մէջ —, խելքին փչեց ճամբոր-
թիւն մը ընել:

Կը թողու հետեւաբար իր ընտանիքը,
կը լքէ իր ծակը եւ կ'երթայ պտըտիլ բոլոր
աշխարհ. եւ ահա իսկոյն ամէն բան կը
կը զարմացնէ զինքը. ամէնէն հասարակ բա-
ները անոր հիացում կը պատճառեն:

Իր տանը դուռնէն դուրս ելելուն պէս,
— «Ի՛նչ մեծ է աշխարհ, կ'ըսէ, զարմացած.
Սա Տօրոսն է՝ հիշդ, ան ալ Արագած»:

Հողի էն պզտիկ ցցուածքը կամ դէզ
իւր աչքին հակայ լեռ մըն էր կարծես:

Առակին Մուկին պէս ծաղրելի չ'ըլլանք
մենք ալ: Աշխարհագրութիւն սորվեցանք.
գիտենք թէ մեր գիւղը պզտիկ է, թէ Տիե-
զերքը միլիոնաւոր գիւղեր կամ քաղաքներ
կը պարունակէ. գիտենք թէ աշխարհի մէջ
շատ մարդիկ կան, եւ անոնք իրարմէ շատ

կը տարբերին..., բայց հակառակ մեր դա-
սերուն ու դասագիրքերուն չենք կրնար ե-
րեւակայել ինչ որ են իրապէս այն երկիր-
ներն ու այն մարդիկը որոնց մասին կը խօ-
սինք առանց զանոնք ճանչնալու: Զվստա-
հինք ուրեմն մեր պզտիկ գիտութեան:

Աշխարհագրութեան մէջ քիչ մը յստակ
տեսնելու համար, մեզի ալ օգտակար պիտի
ըլլար «աշխարհը պտըտիլ». մէկ բանի պըզ-
տիկ ճամբորդութիւններ մեր զաղափարնե-
րը պիտի ընդլայնէին:

Բնական միտում մը ունինք մեր ըրածը,
մեր մտածածը կամ մեր ըսածը լաւ գըտ-
նելու: Եթէ մէկը ուրիշ կերպ մտածէ
կամ գործէ, պատրաստ ենք զանի անիրաւ
հանելու. ապուշ կամ ծաղրելի կը սեպենք
զայն անմիջապէս:

Ընդհակառակը, ճամբորդողը շատ շուտ
կը տեսնէ որ քիչ բան գիտէ: Աւելի աղէկ
կը հասկնայ սորվածը, աւելի աղէկ կ'ըմբռ-
նէ երեւակայածը:

Կը հանդիպի շատ մը մարդոց, զարգա-
ցած կամ ոչ, որոնք ամէն բանի մասին իր-
մէ տարբեր կերպով կը խօսին ու կը դատեն.
եւ կ'զգայ թէ անոնց կարծիքներն ալ ի-
րեններուն չափ յարգելի են: Կը թոյլատրէ,
կը հանդուրժէ համբերութեամբ որ իրեն
համամիտ չ'ըլլան ուրիշներ. աւելի թոյլա-
տու աւելի ներողամիտ կ'ըլլայ:

Այսպէս ուրեմն, տգիտութիւնն է որ
մեզի ամբարտաւան, անձնասէր ու աններող
կը դարձնէ: Ճամբորդութիւնը մեր միտքը
կը բանայ, մեզի աւելի համեստ, աւելի հըշ-
մարտասէր, աւելի թոյլատու, աւելի ընկե-
րական կ'ընէ:

Հետեւաբար իրաւունք ունին ըսելու թէ
ճամբորդութիւնները կը մաքեն, կը հրահան-
գեն պատանեկութիւնը:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պ. ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏԱՆ

Հ. ԽԱՆՃԵԱՆ

Ղրշ.

Աշխարհագրութիւն Տարր. պատկեր. Գ. տպագր. 50

Գ. ԳԱՎԱՅԵԱՆ

Տարր. Թուաբանութիւն, Ա. Բ. տարի, Ը. ապագր. 35.—

Միջին Ընթացք Թուաբանութեան, Գ. Դ. տարի,

Է. տպագր.

65.—

Բարձրագոյն Ընթացք, Ե. Զ. տարի, Դ. տպագր. ...

Յ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Նոր ֆերական. արդի հայ. լեզ. պոկզ. տարրի. 20

— — — — — Միջին 50

— — — — — Բարձրագ. 60

Միաժան, Ա. գիրք 20

— Բ. գիրք 25

Ա. ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Գանձարան Տարրական պատկեր. 25

— Միջին — 40

— Բարձրագոյն — 100

Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ. Բառարան առ ձեռն ձեռնս — հայ 200.—

ԻՇԵԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ-ԲԱՍՄԱԶԻԱՆ Բառարան Հայ

Փրանս. 300.—

Քիչ օրէն մամուլի կը յանձնուի

ՄԻՋԻՆ ԳԱՍԸՆԹԱՑԻ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Հ. Ս. ԽԱՆՃԵԱՆԻ

Որ յատկացուած է Հայաստանի հին և նոր

Աշխարհագրութեան

ԳԻՆ 50 ՂՐՈՒՇ

7183

000 3235-

20 13

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0003235

